

UPOZNAJ USTAV I ONO ŠTO TI PRUŽA

PRIRUČNIK ZA SREDNJE ŠKOLE

2013.

Upoznaj ustav i ono što ti pruža

Impresum priručnika:

Izdavač: Nansen dijalog centar Sarajevo
Hakije Kulenovića 10
Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Za izdavača: Ljuljeta Goranci Brkić

Autori: Mladen Srđić
Biljana Potparić-Lipa
Ljubiša Rokić
Nina Ninković
Mara Matkić
Ismet Strujo
Senka Buha

Lektura: Alma Granov
Aida Kršo
Enita Čustović
Bernisa Puriš

Dizajn: Muhamed Kafedžić

Prelom i štampa: Comy-prof
Sarajevo

2013

MODUL 1 – Historijski razvoj ustavnosti.....	5
1.1. Razvoj ustavne demokratije (3 časa).....	6
1.2. Razvoj ideje prava - Pravo i pravila među ljudima (2 časa)	32
1.3. Ustavnost u XX. vijeku	37
- Pojam ustava i ustavnosti (1 čas)	
- Ustavni principi (2 časa)	
MODUL 2 – Ljudska prava i slobode	51
2.1. Građanska prava - Kreiranje Odjeljenog ustava (2 časa).....	61
2.2. Politička prava – Građansko učešće (2 časa).....	66
2.3. Ekonomska i socijalna prava – Pravo na rad (3 časa).....	72
2.4. Nova prava i slobode (3 časa).....	81
2.5. Ljudska prava i mehanizmi njihove zaštite (2 časa).....	88
2.6. Provjera razumijevanja sadržaja Modula 2	93
MODUL 3 – Vlast u Bosni i Hercegovini	97
3.1. Grane vlasti (3 časa)	98
3.2. Nivoi vlasti (2 časa)	119
3.3. Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i entiteta (1 čas)	125
3.4. Odnos pojedinca i vlasti - Ustavno reguliranje prava i sloboda (3 časa).....	130
3.5. Upoređi i zaključci (2 časa).....	138
Zanimljivi tekstovi	149
4.1. Analiza slučaja – primjer prakse Ustavnog suda BiH.....	150
4.2. Ustavna reforma - Island	152
4.3. Primjeri sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava.....	157
Literatura i korisne web stranice http://ndcsarajevo.org/moj_ustav/mojustav.html	159

„Čovjek koji hoće savjesno da utiče na razvoj drugog čovjeka, može to da postigne samo na jedan način: da razvija njegovu snagu mišljenja – da ga nauči da posmatra činjenice svojim umom i da umije praviti logičke zaključke.“¹

(Svetozar Marković, 1846–1875)

Naš cilj je, upravo, da savjesno utječemo na razvoj učenika stvarajući i kreirajući prilike i situacija koje podržavaju i podstiču njihov razvoj. Želimo da pomoću radionica i aktivnosti koje nudi Priručnik, razvijamo snagu učeničkog mišljenja, osposobljavamo učenike da promatraju činjenice svojim umom i da donose logičke zaključke. Da donose dobre odluke, dobre za sebe i za druge.

U skladu s onim što je rekao F. M. Dostojevski „Danas mi niko ne može zabraniti da radim i činim ono što želim, ali se ja trebam pitati da li je to dobro ili loše“, cilj nam je podstaći učenike da se pitaju što je za njih dobro, a što loše.

A zašto USTAV? Zato što nemamo naviku, niti su česte prilike da ga izučavamo, a u značajnoj mjeri određuje naš život. Zato što propisuje ključna pitanja i nudi rješenja koja određuju naš životni put ne samo kao građana i državljana nego i kao pojedinaca. Zato što je vrhovni zakon jedne zemlje. Zato što nudi mogućnosti da učestvujemo u donošenju odluka, pa je važno da saznamo KAKO!? Zato što regulira naša prava i odgovornosti, pa bismo trebali da znamo KOJE!? Očekujemo da ćete i vi navesti još barem ovoliko odgovara ZAŠTO?

U redovnoj nastavi su prilike za izučavanje i istraživanje ustava rijetke. Zato smo smatrali da je u vannastavnom radu potrebno, a i moguće, omogućiti zainteresiranim da istražuju ustav i upoznaju ono što im pruža. Radionice koje nudimo su samo jedan od mogućih izbora, koji vas može podstaći da kreirate nove modele radionica, kao i da pravite drugačije kombinacije ponuđenih aktivnosti. Možete se opredijeliti za samo neke od ponuđenih, a možete ih realizirati predloženim redoslijedom u okviru modula.

Izbor je vaš! Šta god izaberete nećete pogriješiti. Loš izbor je jedino izabrati ne raditi ništa!

autori

MODUL 1 – Historijski razvoj ustavnosti

- 1.1. Razvoj ustavne demokratije (3 časa)
- 1.2. Razvoj ideje prava - **Pravo i pravila među ljudima (2 časa)**
- 1.3. Ustavnost u XX vijeku
 - **Pojam ustava i ustavnosti (1 čas)**
 - **Ustavni principi (2 časa)**

¹ Svetozar Marković, Odabrani listovi, Novo pokoljenje Beograd, 1949.

² www.citati.blog.rs/blog/citati/fjodor-dostojevski/2010/06/.../fjodor-dostojevski/

1.1. RAZVOJ USTAVNE DEMOKRATIJE

U okviru ovih aktivnosti upoznat ćemo se sa historijskim razvojem ideje prava i pravednosti u društvu, prvim pisanim oblicima i dokumentima koji su ograničili moć vladara, nastankom i razvojem zakona i ustava kao pravnog okvira za uspostavljanje demokratskog, građanskog i slobodnog društva, događajima koji su utjecali na razvoj ustavnosti, a potom garantirali ljudima osnovna ljudska prava. Upravo ovi dokumenti i događaji uvjetovali su pretpostavke za nastanak savremenih ustava i unaprijedili život, stvarajući okolnosti i uvjete jednake za sve ljude, bez obzira na rasu, spol, vjeroispovijest i boju kože.

Teorijski okvir

Najstarije državne zajednice

Poznato je da su najstarije svjetske civilizacije nastale u Mezopotamiji, tj. između rijeka Eufrata i Tigrisa. U tim državama Starog Istoka pojavili su se i prvi pisani izvori prava. To su, uglavnom, bili zakonici (kodeksi) nastajali političkom voljom autokratskih vladara. Zakonik, inače, predstavlja normativni akt kojim se u jednom dokumentu **kodificira** cjelokupno pravo neke države. Neki autori čak smatraju da su zakonici država Starog Istoka, razvijeniji u pogledu stepena pravnog razvoja od mnogih zakonika nastalih početkom srednjeg vijeka.

Najstariji čitljivi dokumenti datiraju iz Mezopotamije, pa tako i najstariji sačuvani zakonik. Njime se smatra “Ur-Namu” zakonik koji je donio sumerski vladar Ur-Namua (osnivača treće dinastije Ura) oko 2050. godine pr. n. e. Ovaj zakonik je napisan klinastim pismom na pločici i uglavnom se bavi pitanjima vlasništva i porodice.

Najpoznatiji zakonik iz ovog vremena, svakako je Hamurabijev zakonik. Sastoji se od tri dijela koja su uklesana na crnoj kamenoj ploči klinastim pismom. Zakonik je nastao u posljednjim dekadama vladavine vladara Hamurabija (vladao Mezopotamijom od 1728. do 1686. pr. n. e). U prvom dijelu zakonika, Hamurabi opširno govori o svojoj ulozi prema narodu, koju su odredili bogovi (što pomalo podsjeća na preambule nekih modernih ustava u kojima se nekad navode podaci o donosiocu i vremenu donošenja). U drugom dijelu zakonika nalaze se 282 člana, koja predstavljaju pravna pravila i suštinu zakonika, dok se u trećem, završnom dijelu pozivaju podanici na poštivanje zakona. Hamurabijev zakonik sadrži odredbe za koje bismo, sa moderne tačke gledišta, mogli reći da se odnose na krivično,

porodično, nasljedno i obligaciono pravo, a sadrži i odredbe koje imaju karakter današnjeg ustavnog prava. Ove odredbe se odnose na zaštitu robovlasničkog poretka koji je tada bio vladajući.

Egipatska civilizacija

U dolini rijeke Nila u toku IV milenijuma pr. n. e. nastao je Egipat. U starom Egiptu, apsolutni vladar bio je faraon. U njegovim rukama je bila zakonodavna, upravna i sudska vlast (pri čemu upravna vlast nije bila odvojena od sudske). Budući da je predstavljao apsolutno oličenje božanske i ljudske vlasti, faraon se smatrao stvarateljem prava. Nakon faraona, najviši državni službenik bio je “džati” ili vezir, kojem pripada i vrhovna sudska vlast. Funkcija džatija je ustanovljena za vrijeme IV dinastije, kada je tu dužnost vršio neko od najbližih faraonovih rođaka. Iz vremena starog carstva u Egiptu, potječe i prvi pisani pravni dokument, poznat kao “Uputstva džatiju Rekmiru” (ovaj džati je, vjerovatno, služio faraona Tutmosa III, iz XVIII dinastije), koji je uklesan na zidovima grobnice u Tebi. “Uputstva džatiju” sadrže upute koje su faraon i njegov savjet dali džatiju Rekmireu, a kojih se on morao pridržavati pri obavljanju te visoke funkcije.

Iz ovih uputstava proizlazi da se i u starom Egiptu težilo da pravo i pravda počivaju na principima nepristrasnosti, zakonitosti i pravičnosti u sudskim procesima. Također, taj dokument potvrđuje osnovnu karakteristiku vlasti prisutnu i u ostalim zemljama Starog Istoka, a to je da je vlast bila uglavnom potpuno centralizirana i birokratizirana. Također, i faraon Bokhoris (720.-715. pr. n. e.) je, navodno, izdao obiman zakonik sastavljen od osam knjiga (40 svitaka), koji, nažalost, nije sačuvan.

U sličnim uvjetima nastat će i druge velike, moćne države sa veoma razvijenim civilizacijama, kao što su Indija i Kina. Međutim, u daljem razvoju prava njihov utjecaj bit će daleko manje prisutan nego utjecaj Babilona i starog Egipta.

Antička Grčka

Sama ideja ustavnosti, prema nekim shvatanjima, potječe iz antičkih vremena. Antičku Grčku mnogi historičari smatraju kolijevkom kulture sadašnje zapadnoevropske civilizacije. Termin “Antička Grčka” se odnosi na civilizaciju

koja je počela da se uzdiže tokom VIII vijeka pr. n. e. i koja se razvila na području kontinentalne Grčke i istočnog Mediterana. Starim Grcima se pripisuje zasluga za uspostavljanje prvih vidova demokratije i slobode govora. U grčkoj filozofiji se razvija ideja o jednakosti svih ljudi, te ideja o prirodnom pravu koje pripada svakom čovjeku. Grčka civilizacija je izvršila snažan utjecaj na Rimsko carstvo.

Osnovni oblik političke organizacije kod starih Grka bio je polis - grad sa okolinom ili tzv. grad-država. Državno i društveno uređenje polisa je bilo dosta različito, ali su imali manje-više zajedničku religiju, jezik i kulturu. Likurgov zakonodavni rad se zasnivao na kodifikaciji običaja, pošto je navodno vjerovao da se zakoni vremenom mijenjaju, dok su običaji otporniji na vrijeme. Prema mnogim historičarima, Likurg, zapravo, nije ni postojao, pa je njegova uloga u stvaranju spartanskih zakona veoma sporna. Likurgovi zakoni su bili poznati pod imenom "Velika retra" i u Spartu su uveli jednakost građana pred zakonom. Ova jednakost se, naravno, odnosi na slobodne građane, pri čemu treba napomenuti da su žene u Sparti imale gotovo potpuno ravnopravan položaj u društvu sa muškarcima. Naravno, ne treba zaboraviti da se radi o robovlasničkom društvu u kojemu su "heloti" bili državni robovi (a koji su bili puno brojniji od slobodnih Spartanaca) i činili osnovnu proizvodnu snagu Sparte. Oni su živjeli u veoma teškim uvjetima i nisu imali nikakva prava.

Atinska se država, uglavnom, smatra prvim primjerom sistema koji odgovara nekim današnjim predstavama o demokratskoj vlasti. U Atini je monarhija zabranjena 683. godine pr. n. e., a veliki zakonodavac Solon (640.-560. pr. n. e.), reformirao je pravni sistem uvođenjem porodičnog i krivičnog prava. Solon je istaknuo važeće zakone u pisanoj formi na javna mjesta. On je i sam svoja pravila nazivao eunomia ("dobro uređenje"), vladavina dobrih zakona koje su donijeli ljudi. Ipak, mnogi ne smatraju staru Atinu demokratijom, s obzirom na to da žene, robovi i stranci nisu imali pravo glasa, pa je, prema nekim procjenama, samo oko 16% ukupnog stanovništva imalo to pravo. Glasanjem su se u staroj Atini donosile odluke direktno, umjesto da se biraju predstavnici, kao u današnjoj demokratiji. U V vijeku pr. n. e. u Grčkoj se javlja racionalno shvaćanje države i prava. Za grčki koncept prava i pravde važna su djela filozofa kao što su Platon i Aristotel, začetnika evropskog političkog mislilaštva uopće. Aristotel (384.-322. pr. n. e) se smatra prvim historičarom države i prava. Svoje stavove o državi zasnovao je na proučavanjima oko 158 polisa. Za historiju države i prava, najznačajnije je njegovo djelo "Ustav atinski" u kome se daje pregled razvoja i uređenja atinske države. Pri tome treba napomenuti da su pojam ustav (constitutio) upotrebljavali već i *Platon (Zakoni)* i *Aristotel (Politika)*, ali ne u smislu konkretnog pravnog akta (onako kako danas shvatamo pojam ustava), nego kada opisuju ukupno uređenje pojedinog polisa. Na ovom konceptu se u zlatno doba antičke filozofije razvio pojam prirodnih prava iz kojega vuče korijen sistem ljudskih prava koji danas poznajemo. U antičkom periodu se, također, počela praviti razlika između propisa koji su uređivali osnove vlasti i državnog uređenja i zakona koji su pravno regulirali svakodnevni život. Smisao ovoga razlikovanja je u tome da vlast ne može jednostavno mijenjati najvažnije zakone, čime je osigurana pravna stabilnost i stabilnost poretka, pa se ograničava državna vlast i štite osnovna prava podanika. To, na neki način, i jeste začetak ideje ustavne vladavine, tj. ideje konstitucionalizma.

Rimska republika i carstvo

Jedna od najvažnijih ostavština starog Rima je rimsko pravo, kako se zove pravni poredak koji je važio u rimskoj državi od osnivanja Rima (oko 753. godinu pr. n. e.), pa do smrti istočnorimskog cara Justinijana 565. godine pr. n. e. Rimski pravници su bili veoma praktični, pa su izbjegavali definicije, te zbog toga nisu ostavili ni definiciju prava. Prva i jedina kodifikacija rimskog civilnog prava izvršena je sredinom 5. vijeka pr. n. e. i to donošenjem Zakona XII tablica, kojim počinje historija rimskog privatnog prava. Zakon XII tablica je nastao pod pritiskom plebejaca kojima je bilo u interesu da se zakon javno objavi radi njegove

nepristrasne primjene. Patriciji su pristali, te je 451. god. pr. n. e. napisan zakon na XII tablica i okačen na forumu. Zakon je, zapravo, kodifikacija dopunjenog običajnog prava, a sadrži i normu kojom se ozakonjuje pravo naroda da ubuduće sam donosi zakone. Odmah potom, rimska skupština je i počela donositi nove zakone. Zakon XII tablica, inače, nikada nije zvanično ukinut.

Rimska pravna nauka dostigla je apsolutni vrhunac u antičkom svijetu i mnogi pravni instituti i pojmovi koje je izgradilo rimsko pravo su osnov savremenih pravnih sistema, ali rimski pristup pravu u pogledu razvoja ustavnog prava nije dao takve rezultate, kao npr. u pogledu razvoja privatnog prava, budući da je za njega karakterističan i izvjesni konzervativizam i dogmatizam.

Nakon sloma Istočnog rimskog carstva, rimsko pravo nastavlja život kroz pravo Bizantije, te kroz recepciju rimskog prava u evropskim državama u srednjem vijeku. Drugu kodifikaciju rimskog prava izvršio je bizantijski car Justinijan, koji je kao vladar Bizantije bio najviša zakonodavna, izvršna i vojna vlast, te poglavar crkve. On je vladao od 527. do 565. godine n.e. i 529. godine je objavio Codex Iustinianus, tj. zbirku važećih rimskih zakona. U Bizantiji je careva apsolutna vlast bila ograničena samo njegovom obavezom da poštuje osnovne zakone rimskog naroda i sviješću da je primio vlast od naroda. Za bizantijsko pravo se često kaže da predstavlja postklasičnu fazu rimskog prava.

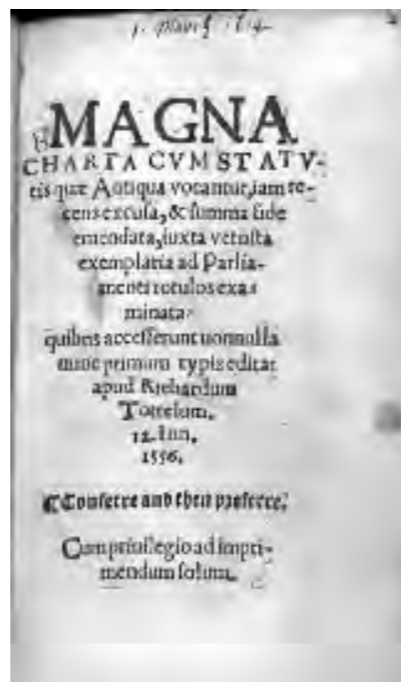
Srednji vijek

Treba napomenuti da samo trajanje vremenskog perioda od stare Grčke i Rima, pa sve do pojave prvih oblika kontrole vlasti vladara sredinom i krajem srednjeg vijeka u Evropi, predočava teške okolnosti u kojima se razvijala ideja ustavnosti i ljudskih prava u periodu od VII do XII vijeka. Srednji vijek je za Evropu predstavljao stagniranje pravne kulture i tek od XIII vijeka dolazi do ponovnog proučavanja rimskog prava i napretka u razvoju pravne misli.

U srednjem vijeku crkva i pojedine vjerske zajednice "ustavom" nazivaju najviši akt kojim se uspostavlja njihova unutrašnja organizacija. Dio crkvenog prava predstavlja kanonsko pravo, što je u stvari zbir pravnih propisa koje je donijela crkva. Kanonsko pravo sadrži propise božanskog porijekla, tzv. „božansko pravo“, te propise ljudskog porijekla - "ljudsko pravo". Smatralo se da "božanske

propise“ ne mogu mijenjati ljudi, za razliku od tzv. “ljudskog prava” (ovaj izraz ne treba poistovjetiti sa modernim shvatanjem ljudskog prava).

U arapskim zemljama u ovom periodu se uspostavlja sistem šerijatskog prava koje počiva na normama pravnog karaktera iz Kur’ana. Pretežno, sadržaj Kur’ana ima karakter vjerskih i moralnih normi, ali postoje i odredbe koje imaju karakter pravnih normi i odnose se, uglavnom, na porodično pravo. Kao izvor prava javljaju se Kur’an, hadisi (komentari i dopune Kur’ana na osnovu postupaka iz Muhammedova života) i sunna (koju čine ukupnost hadisa). U drugoj polovini IX vijeka obavljena je izvjesna kodifikacija velikog broja hadisa koji su prikupljeni i od kojih su sačinjeni zbornici. Usaglašena mišljenja poznavalaca islama i prava o pojedinim nejasnim pravnim problemima ili formulacijama u Kur’anu postaju, također, izvor šerijatskog prava.

Savremena ustavnost

Savremena ustavnost se naročito temelji na društveno-političkim procesima Engleske, Sjeverne Amerike i Francuske XVII i XVIII vijeka, ali je značajno spomenuti i dešavanja koja su započeta puno ranije. Također, u ovom periodu za razvoj ustavnosti veoma su bitni novi kulturni pravci - humanizam i renesansa, koji promoviraju ideju sloboda čovjeka i njegovog društvenog položaja u državi koja treba biti krojena po mjeri čovjeka

Događaji u Engleskoj

Značajna faza u razvoju ustavnosti započinje donošenjem pojedinih akata koji u pisanoj formi reguliraju materiju koja će kasnije biti obuhvaćena prvim pisanim ustavima. Naime, period koji započinje Poveljom sloboda koju je izdao engleski kralj Henri I 1100. god i koji traje oko 600 godina - do pojave prvih pisanih ustava, obilježen je novim društvenim procesima koji su doveli do pojave akata ustavnog karaktera. Procvatom trgovine, dolazi do bogaćenja i jačanja feudalnog plemstva. Jačanje i bogaćenje plemstva je dalje dovelo s jedne strane do njihove težnje da ograniče apsolutnu vlast vladara (monarha), ali i s druge strane do težnje naroda da se oslobodi vlasti feudalaca, odnosno dođe do ukidanja njihovih staleških privilegija. Ovi procesi su najavljujivali revolucionarne pokrete nastale u XVIII vijeku..

Oslanjajući se na Povelju sloboda Henryja I, donesen je jedan od najznačajnijih akata iz tog perioda koji prethodi društvenim procesima XVII i XVIII vijeka. - Velika povelja slobode (Magna Carta Libertatum, 1215. god.). Većina teoretičara smatra ovu povelju prvim prvim pisanim ustavnim aktom. Podijeljena u poglavlja i članove, povelja je imala sve karakteristike jednog ustavnog akta. Nastala je nakon pobune plemstva - kao (iznuđeni) sporazum između engleskog kralja Johna (Jovan “bezemljaš”) i engleskog plemstva (barona). Prvi put se jednim aktom ograničava apsolutna vlast monarha, daju garancije za određene imovinsko-pravne privilegije (plemstvu, sveštenstvu i ekonomski slobodnim ljudima), garantiraju određene slobode i prava čovjeka (kralj nikome ne može uskratiti pravo na pravdu) i ustanovljava se samostalnost crkve. Ovom poveljom se, također, uspostavlja tijelo sastavljeno od predstavnika svih struktura plemstva i svećenstva (Opće vijeće Kraljevine), koje predstavlja nagovještaj budućeg parlamenta. Ono što je

važno istaći jeste da Povelja uspostavlja poseban organ, sastavljen od plemstva, s ciljem kontrole primjene Povelje, odnosno kontrole kralja u poštovanju prava koje garantira Povelja. Povelja je imala veliki utjecaj na razvoj ustavnosti u Engleskoj i SAD-u.

Na kraju, razvoj teorijsko-filozofske misli u ovom periodu, dao je veoma značajan doprinos razvoju ustavnosti, na način da je pitanje prava čovjeka postupno preneseno sa područja filozofije i religije na područje prava i politike. Značajne ideje, kao što su ideje da su svi ljudi jednaki, da vlast mora biti pravedna, da se vlast vladara mora ograničiti i sl., bile su promovirane u tom periodu. Baveći se pitanjem društvenog i političkog uređenja, brojni filozofi, historičari i književnici tog doba su polazili od teorije da je država rezultat “društvenog ugovora” koji ljudi sklapaju, prenoseći svoju vlast na pojedinca ili grupu ljudi, odnosno na državu. Država je kao rezultat društvenog ugovora sredstvo osiguranja mira, vladavine prava, razuma i zakona. Iako postoje bitne razlike u njihovim stavovima, značajne doprinose razvoju teorije društvenog ugovora dali su filozofi Thomas Hobbes (1588.- 1679.) i John Locke (1632.- 1704.), te kasnije Jean-Jacques Rousseau (1712.- 1778.). Locke je smatrao da država mora štiti čovjekovo urođeno pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo. Ovi principi su ugrađeni u kasnije pisane ustave. Rousseau je smatrao da društveni ugovor osigurava prava pojedinca koja on ima u svom prirodnom stanju (sloboda, jednakost, ravnopravnost), te da je demokratija najbolji oblik vladavine koja garantira prava pojedinca. „Još jedan politički mislilac izvršio je značajan utjecaj na ideje Francuske revolucije, ali i na tvorce američke Deklaracije neovisnosti. Bio je to tvorac teorije o podjeli vlasti koju izlaže u svom djelu *O duhu zakona*, Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689.-1755.). Montesquieu dijeli vlast na izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast, što je temelj modernih građanskih demokratija i ovu podjelu vlasti nalazimo u većini svjetskih ustava.“³ Montesquieu je vjerovao da, ukoliko je vlast podijeljena na različite ogranke, postoji mala mogućnost da se zloupotrijebi, a rezultat takve situacije bi bio da vlast djeluje u cilju zajedničke dobrobiti. Također, boreći se za građanska prava i slobode, veliki doprinos kasnijem razvoju ideja Francuske revolucije dao je i Voltaire (1694. – 1778.), koji je još promovirao princip odvojenosti crkve od države. U Engleskoj je u XVII vijeku doneseno još nekoliko povelja koje su dalje učvršćivala imovinska i lična prava i kao takve činile osnov za kasnije pisane ustave: Povelja o pravima (Petition of Rights, 1628.), koja predstavlja razradu Velike povelje o ljudskim pravima; Zakon o nepovredivosti čovjekove ličnosti (Habeas Corpus Act, 1679.) i Zakon o pravima (Bili of Rights, 1689.). Sporazum naroda (Agreement of the People, 1647.) i Zakon o ujedinjenju (Act of Union, 1707.) su bili akti koji su učvrstili ulogu parlamenta u Engleskoj sa tačno određenom ulogom kralja.

³ Kratka povijest ljudskih prava (<http://www.crnakutija.babe.hr/hr/kratka-povijest/>, 15.03.2-13.g.)

I pored činjenice da su brojni akti koji su doneseni bili ustavnog karaktera, u Engleskoj nije došlo do donošenja formalno-pravnog kodificiranog ustava. Međutim, iako je pokušaj njegove primjene propao, mnogi teoretičari smatraju da je upravo engleski akt Instrument vlasti (Instrument of Government, 1653.), tzv. Kromvelov ustav, prvi pravi pisani ustav. Međutim, ovaj dokument, koji je sadržajno i formalno odgovarao zahtjevima ustava, ostao je neprimijenjen, jer je plemstvo smatralo da i bez njega ima dovoljno vlasti.

U toku američke borbe za nezavisnost došlo je do donošenja značajnih akata (“Katalog ljudskih prava”, “Američka deklaracija o nezavisnosti” i „Ustav države Virdžinije“) koji se smatraju nekim od najvažnijih dokumenata u oblasti razvoja ljudskih prava. Ustav američke države Virdžinije iz 1776. god. se uobičajeno smatra prvim pisanim ustavom. Ovaj ustav je sadržavao princip podjele vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu i proklamovao princip da vlast pripada narodu. 1781. god. donesen je konfederalni ustav, a 1797. god. donesen je ustav SAD-a, koji je ustanovio federalni oblik uređenja države i koji je još uvijek, uz naknadno usvojene amandmane, na snazi. Razvojem ustavnosti u SAD-u, došlo je do konstitucionalizacije individualnih ljudskih prava. Ova prava su proglašena neotudivim i predstavljaju srž razvoja kataloga ljudskih prava koja predstavljaju:

- pravo na život, slobodu i privatno vlasništvo;
- sloboda okupljanja i sloboda štampe;
- sloboda kretanja i pravo na peticiju;
- pravo na pravnu zaštitu;
- glasačko pravo.

Osim afirmacije ljudskih prava, razvoj ustavnosti u SAD-u je proklamovao princip podjele vlasti, princip superiornosti ustava nad zakonima, te pravo sudova da odlučuju o ustavnosti zakona.

Događaji u Francuskoj

U isto vrijeme, Francuska revolucija, kao jedan od najznačajnijih događaja u historiji, težila je ka ukidanju starog i uspostavljanju novog buržoaskog poretka. Na temeljima Francuske revolucije nastali su brojni instituti od značaja za dalji razvoj ustavnosti, kao što su: uvođenje vladavine prava, uspostavljanje sistema odgovornosti, naročito odgovorne vlade, te principa jednakosti zakona za sve. Dalje, njen veliki značaj je u afirmaciji ideja podjele vlasti, narodnog suvereniteta i ljudskih prava i sloboda. Jedan od najznačajnijih akata koji je afirmirao ljudska prava i slobode i obuhvatio materiju koja se odnosi na organizaciju vlasti, jeste francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789. god.). Sadržavajući

odredbe ustavnog karaktera, Deklaracija je u obliku preambule postala sastavni dio kasnijeg francuskog ustava. Nastala na temelju ideja Francuske revolucije, Deklaracija je utvrdila princip narodne suverenosti („niko, ni pojedinac, ni grupa ljudi, ne može vršiti vlast koja ne proizlazi neposredno iz naroda“) i promovirala principe jednakosti i slobode. Deklaracija je snažno afirmirala značaj ustava ističući da „svakom društvu u kojem nisu zagarantirana prava i u kojem ne postoji podjela vlasti, nedostaje ustav“. Deklaracija je usvojila princip podjele vlasti, a njen značaj se naročito ogleda u njenom utjecaju na širenje ideja o ljudskim pravima koja “vrijede za sva vremena”.

Dešavanja u Francuskoj u ovom periodu su bila značajna i za razvoj prava žena koje su imale veliki utjecaj u tadašnjim društvenim procesima u kulturnom i političkom smislu, međutim, ostale su isključene iz primjene proklamovanih prava. Kao odgovor na takvu situaciju, francuska spisateljica Olympe de Gouges je napisala poseban dokument – „Deklaraciju o pravima žene i građanke“, pokušavajući dati opću dimenziju ljudskim pravima koja su sadržana u Deklaraciji iz 1789. god. Međutim, njen politički angažman nije bio prihvaćen i ona je 1793. godine pogubljena na giljotini.

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. god. je poslužila kao preambula prvog francuskog Ustava iz 1791. godine. Iako je ovim ustavom zadržana monarhija, vlast kralja je značajno ograničena. Ovim ustavom je prvi put uveden institut poslaničkog imuniteta.

Nakon ovog ustava, slijedila su dva bitna ustava i to 1792. i 1793. godine, koja nisu bila primijenjena, ali su imala zantan utjecaj na dalji razvoj ustavnosti i demokratije. U tom smislu je posebno značajan ustav iz 1793. god., tzv. “Montanjarski” ustav, koji je usvojen voljom naroda na referendumu i tako postao najdemokratskiji akt tog perioda. Bazirao se na Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (iz 1789. godine), propagirao je jedinstvo vlasti i narodne suverenosti, predvidio skupštinski sistem i proširio katalog prava čovjeka, uvodeći nova socijalna prava. Značaj ovog ustava je u tome što je afirmirao princip razvoja pravne države.

Ovdje je potrebno spomenuti da su se slični procesi razvoja ustavnosti dešavali i u drugim zemljama, pa je od akata koji su regulirali ustavnu materiju bitno spomenuti Dušanov zakonik, (1349. god.) donesen u feudalnoj Srbiji, čije su odredbe imale ustavni karakter.

* * * * *

CILJEVI

Učenici će biti u mogućnosti da:

- uoče i objasne razliku između ustava i ostalih zakona;
- razumiju historijske okolnosti koji su utjecale na ograničenja moći;
- prepoznaju i objasne okolnosti pod kojima su nastali prvi pisani zakoni;
- uporede prve pisane dokumente i kritički se odnose prema njima;
- prepoznaju dobre strane prvih pisanih dokumenata koji se odnose na razvoj ustavne demokratije;
- objasne vrijednosti prvih pisanih dokumenata i njihov utjecaj na stvaranje savremenih ustava

TRAJANJE - 135 minuta (tri časa)

MATERIJALI - Radni listovi (prvobitna zajednica i robovlasnički sistemi; Atina; Rimska republika i srednji vijek); **Radni materijali** (primjer iz Engleske, primjer iz Amerike, primjer iz Francuske); Magna carta - prilagođena verzija; Ustav SAD-a - prilagođena verzija; Deklaracija o pravima čovjeka i građanina – prilagođena verzija; Ustav BiH.

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1.

U svrhu fokusiranja na datu temu tražiti mišljenje učenika o navedenom članu Ustava BiH.

- „Bosna i Hercegovina je demokratska država koja funkcionira u skladu sa zakonom.” - član I, stav 2. Ustava BiH

Napravite listu pojmova koje učenici smatraju i navode kao bitne za vladavinu zakona.

Očekivani odgovori: *garantirana jednakost svih, nezavisno sudstvo, pravedne procedure, zaštićena prava pojedinca, podijeljena vlast, slobodni i otvoreni mediji, itd.*

Aktivnost 2.

Nastavnik postavlja pitanje: **Da li je to uvijek bilo tako? Da li su uvijek države funkcionirale u skladu sa zakonom?**

Nakon diskusije o ovom pitanju, nastavnik rezimira prethodnu aktivnost i uvodi učenike u sljedeću aktivnost (kako je tekao razvoj ustavnosti, prateći vrijeme od prvobitne zajednice pa do nastanka savremenog ustava).

Učenike podijeliti u četiri grupe od kojih svaka grupa dobija po jedan radni list: prvobitna zajednica i robovlasnički sistemi; Atina; Rimska republika i srednji vijek (materijal u prilogu). Zadatak učenika u grupi je istražiti vladavinu prava i postojanje zakona u datom vremenskom periodu. Zaključke rada grupe, u tezama, učenici trebaju napisati na velikom listu papira i prezentirati u tri minute.

Nakon prezentacije grupa slijedi rasprava i komentari. Nastavnik može podstaći diskusiju pitanjem: „Da li su prava građana bila izjednačena u ovim vremenskim periodima?“, „Da li su bile uspostavljene pravedne procedure?“, i slično i podsticati učenike da jedni drugima postavljaju pitanja koja se odnose na vladavinu prava i postojanje zakona u datim vremenskim periodima.

Napomena: Za ovu aktivnost je preporučljivo koristiti tehniku kooperativnog učenja, *slagalica*.

Aktivnost 3.

Putem komentara i diskusija iz prethodne aktivnosti, navoditi učenike na saznanje i zaključke da su određeni historijski događaji utjecali na razvoj savremenih ustava, te pokrenuli mnoge procese razvoja ustavne demokratije u Evropi i svijetu. Učenike ponovo podijeliti u grupe i svakoj grupi dati po jedan dio teksta/ **radni materijal** u kojem su objašnjene historijske okolnosti i događaji koji su utjecali na pisanje prvih ustava. Zadatak grupa je da uoči spomenute događaje.

Prva grupa: **primjer iz Engleske**; Druga grupa: **primjer iz Amerike**; Treća grupa: **primjer iz Francuske**.

Pitanja za provjeru naučenog

- Koji događaji su utjecali na stvaranje pisanih dokumenata koji su ograničavali samovolju pojedinca, funkcioniranje vlasti, garantiranje ljudskih prava i sloboda?
- Navedite primjere iz vašeg radnog materijala!
- Na koji način su te okolnosti utjecale na pisanje savremenih ustava?
- Grupe, u vidu zabilješki, prezentiraju svoje odgovore i odgovaraju na pitanja učenika iz drugih grupa.

Aktivnost 4.

U svrhu zaključivanja i provjere razumijevanja prezentiranog materijala, učenicima u okviru istih grupa, podijeliti tri ključna dokumenta koji su utjecali na razvoj ustavne demokratije: Magna carta, Američki ustav, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (prilagođena verzija).

Učenici će pronaći na koji način i u okviru kojih članova, ovi historijski dokumenti štite prava čovjeka, ograničavaju vlast, garantiraju slobodu vjeroispovijesti i garantiraju jednakost pred zakonom. Odgovore pisati u tabelu.

1. NA KOJI NAČIN OVA TRI DOKUMENTA:

A. štite prava čovjeka

Magna carta	Američki ustav	Deklaracija o pravima čovjeka

B. ograničavaju vlast i vladavinu pojedinca

Magna carta	Američki ustav	Deklaracija o pravima čovjeka

C. garantiraju slobodu vjeroispovijesti

Magna carta	Američki ustav	Deklaracija o pravima čovjeka

2. DA LI SU LJUDI U ZEMLJAMA U KOJIMA SU NASTALI DOKUMENTI KLJUČNI ZA RAZVOJ USTAVNE DEMOKRATIJE, BILI JEDNAKI PRED ZAKONOM? NAVEDI ČLAN KOJI GOVORI O TOME!,

Magna carta	Američki ustav	Deklaracija o pravima čovjeka

Aktivnost 5.

Ova aktivnost pruža mogućnost upotrebe naučenog.

Svim učenicima podijeliti glasačke listiće da glasaju i odgovore na pitanja koja slijede, a odnose se na to u kojoj mjeri Ustav Bosne i Hercegovine garantira navedena prava. Po postavljenom pitanju tražiti od učenika da glasaju, a potom im omogućiti da odbrane svoj stav. **Insistirati na pojedinačnim mišljenjima učenika i njihovim argumentima za odbranu stava!**

A. PITANJA

1. Da li BiH treba promijeniti svoj Ustav kako bi obavezala svakog građanina da bude posvećen općim principima i zajedničkom dobru??
2. Da li BiH treba promijeniti Ustav kako bi muškarci i žene imali ista prava?
3. Da li BiH treba promijeniti Ustav kako bi obavezala sve građane da izađu na izbore. ?
4. Da li BiH treba promijeniti Ustav kako bi zabranila aktivnosti kojima se zagađuje čovjekova okolina?
5. Da li bi BiH trebala promijeniti svoj Ustav kako bi učinila da obrazovanje bude pravo svakog građanina?

B. GLASAČKI LISTIĆ

Pitanje 1.	NE	DA	ALI SA VIŠE OGRANIČENJA
Pitanje 2.	NE	DA	ALI SA VIŠE OGRANIČENJA
Pitanje 3.	NE	DA	ALI SA VIŠE OGRANIČENJA
Pitanje 4.	NE	DA	ALI SA VIŠE OGRANIČENJA
Pitanje 5.	NE	DA	ALI SA VIŠE OGRANIČENJA

Radni list 1.**PRVOBITNA ZAJEDNICA I ROBOVLASNIČKI SISTEMI (Hamurabijev zakon, egipatska civilizacija)**

U društvima prvobitne zajednice postojali su obrasci ponašanja ljudi kojima se reguliraju društveni odnosi, tj. običaji. Običaji se definiraju i kao pravila ponašanja koja su nastala dugotrajnim ponavljanjem određenih ljudskih radnji i postupaka. Takva običajna pravila ponašanja nastavljaju egzistirati i u prvim državama i postepeno prerastaju u pravne norme. Najpoznatiji zakonik iz ovog vremena je svakako Hamurabijev zakonik koji se sastoji od tri dijela, uklesana na crnoj kamenoj ploči klinastim pismom. Zakonik je nastao u posljednjim dekadama vladavine vladara Hamurabija (vladao Mezopotamijom od 1728. do 1686. pr. n. e.). U prvom dijelu zakonika Hamurabi opširno govori o svojoj ulozi prema narodu, koju su odredili bogovi (što pomalo podsjeća na preambule nekih modernih ustava u kojima se nekad navode podaci o donosiocu i vremenu donošenja). U drugom dijelu zakonika se nalaze 282 člana, koji predstavljaju pravna pravila i suštinu zakonika, dok se u trećem i završnom dijelu pozivaju podanici na poštivanje zakona. Hamurabijev zakonik sadrži odredbe za koje bismo, sa moderne tačke gledišta, mogli reći da se odnose na krivično, porodično, nasljedno i obligaciono pravo, a sadrži i odredbe koje imaju karakter današnjeg ustavnog prava. Ove odredbe se odnose na zaštitu robovlasničkog poretka koji je tada bio vladajući.

U dolini rijeke Nila, u toku IV milenija pr. n. e., nastao je Egipat. U starom Egiptu, apsolutni vladar bio je faraon. U njegovim rukama je bila zakonodavna, upravna i sudska vlast (pri čemu upravna vlast nije bila odvojena od sudske). Budući da je predstavljao apsolutno oličenje božanske i ljudske vlasti, faraon se smatrao stvarateljem prava. Nakon faraona, najviši državni službenik bio je "džati" ili vezir, kojem pripada i vrhovna sudska vlast. Funkcija džatija je ustanovljena za vrijeme IV dinastije, kada je tu dužnost vršio neko od najbližih faraonovih rođaka. Iz vremena starog carstva u Egiptu potječe i prvi pisani pravni dokument, poznat kao "Uputstva džatiju Rekmiru" (ovaj džati je, vjerovatno, služio faraona Tutmosa III, iz XVIII dinastije), koji je uklesan na zidovima grobnice u Tebi. Uputstva džatiju sadrže upute koje su faraon i njegov savjet dali džatiju Rekmiru, a kojih se on morao pridržavati pri obavljanju te visoke funkcije.

Iz ovih uputstava proizlazi da se i u starom Egiptu težilo da pravo i pravda počivaju na principama nepristrasnosti, zakonitosti i pravičnosti u sudskim procesima. Također, taj dokument potvrđuje osnovnu karakteristiku vlasti prisutnu i u ostalim zemljama Starog Istoka, a to je da je vlast bila, uglavnom, potpuno centralizirana i birokratizirana.

Radni list 2.**ATINA**

Osnovni oblik političke organizacije kod starih Grka bio je polis - grad sa okolinom ili tzv. grad-država. Državno i društveno uređenje polisa je bilo dosta različito, ali su imali manje-više zajedničku religiju, jezik i kulturu. Likurgov zakonodavni rad se zasnivao na kodifikaciji običaja, pošto je navodno vjerovao da se zakoni vremenom mijenjaju, dok su običaji otporniji na vrijeme. Prema mnogim historičarima, Likurg zapravo nije ni postojao, pa je njegova uloga u stvaranju spartanskih zakona veoma sporna. Likurgovi zakoni su bili poznati pod imenom "Velika retra" i u Spartu su uveli jednakost građana pred zakonom. Ova jednakost se, naravno, odnosi na slobodne građane, pri čemu treba napomenuti da su žene u Sparti imale gotovo potpuno ravnopravan položaj sa muškarcima. Naravno, ne treba zaboraviti da se radi o robovlasničkom društvu, u kojemu su "heloti" bili državni robovi (a koji su bili puno brojniji od slobodnih Spartanaca) i činili osnovnu proizvodnu snagu Sparte. Oni su živjeli u veoma teškim uvjetima i nisu imali nikakva prava.

Atinska se država, uglavnom, smatra prvim primjerom sistema koji odgovara nekim današnjim predstavama o demokratskoj vlasti. U Atini je monarhija zabranjena 683. pr. n. e., a veliki zakonodavac Solon (640. - 560. pr. n. e.) je reformirao pravni sistem uvođenjem porodičnog i krivičnog prava. Solon je istakao važeće zakone u pisanoj formi na javna mjesta. On je i sam svoja pravila nazivao eunomia ("dobro uređenje"), vladavina dobrih zakona koje su donijeli ljudi. Ipak, mnogi ne smatraju staru Atinu demokratijom, s obzirom na to da žene, robovi i stranci nisu imali pravo glasa, pa je, prema nekim procjenama, samo oko 16% ukupnog stanovništva imalo to pravo. Glasanjem su se u staroj Atini donosile odluke direktno, umjesto da se biraju predstavnici, kao u današnjoj demokratiji.

Pojam ustav (constitutio) upotrebljavali su već i Platon (Zakoni) i Aristotel (Politika), ali ne u smislu konkretnog pravnog akta (onako kako se danas shvata pojam ustava), nego kada opisuju ukupno uređenje pojedinog polisa. Na ovom konceptu se u zlatno doba antičke filozofije razvio pojam prirodnih prava iz kojega vodi porijeklo sistem ljudskih prava koji danas poznajemo. U antičkom periodu se, također, počela praviti razlika između propisa koji su uređivali osnove vlasti i državnog uređenja i zakona koji su pravno regulirali svakodnevni život. Smisao ovoga razlikovanja je u tome da vlast ne može jednostavno mijenjati najvažnije zakone, čime je osigurana pravna stabilnost i stabilnost poretka, pa se ograničava državna vlast i štite osnovna prava podanika. To i jeste, na neki način, začetak ideje ustavne vladavine, tj. ideje konstitucionalizma.

Radni list 3.**RIM**

Rimski pravници su bili veoma praktični, pa su izbjegavali definicije, te zbog toga nisu ostavili ni definiciju prava. Prva i jedina kodifikacija rimskog civilnog prava izvršena je sredinom V vijeka pr. n. e. i to donošenjem Zakona XII tablica, kojim počinje historija rimskog privatnog prava. Zakon XII tablica je nastao pod pritiskom plebejaca, kojima je bilo u interesu da se zakon javno objavi, radi njegove nepristrasne primjene. Patriciji su pristali, te je 451. god. pr. n. e. napisan zakon na XII tablica i okačen na forumu. Zakon je, zapravo, kodifikacija dopunjenog običajnog prava, a sadrži i normu kojom se ozakonjuje pravo naroda da, ubuduće, sam donosi zakone. Odmah potom je rimska skupština i počela donositi nove zakone. Zakon XII tablica, inače, nikada nije zvanično ukinut. Teške okolnosti u kojima se razvijala ideja ustavnosti i ljudskih prava bile su u periodu u od VII do XII vijeka. Rimsko pravna nauka dostigla je apsolutni vrhunac u antičkom svijetu i mnogi pravni instituti i pojmovi koje je izgradilo rimsko pravo, osnov su savremenih pravnih sistema, ali rimski pristup pravu u pogledu razvoja ustavnog prava nije dao takve rezultate kao npr. u pogledu razvoja privatnog prava, budući da je za njega karakterističan i izvjesni konzervativizam i dogmatizam.

Nakon sloma Istočnog rimskog carstva, rimsko pravo nastavlja život kroz pravo Bizantije, te kroz recepciju rimskog prava u evropskim državama u srednjem vijeku. Drugu kodifikaciju rimskog prava izvršio je bizantijski cara Justinijan, koji je kao vladar Bizantije bio najviša zakonodavna, izvršna i vojna vlast, te poglavar crkve. On je vladao od 527. do 565. godine n. e. i 529. godine je objavio Codex Iustinianus, tj. zbirku važećih rimskih zakona.

Radni list 4.

SREDNJI VIJEK

Treba napomenuti da samo trajanje vremenskog perioda od stare Grčke i Rima, pa sve do pojave prvih oblika kontrole vlasti vladara sredinom i krajem srednjeg vijeka u Evropi, predočava teške okolnosti u kojima se razvijala ideja ustavnosti i ljudskih prava u periodu od VII do XII vijeka. Srednji vijek je za Evropu predstavljao stagniranje pravne kulture i tek od XIII vijeka dolazi do ponovnog proučavanja rimskog prava i napretka u razvoju pravne misli. U srednjem vijeku crkva i pojedine vjerske zajednice "ustavom" nazivaju najviši akt kojim se uspostavlja njihova unutrašnja organizacija. Dio crkvenog prava predstavlja kanonsko pravo, što je, ustvari, zbir pravnih propisa koje je donijela crkva. Kanonsko pravo sadrži propise božanskog porijekla, tzv. „božansko pravo“, te propise ljudskog porijekla "ljudsko pravo". Smatralo se da "božanske propise" ne mogu mijenjati ljudi, za razliku od tzv. "ljudskog prava" (ovaj izraz ne treba poistovjetiti sa modernim shvatanjem ljudskog prava).

U arapskim zemljama u ovom periodu se uspostavlja sistem šerijatskog prava koje počiva na normama pravnog karaktera iz Kur'ana. Pretežno, sadržaj Kur'ana ima karakter vjerskih i moralnih normi, ali postoje i odredbe koje imaju karakter pravnih normi i odnose se, uglavnom, na porodično pravo. Kao izvor prava javljaju se Kur'an, hadisi (komentar i dopune Kur'ana na osnovu postupaka iz Muhammedova života) i sunna (koju čine ukupnost hadisa). U drugoj polovini IX vijeka obavljena je izvjesna kodifikacija velikog broja hadisa koji su prikupljeni i od kojih su sačinjeni zbornici. Usaglašena mišljenja poznavalaca islama i prava o pojedinim nejasnim pravnim problemima ili formulacijama u Kur'anu postaju, također, izvor šerijatskog prava.

RADNI MATERIJALI

A. Primjer iz Engleske (Magna carta; Ograničenje kralja Johna)

Procvatom trgovine, dolazi do bogaćenja i jačanja feudalnog plemstva što je s jedne strane dovelo do težnje tog staleža da ograniči apsolutnu vlast vladara (monarha) i s druge strane do težnje naroda da se oslobodi vlasti feudalaca, odnosno da se ukinu njihove staleške privilegije. Ovi procesi su najavljujivali revolucionarne pokrete nastale u XVIII vijeku. Također, u ovom periodu, za razvoj ustavnosti veoma su bitni novi kulturni pravci - humanizam i renesansa, koji promoviraju ideju slobode čovjeka i njegovog društvenog položaja u državi koja treba biti krojena po mjeri čovjeka.

B. Primjer iz Amerike (Američko proglašenje nezavisnosti)

U toku američke borbe za nezavisnost, došlo je do donošenja značajnih akata ("Katalog ljudskih prava", "Američka deklaracija o nezavisnosti" i „Ustav države Virdžinije“) koji se smatraju najvažnijim dokumentima u oblasti razvoja ljudskih prava, Ustav američke države Virdžinije iz 1776. god. se, uobičajeno, smatra prvim pisanim ustavom. Ovaj ustav je sadržavao princip podjele vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu i proklamovao je princip da vlast pripada narodu. 1781. god. donesen je konfederalni ustav, a 1797. god. donesen je ustav SAD-a koji je ustanovio federalni oblik uređenja države i koji je još uvijek, uz naknadno usvojene amandmane, na snazi. Razvojem ustavnosti u SAD-u, došlo je do konstitucionalizacije individualnih ljudskih prava. Ova prava su proglašena neotuđivim i predstavljaju srž razvoja kataloga ljudskih prava.

C. Primjer iz Francuske (Francuska revolucija)

Na temeljima Francuske revolucije nastali su brojni instituti od značaja za dalji razvoj ustavnosti, kao što su: uvođenje vladavine prava, uspostavljanje sistema odgovornosti, naročito odgovorne vlade, te principa jednakosti zakona za sve. Dalje, njen veliki značaj je u afirmaciji ideja podjele vlasti, narodnog suvereniteta i ljudskih prava i sloboda. Jedan od najznačajnijih akata koji je afirmirao ljudska prava i slobode i obuhvatio materiju koja se odnosi na organizaciju vlasti jeste francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789. god.). Sadržavajući odredbe ustavnog karaktera, Deklaracija je u obliku preambule postala sastavni dio kasnijeg francuskog ustava. Nastala na temelju ideja Francuske revolucije, Deklaracija je utvrdila princip narodne suverenosti: „Niko, ni pojedinac, ni grupa ljudi, ne može vršiti vlast koja ne proizilazi neposredno iz naroda.“ Svaki suverenitet u suštini počiva na narodu. Nijedno telo, nijedan pojedinac ne mogu sprovesti vlast koja ne potiče iz naroda”⁴.

⁴ Član 3 Francuske deklaracije o pravima čovjeka i građaninapreuzeto sa <http://www.bastabalkana.com>

MATERIJALI ZA AKTIVNOST 4.

Francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine

Član. 1.

Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i ravnopravni. Društvene razlike mogu biti zasnovane samo na zajedničkoj koristi.

Član. 2.

Cilj svakog političkog udruživanja je očuvanje prirodnih i vječitih prava čoveka. Ta prava su: sloboda, vlasništvo i otpor ugnjetavanju.

Član. 3.

Svaki suverenitet u suštini počiva na narodu. Nijedno telo, nijedan pojedinac ne mogu sprovoditi vlast koja ne potiče iz naroda.

Član. 4.

Sloboda se sastoji u tome da svako može činiti ono što nije na štetu drugima.

Tako, izvršavanje prirodnih prava svakog čoveka ima jedinu granicu u uživanju svih prava drugih pripadnika društva; te granice mogu biti utvrđene samo zakonom.

Član. 5.

Zakon sme zabranjivati samo delovanja škodljiva za društvo.

Član. 6.

Zakon je izraz opšte volje. Svi građani imaju pravo lično ili po svojim predstavnicima učestvovati u njegovom stvaranju. On treba biti isti za sve, bilo da štiti ili da kažnjava. Budući da su svi građani pred zakonom jednaki, svi imaju jednaka prava na sve počasti, mjesta i javne službe, prema svojim sposobnostima, i bez drugih razlika osim onih što proizilaze iz njihovih vrlina i njihove nadarenosti.

Član. 7.

Niko ne može biti optužen, uhapšen ili pritvoren osim u slučajevima koje određuje zakon i na zakonom predviđen način. Oni koji potiču, požuruju, izvršavaju ili čine da drugi izvršavaju samovoljne odluke, moraju biti kažnjeni; ali svaki građanin pozvan ili predan sudu na osnovi zakona treba se tome pokoriti, a pružanje otpora tome je kažnjivo.

Član. 8.

Zakon smije ustanoviti samo kazne tačne i očito potrebne i niko ne može biti kažnjen osim po zakonu ustanovljenom i objavljenom prije počinjenog prestupa i legalno primenjenom.

Član. 9.

Svaki čovek smatra se nedužnim sve dok nije proglašen krivim. Ako je pritvor nužan, zakon mora garantovati zaštitu njegove ličnosti.

Član. 10.

Niko ne može biti pozvan na odgovornost zbog mišljenja, pa i religioznoga, ukoliko njegovo iskazivanje ne ometa javni red utvrđen zakonom.

Član. 11.

Slobodno iznošenje misli i mišljenja je jedno od najdragocenijih prava čoveka; svaki građanin može govoriti, pisati i štampati slobodno osim ako te slobode ne zloupotrebljava u slučajevima utvrđenim zakonom.

Član. 12.

Garancija prava čoveka i građanina zahteva javnu silu: ta sila je dakle stvorena za boljitak svih, a ne za posebnu korist onih kojima je poverena.

Član. 13.

Za održavanje javne sile i trošak uprave potreban je javni opći porez; on treba biti jednako raspoređen na sve građane, vodeći računa o njihovim mogućnostima.

Član.14.

Svi građani imaju pravo ustanoviti, sami ili preko svojih predstavnika, nužnost javnog doprinosa, slobodno nadzirati njegovu primjenu, te odrediti njegovu količinu, stopu, utjerivanje i trajanje.

Član. 15.

Društvo ima pravo od svakog javnog službenika tražiti izvještaj o njegovom poslovanju.

Član. 16.

Nijedno društvo u kojem obaveza prava i diobe vlasti nije određena, nije Ustavno Društvo.

Član. 17.

Vlasništvo je nepovredivo i sveto pravo i niko ga ne može biti lišen osim u slučaju zakonom predviđene i očite javne nužde, uz uslov pravedne i predviđene odštete.⁵

Magna carta

Prvo, pred Bogom smo podarili i ovom poveljom potvrdili, u naše ime i u ime nasljednika naših da Engleska crkva bude vječno slobodna i da uživa svoja neokrnjena prava i svoje neumanjene slobode. Da mi želimo da to bude tako, potvrđuje činjenica da smo mi svojevrijem, prije izbivanja sadašnjeg sukoba između nas i naših barona podarili i poveljom potvrdili slobodu crkvenih izbora. Tu slobodu mi ćemo poštovati i želimo da je i naši nasljednici poštuju, u dobroj vjeri i na vječna vremena. Takođe smo, u naše ime i u ime nasljednika naših, svim slobodnim ljudima kraljevstva našeg podarili, zauvijek, sve dolje napisane slobode, neka budu njihove i neka ih, od nas i nasljednika naših posjeduju oni i nasljednici njihovi.

2. Ako umre grof, baron ili neko drugi, ko direktno od krune drži zemlju uz vojne službe, i ako je u času njegove smrti njegov nasljednik punoljetan i duguje pristojbu na nasljeđe, nasljednik će to svoje nasljeđe steći kad pladi nasljednu pristojbu prema starom omjeru. To znači da će nasljednik ili nasljednici grofa platiti 100 funti za cijeli grofovijeski posjed, nasljednik ili nasljednici viteza najviše 100 šilinga za cijeli posjed i svak ko drži manje platiće manje, prema starom običaju za posjede svojom obavezom.

3. Ali ako je nasljednik takve osobe maloljetan i pod skrbništvom, on će svoje nasljeđe steći kad postane punoljetan i bez pristojbe na nasljeđe ili pristojbe za slučaj raspolaganja.

4. Skrbnik zemlje maloljetnog nasljednika će od nje ubirati samo umjenrene prihode, uobičajene pristojbe i feudalne službe. On će to učiniti ne uništavajući ili oštećujući ljude ili imovinu. Ako smo mi skrbništvo nad zemljom povjerali šerifu ili nekom ko je nama odgovoran za prihode, pa on uništi ili ošteti, mi ćemo od njega utjerati naknadu, a zemlja će biti povjerena dvojici drugih čestitih i razboritih ljudi, koji će za prihode odgovarati nama ili osobi kojoj smo ih ustupili.

5. Dokle god ima skrbništva nad takvom zemljom, skrbnik će od prihoda s te zemlje održavati kuće, parkove, uzgajališta ribe, ribnjake, mlinove i sve ostalo što joj pripada. Kad nasljednik postane punoljetan, on će mu vratiti cijelu zemlju, opremljenu priborom za oranje i alatom za gazdinstvo koje iziskuje godišnje doba.

6. Nasljednik se može oženiti, ali ne za nekog ko je nižeg društvenog položaja. Prije ženidbe, nasljednikovi najbliži rođaci biće o tome obaviješteni.

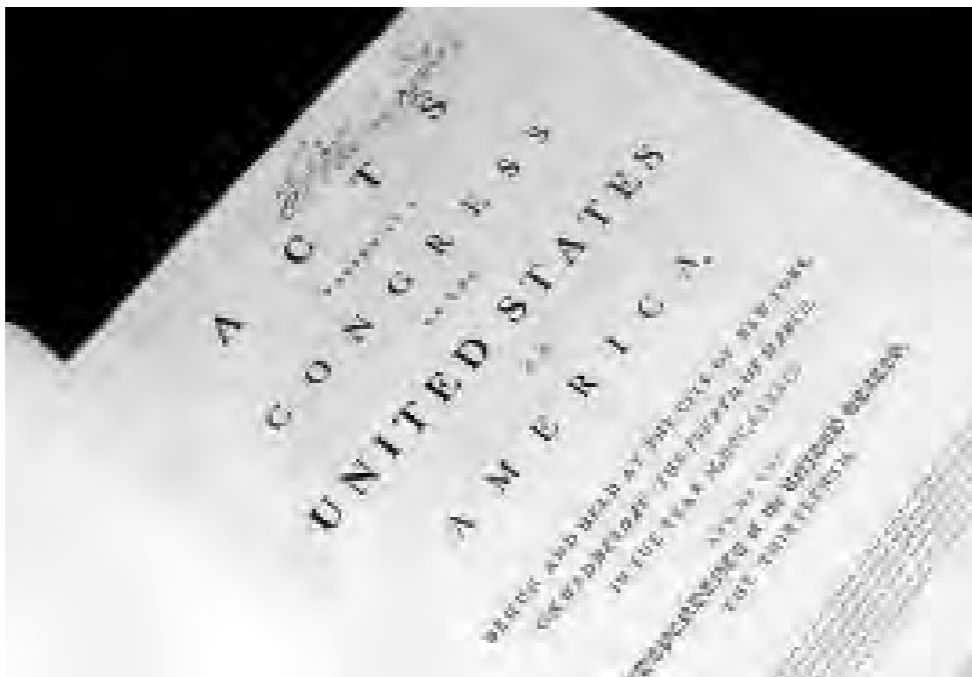
7. U času muževljeve smrti, njegova udovica može odmah i nesmetano uzeti svoj miraz i nasljedstvo. Ona neće ništa platiti za svoj udovički dio, miraz ili nasljeđe, bilo čega što su ona i njen muž zajednički posjedovali.

8. Ni jedna udovica dokle god želi ostati neudata, neće biti prisiljena na udaju. Ali ona mora dati garanciju da se neće udati bez kraljevskog odobrenja.

10. Ako neko ko je od jevreja pozajmio novac umre prije nego je tražbinas namirena, njegov nasljednik dok je god maloljetan neće platiti nikakvu kamatu na zajam. Ako takva tražbina pripadne kruni, ona neće uzeti ništa osim glavnice koja je navedena u obveznici.

12. U našem kraljevstvu se novac koji vazali daju umjesto lične službe neće ubirati bez općeg pristanka, izuzevši doprinose za naš otkup iz zarobljeništva, za proglašenje vitezom našeg najstarijeg sina i za udaju naše najstarije kćeri.

⁵ Preuzeto sa <http://www.bastabalkana.com>

13. Grad London će uživati sve svoje stare slobode i slobodne običaje na kopnu i vodi. Takođe, mi svim ostalim gradovima, gradićima, mjestima i lukama darujemo i želimo da uživaju sve svoje slobode i slobodne običaje.

16. Niko neće biti prisiljen da za svoj viteški posjed ili kakav drugi slobodan posjed zemlje, vrši druge službe osim onih na koje ga obavezuje taj posjed.

17. Redovne parnice neće se odvijati i seljakati okolo s kraljevskim dvorom, nego će se održavati na nekom određenom mjestu.

18. Istrage će se vršiti samo pred grofovijским sudom.

20. Slobodnom čovjeku će se za manje povrede izricati samo globe koje su proporcijalne stepenu njegove povrede. A za ozbiljne povrede razmjerno povredi, ali ipak ne tako strogo da bi ga se lišilo sredstava za život.

22. Globa koja se tiče svjetovne imovine svećenika, pripadnika svetog reda biće takođe određena prema istom principu, bez obzira na vrijednost njegova crkvena posjeda.

23. Ni jedan grad ili osoba, osim onih koji su to dužni na osnovu stare obaveze, neće biti prisiljeni da grade mostove preko rijeka.

27. Ako slobodan čovjek umre bez oporuke, njegovu pokretnu imovinu će razdijeliti, pod kontrolom crkve, njegovi najbliži rođaci i prijatelji.

28. Ni jedan kraljev službenik neće ni od koga uzeti žito ili druge pokretnosti bez neposredne isplate.

32. Mi nećemo zemlju osoba koja su osuđena za teška krivična djela držati u našim rukama duže od godinu i jedan dan.

35. U cijelom kraljevstvu će važiti jedinstvene mjere za vino, pivo i žito. Takođe će i mjere za težinu biti jedinstvene.

38. Ni jedan službenik neće nekoga predati sudu na osnovu svoga vlastitog nepotkrijepljenog izvještaja, ne pribavivši, radi potvrde istinitosti toga vjerodostojne svjedočke.

39. Ni jedan slobodan čovjek neće biti ubijen ili zatvoren, ili lišen svojih prava ili imovine, osim na osnovu zakonite presude.

40. Pravi pravdu nećemo nikome prodati, uskratiti ili odgoditi.

41. Svi trgovci mogu ući u ili napustiti Englesku neoštećeni bez straha i mogu ostati i po njoj putovati kopnom ili vodom, radi trgovine, slobodni od svih nezakonitih nameta, u skladu sa starim i zakonitim običajima.

45. Za sudce, šerife i druge službenike, mi ćemo odrediti samo one ljude koji pravo zemlje poznaju i voljni su dobro ga se pridržavati.

51. Čim bude uspostavljen mir, mi ćemo iz kraljevstva odstraniti sve strane vitezove, stijelce, njihove pratioce i plaćenike koji su došli sa svojim konjima i oružjem.

52. Svakome kome smo bezzakonite presude oduzeli ili ga lišili posjeda zemlje, zamkova, sloboda ili prava, mi ćemo ih odmah vratiti.⁶

Ustav Sjedinjenih Država

Mi, građani Sjedinjenih Država, kako bismo stvorili savršeniji savez, uspostavili pravdu, ostvarili mir u zemlji, osigurali zajedničku obranu, unaprijedili opću dobrobit i očuvali blagoslov slobode za nas i naše potomstvo, određujemo i uspostavljamo ovaj Ustav Sjedinjene Američke Države.

ČLANAK I.

Odjeljak 1.

Sve zakonodavne ovlasti ovdje dodjeljene povjerit će se Kongresu Sjedinjenih Država, koji će činiti Senat i Zastupnički dom.

Odjeljak 2.

Zastupnički dom sastavljat će članovi što će ih svake druge godine birati građani država, a izbornici u svakoj državi imaju ispuniti uvjete koji se zahtijevaju za izbornike najbrojnije grane zakonodavnog tijela u državi. Ne može biti zastupnikom osoba koja nije napunila dob od dvadeset godina, manje je od sedam godina državljanin Sjedinjenih Država ili nije, u vrijeme izbora, nastanjena u državi u kojoj se bira. (Broj zastupnika i izravni porezi razdjelit će se između država koje bi se uključile u ovaj savez prema svojim brojevima, što će se odrediti pribrajanjem ukupnom broju osoba, uključujući obavezne služiti određeni broj godina, uz isključenje Indijanaca koji ne plaćaju poreze, tri petine broja svih ostalih osoba)

Popis će se obaviti u roku od tri godine nakon prvog zasjedanja Kongresa Sjedinjenih Država i unutar svakih daljnih deset godina na način koji je određen zakonom. Broj zastupnika neće prijeći jedan od svakih trideset tisuća, ali će svaka država imati najmanje jednog zastupnik, dok taj popis ne bude završen, država New Hampshire bit će ovlastena izabrati tri, Massachusetts osam, Rhode- Island i Providence Plantations šest, New Jersey četiri, Pennsylvania osam, Delaware jednog, Maryland šest, Virginia deset, North Carolina pet, South Carolina pet i Georgia tri. Kad se isprazni mjesto u zastupništvu koje države, njezina će izvršna vlast raspisati izbore radi popune tog mjesta. Dom zastupnika izabraće svog govornika i druge dužnosnike, i jedini će imati ovlast optužbe javnih dužnosnika.

⁶ Dr Šefko Kurtović, Magna Carta i njena ustavno-pravna analiza, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god XXII, broj 3, Zagreb 1972, 329-336 str

Odjeljak 3.

Senat Sjedinjenih Država činit će po dva senatora iz svake od država (izabrana od njezina zakonodavnog tijela) na šest godina, i svaki će senator imati jedan glas. Odmah nakon što se sastanu u skladu s rezultatima prvih izbora, oni će se, ravnomjerno koliko je moguće podijeliti u tri razreda. Ne može biti senator osoba koja nije napunila trideset godina, manje od devet godina mora biti državljanin Sjedinjenih Država, u vrijeme izbora mora biti nastanjena u državi u kojoj se bira. Potpredsjednik Sjedinjenih Država bit će predsjednikom senata, ali bez prava glasa, osim u slučaju kad se glasovi ravnomjerno podijele. Senat će izabrati svoje dužnosnike, kao i predsjednika „pro tempore“, za slučaj odsutnosti potpredsjednika, ili kada bi on obavljao dužnost predsjednika Sjedinjenih Država.

Senat će jedini imati ovlast suditi o svim optužbama javnih dužnosnika. Kad zasjedaju zbog toga, bit će pod zavjetom. Kad se sudi predsjedniku Sjedinjenih Država, predstavljat će vrhovni sudac i nitko neće biti osuđen bez suglasnosti dvije trećine nazočnih članova. Odluka u slučajevima optužbe javnih dužnosnika, neće se protezati dalje od uklanjanja s položaja i prepreke držanju i korištenju bilo koji dužnosti od časti, povjerenja ili dobiti pod Sjedinjenim Državama, ali će osuđena osoba biti odgovorna i podložna optužbi, suđenju, osudi i kazni u skladu sa zakonom.

Odjeljak 4.

Vrijeme, mjesto i način održavanja izbora za senatore i zastupnike propisat će zakonodavstvo svake države; ali Kongres može u svako doba donijeti ili promijeniti takve propise, osim mjesta izbora senatora. Kongres će zasjedati najmanje jednom svake godine.

Odjeljak 5.

Svaki će dom prosuđivati o izboru, dolascima i sposobnosti svojih članova, a većina svakog činit će kvorum za obavljanje posla.

Svaki dom može utvrditi pravila svog postupanja, kažnjavati svoje članove zbog protivnog ponašanja te, odlukom dviju trećina isključiti člana.

Svaki će dom voditi zapisnik o svom djelovanju i povremeno ga objaviti.

Odjeljak 6.

Senatori i zastupnici primat će naknadu za svoju službu, koja će se utvrditi zakonom i isplaćivati iz blagajne Sjedinjenih Država. Oni će u svakom slučaju, osim veleizdaje, težeg kaznenog djela biti zaštićeni od uhićenja, dok učestvuju na sjednicama svojih domova.

Nijedan senator ili zastupnik neće tokom vremena na koje je izabran, biti imenovan na bilo koju građansku dužnost podložnu vlasti Sjedinjenih Država.

Odjeljak 7.

Svi zakonski prijedlozi za prikupljanje prihoda ići će od Doma zastupnika; ali Senat će moći podnositi prijedloge ili učestvovati amandmanima kao kod drugih prijedloga.

Svaki prijedlog koji je prošao Dom zastupnika i Senat bit će ,prije nego postane zakon, podnesen predsjedniku Sjedinjenih Država. Ako je suglasan potpisat će ga, ako nije vratiće ga onom domu iz kojeg je potekao, a taj će prigovor unijeti u cijelini u svoj zapisnik i nastaviti ponovo razmatrati.

Odjeljak 8.

Kongres će imati ovlast raspisivati i ubirati poreze, carine, trošarine radi plaćanja dugova i brige o opštem blagostanju Sjedinjenih Država....

- Uređivati trgovinu..
- Kovati novac i određivati njegovu vrijednost.
- Objaviti rat...
- Promicati napredak naučnih i korisnih umjetnosti..
- Brinuti se za ustrojavanje i naoružavanje policije.
- Obavljati isključivu zakonodavnu vlast.....
- Donijeti svaki zakon kad to bude nužno..

Odjeljak 9.

Preseljavanje ili useljavanje osoba, Kongres neće zabranjivati, ali se može nametnuti porez na takvo useljenje.

Nikakav zakon koji bez suđenja određuje kaznu, neće biti donesen.

Nikakav porez, ni carina, se neće nametati na robe koje se izvoze iz bilo koje države.

Nikakav novac se neće vući iz blagajne, osim posljedično dodjelama učinjenim zakonom; a redovni izvještaji i obračun rashoda i prihoda povremeno će biti objavljen.

Odjeljak 10.

Nijedna država neće ući u kakav međunarodni ugovor, savez ili konfederaciju; kovati novac, izdavati obveznice, služiti se ičim osim zlatnim i srebrnim novcem za plaćanje dugova.

Nijedna država neće bez saglasnosti Kongresa nametati pristojbe na carine, uvoz, izvoz robe, osim kad bi to bilo bezuslovno nužno za primjenu njenih zakona.

ČLANAK II

Odjeljak 1.

Izvršna vlast bit će provjerena predsjedniku Sjedinjenih Država. On će dužnost obavljati tokom razdoblja od četiri godine i, zajedno sa potpredsjednikom izabranim za isto razdoblje, biti biran kako slijedi.

Osoba koja ima najveći broj glasova bit će predsjednik, ako taj broj bude većina ukupnog broja imenovanih izbornika.

Kongres određuje vrijeme izbora i dan kad će se glasati, a taj dan će biti isti širom Sjedinjenih Država.

Niko osim državljanina po rođenju ili državljanina u trenutku usvajanja ovog Ustava neće imati uslove za dužnost predsjednika Sjedinjenih Država, niti će ko biti ovlašten za tu dužnost dok ne navrší trideset pet godina i bude četrnaest godina nastanjen u Sjedinjenim Državama.

Predsjednik će za svoju službu primati naknadu, a prije nego što pristupi obavljanju dužnosti on će položiti zavjet.

Odjeljak 2.

Predsjednik će biti vrhovni zapovjednik vojske i Ratne mornarice Sjedinjenih Država.

On će uz savjet i saglasnost Senata imati ovlasti zaključivati međunarodne ugovore, uz uvjet odobrenja dvije trećine prisutnih senatora.

Odjeljak 3.

On će povremeno podnijeti Kongresu izvještaj o stanju Saveza i preporučiti im na razmatranje one mjere koje bude smatrao nužnim i prikladnim.

On će primati veleposlanike i druge visoke diplomatske službenike.

On će voditi brigu o vjernoj provedbi zakona.

Odjeljak 4.

Predsjednik, podpredsjednik, i svi građanski službenici Sjedinjenih Država, bi će uklonjeni sa položaja na temelju optužbe i osude zbog izdaje, podmićivanja i drugih teških zločina i kažnjivih djela.

ČLANAK III.

Odjeljak 1.

Sudska vlast Sjedinjenih Država bi će povjerena jednom Vrhovnom sudu i nižim sudovima kakve Kongres povremeno odredi i uspostavi.

Sudije će obavljati svoju službu sve dok se dobro ponašaju.

Odjeljak 2.

Sudska vlast će se protezati na sve slučajeve, prema zakonu i pravедnosti provodeći pod ovim Ustavom zakone SAD-a i zaključene međunarodne ugovore.

U svim slučajevima koji se tiču veleposlanika, visokih diplomatskih službenika, Vrhovni sud će imati izvornu nadležnost.

Suđenje, osim u slučaju optužbe visokih dužnosnika, bit će putem porote, sudi će se u državi gdje su učinjena djela.

Odjeljak 3.

Veleizdajom protiv Sjedinjenih Dražava smatrat će se jedino vođenje rata protiv njih ili pridruživanje njihovim neprijateljima, dajući im pomoć i podršku.

Kongres će imati ovlast proglašiti kaznu zbog veleizdaje, ali takva osude ne smije obuhvatati potomstvo ili oduzimanje prava, osim za života osuđene osobe.

ČLANAK IV

Odjeljak 1.

Vjera i priznanje davat će se javnim odlukama, zapisima i sudskim postupcima svake druge države.

Odjeljak 2.

Državljeni svake od država bit će ovlašteni na sve povlastice i punu državljansku zaštitu.

Odjeljak 3.

Nove države mogu biti primljene u ovaj savez, ali nijedna nova država neće se osnovati ili uzdići iznad vlasti koje druge države.

Kongres će imati pravo raspolagati i donositi sva potrebna pravila i propise glede područja ili druge imovine koja pripada Sjedinjenim Državama.

Odjeljak 4.

Sjedinjene Države garantovaće svakoj državi u ovom savezu republikanski oblik vladavine i štititi svaku od njih od napada, a na molbu zakonodavnog tijela i izvršne vlasti i protiv unutrašnjeg nasilja.

ČLANAK V.

Kogres će kad god dvije trećine oba doma budu smatrale nužnim, predložiti amandmane na ovaj Ustav, ili, na zahtjev zakonodavnih tijela dviju trećina svih država, sazvati ustavotvornu skupštinu radi predlaganja amandmana, koji će biti valjani za sve namjene i sve svrhe.

ČLANAK VI.

Svi ugovoreni dugovi i prihvaćene obaveze, prije usvajanja ovog Ustava, bit će jednako valjane prema Sjedinjenim Državama pod ovim Ustavom kao pod federacijskim.

Ovaj Ustav i zakoni SAD-a i svi zaključeni međunarodni ugovori bit će vrhovni zakon zemlje i vezaće sudije u svakoj od država, bez obzira na bilo što suprotno u Ustavu ili zakonima koje države.

Senatori i zastupnici i članovi zakonodavnih tijela svih država bit će vezani zakletvom, ali se nikakva vjerska provjera neće zahtijevati kao uslov za bilo koju dužnost ili javno povjerenje pod Sjedinjenim Državama.

ČLANAK VII.

Potvrda od ustavotvornih skupština devet država neophodni su za uspostavljanje ovog Ustava između država koje ga tako potvrde.⁷

Pod jednoglasnom nalogu ustavotvorne skupštine.

W.JACKSON, Tajnik G.WASHINGTON-Predsjednik.

1.2. RAZVOJ IDEJE PRAVA - Pravo i pravila među ljudima

Vaspitanje i obrazovanje za vladavinu prava ne uključuje samo učenje o postojećim zakonima, već i o historiji prava i nastanku temeljnih principa pravila i pravde koji su navedeni u ustavima i zakonima, i međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima. Treba shvatiti da razvoj ideje prava i njeno usaglašavanje među ljudima u okviru državnih zajednica, traje već 2500 godina. Naredne aktivnosti upoznat će nas sa nastankom prava i pravila u društvu i uređenju odnosa među ljudima kao i njihovo usaglašavanje oko utvrđenih pravila ponašanja, ali i određenih sankcija za njihovo nepridržavanje. Način i mjere učešća pojedinaca, odnosno grupe pojedinaca u donošenju pravila koja postavlja država, neodvojiva su pitanja od toga koja pravila ponašanja i koje sankcije za nepridržavanje tih pravila utvrđuje država.

Annexe 3

Akte d'« habeas corpus », Charles II, 1679 (extraits)

[...]

Art. 2. — Lorsqu'une personne sera portée d'un habeas corpus devant un Juge, ou devant un autre Officier, en faveur d'une personne accusée à leur garde, et que cet habeas corpus sera présenté devant un Officier ou laïque à la prison à un des sous-officiers, ceux-ci devront, dans les trois jours de cette présentation (à moins que l'empriisonnement n'ait eu lieu pour cause de trahison ou de félonie, expresse dans le serment), sur l'offre faite de payer les frais nécessaires pour transporter le prisonnier, faire par le Juge ou par la Cour d'origine l'habeas corpus (frais qui ne pourront excéder deux deniers par mille), et après s'être donné par écrit de payer également les frais nécessaires pour ramener le prisonnier, si le cas le veut, et après garantir que le prisonnier ne s'évadera pas en route, renvoyer cet ordre ou writ et représenter l'individu devant le lord chancelier ou les Juges de la Cour d'origine le writ, ou devant telle autre personne qui doit en connaître le motif. D'après la tenue dudit writ, l'officier devra de même déclarer le motif de la détention.

Ce délai de trois jours n'est applicable que lorsque le lieu de la prison n'est pas éloigné de plus de vingt milles mais non de cent milles; alors le Juge ou autres Officiers auront dix jours, et vingt au-delà de cent milles.

Art. 3. — Tous les writs d'habeas corpus portés en masse; Per writs, ou autrement par un Juge ou autre Officier, et seront signés par celui de qui ils émanent. Si une personne est, pendant le temps de vacation, emprisonnée ou détenue pour crime, excepté pour ceux de félonie ou de trahison expresse dans le serment, elle aura le choix (à moins qu'elle ne soit déjà convaincue ou embaumée), ou tout autre à sa place, de s'adresser au lord chancelier ou à tout autre Juge de tel ou tel tribunal, ou aux barons de la Cour de l'Échiquier; et le lord chancelier, les Juges ou barons sont requis de délivrer sur le vu des copies des mandats d'emprisonnement ou de détention, ou sur le serment que ces copies ont été relisas, et après requête par écrit des détenus, ou de toutes autres personnes à leur place, attestée alors par deux témoins présents lorsqu'elle leur a été remise, un habeas corpus, sous le sceau de la Cour à laquelle appartient l'un des Juges, adressé à l'officier à la garde duquel sera soumis le détenu, lequel habeas corpus devra être renvoyé immédiatement devant le lord chancelier ou tel Juge ou baron destinés Oras; et après que le writ lui aura été présenté, l'officier ou la personne commise par lui, représentera le prisonnier devant le lord chancelier ou les autres Juges, ou devant celui d'entre eux désigné par ledit writ; et, dans le cas d'absence de ce dernier, devant tout autre d'entre eux, en représentaient toutefois ledit writ; et en faisant connaître les causes de l'emprisonnement ou de la détention; après quoi, dans l'espace de deux jours, le lord chancelier ou tel autre Juge délivrera le prisonnier en recevant sa reconnaissance, et comme s'il s'agissait d'une somme telle qu'il la jugerait à propos, eu égard à la qualité du prisonnier ou à la nature du délit, pour s'assurer qu'il comparaitra à la session prochaine devant la Cour du Banc, ou aux plus proches assises, ou sessions, ou sessions de la Cour d'assises générales (general delivery) dans le comté ou dans le lieu de la prison, ou de l'offense commise, ou devant telle autre Cour qui doit connaître du délit. Le writ et ses annexes, ainsi que la reconnaissance, seront représentés dans la Cour où doit avoir lieu la comparution.

Zabilježeno je da je Aristotel izjavio sljedeće: “Kao što je čovjek kad dostigne svoj puni razvitak najbolji od svih živih bića, tako je bez zakona i pravde najgore od svih”⁸. Još od antičkih vremena se u evropskoj i svjetskoj civilizacijskoj tradiciji njeguju ideje prava i pravde. Postojanje grupe pojedinaca dovodi do stvaranja društvene organizacije, a tamo gdje postoji određena organizacija, neophodno je da postoji i uređenje odnosa u njoj, pri čemu se ti odnosi, između ostalog, uređuju i pravom. Uređenje odnosa u društvu podrazumijeva i potrebu postojanja unaprijed utvrđenih pravila ponašanja, čije nepridržavanje će proizvesti određene sankcije. Kad odnose u društvu regulira država, onda govorimo o pravu. Pravo se, pritom, predstavlja kao skup pravila ljudskog ponašanja koja donosi država i kojima se uređuju odnosi među ljudima, ali i odnosi ljudi prema državi i obratno, a poštivanje tih pravila osigurava država svojim organima i primjenom određenih sankcija. Pravo je predmet istraživanja mnogih naučnih disciplina, ali je i dio svakodnevnog života ljudi, koji veoma često stupaju u različite pravne odnose, a da toga nisu ni svjesni.

Upravo zbog činjenice da su pravila ponašanja koje je utvrdila država dio svakodnevnog života ljudi, neophodno je stvoriti uvjete da oni u što većoj mjeri učestvuju i u stvaranju ovih pravila. U ovom kontekstu govorimo o demokratiji kao obliku vlasti koji omogućava pojedincima - „narodu“ – da učestvuje u upravljanju državom, kroz različite sisteme i oblike upravljanja. Naime, pojam demokratije (grčki: demos – narod i kratia – vladati) upućuje na cilj koji se ovakvim oblikom vlasti želi postići, a to je vladavina naroda.

U modernim državama se upravo ideje prava i pravde izražavaju i realiziraju u dosljednoj primjeni principa vladavine prava, i to posebno principa zakonitosti kao i kroz uspostavljeni sistem upravljanja državom – što uključuje uspostavu i razvoj svijesti građana o njihovim obavezama i pravima, te načinu na koji ostvaruju ta svoja prava i obaveze, konceptu pravne države i principu vladavine prava. U odnosu na državu, značaj principa vladavine prava je u tome što osigurava legalitet (tj. zakonitost) odluka državnih organa, što zapravo predstavlja osnov funkcioniranja pravne države. Savremena država počiva na principima vladavine prava i demokratije, što podrazumijeva integraciju tradicionalnog principa zakonitosti pravne države sa savremenim standardima ostvarivanja javnih službi tzv. socijalne države. Upravo koncept pravne države jeste koncept koji će omogućiti da se osnovni principi na kojima počiva savremena država ne dovedu u pitanje. Ostvarivanje koncepta pravne države je pretpostavka za vladavinu prava i demokratije, ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti, za ostvarenje pravde i pravičnosti. Kako bi se osigurala puna primjena vladavine prava i demokratije, savremene države ustavom, kao najvišim pravnim aktom, definišu osnovne principe na kojima se temelji država. Pritom je pravni sistem neke države skup pravnih instituta, pravnih grana i pravnih pravila, koji čine pravni poredak u toj državi⁹.

* * * * *

CILJEVI

Učenici će:

- razumjeti pojam prava i pravednosti;
- moći objasniti značaj postojanja zakona;
- prepoznati posljedice nepostojanja pravila u svakodnevnom životu;
- uočiti dijalektičnost i postupnost razvoja ustava, zakona i pravnih akata;
- koristiti ustav kao najviši zakon jedne države.

⁸ Aristotel, Politika, Kultura, Beograd 1970.

⁹ v. Bogdan, Ljerka et al, Upravni postupak, Priručnik, Zagreb 2007, str 2 (http://public.carnet.hr/uibs/UPRAVNI%20POSTUPAK_III_za%20nastavnike.pdf 15.05.2013)

⁷ Smerdel Branko, Američki Ustav kao uzor za nove demokracije, uvodna studija u Ustav Sjedinjenih Američkih Država, Veleposlanstvo SAD u Zagrebu, bez god. izdanja

Teorijski okvir

TRAJANJE - 90 minuta (*dva časa*)

MATERIJALI - Radni list; Ustav BiH; Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; papir

OPIS AKTIVNOSTI

FOKUS

Učenicima predočiti mišljenje sofista:

- „Prirodni je zakon da jače ne bude ometano slabijim, nego da se slabiji prilagođava i podređuje jačemu, i da jače prednjači, a slabije da sluša.”
- „Pravo je zakon jačega, ili čija sila toga i pravda.”¹⁰
- Tražiti mišljenje učenika.
- Nakon toga postaviti pitanje učenicima:
- Kako bi izgledao život bez pravila i zakona?
- Kako bi izgledao jedan dan u školi bez kućnog reda i školskih pravila?

Aktivnost 1. Podijeliti razred u grupe –od pet do šest učenika i pročitati sljedeći scenario:

Zamislite da ste došli u nepoznatu zemlju u kojoj ne postoje pravila i zakoni. Vi i ostali članovi vaše grupe ćete biti stanovnici u toj zemlji i ne znate kakav ćete društveni položaj imati, a samim tim ni pravila ni načine ponašanja.

Korak 1: Svaki učenik treba, pojedinačno, napraviti listu od nekoliko prava koja mu trebaju biti garantirana u novoj zemlji.

Korak 2: Učenici, potom, razmjenjuju svoje liste i razgovaraju o tome unutar grupe, te naprave spisak od 10 prava za koje čitava grupa smatra da su važna. Potrebno je da svojoj novoj državi daju ime, te da 10 izabranih prava napišu na veliki papir.

Korak 3: Svaka grupa prezentira svoj rad. Potom, treba napraviti glavnu listu, koja uključuje sva prava sa listi koje su napravile grupe, gdje pojedina prava koja se ponavljaju treba označiti.

Korak 4: U ovoj aktivnosti učenici će upoređivati prava na glavnoj listi sa pravima u svojim grupnim listama. Imaju zadatak da na glavnoj listi pronađu prava koja su u suprotnosti sa pravima iz njihovih grupnih listi.

Nakon toga organizirati diskusiju pomoću sljedećih pitanja:

- Mogu li se neka prava na glavnoj listi, koja su slična, grupisati u jedno pravo?
- Da li će ta prava važiti za sve ljude ili samo za one koji su ih predložili?
- Da li će ta prava biti pravedna za sve ljude u zajednici?
- Na koji način će vlast garantirati prava koja ste predložili?
- Da li postoji neko pravo za koje pretpostavljate da se vlast neće složiti s njim? Zašto?

¹⁰ Dils H. Predsokratovci II, Naprijed, Zagreb 1983, str. 236.

Tokom diskusije podstičite učenike da argumentiraju svoje stavove!

Provjera razumijevanja

- Kada je glavna lista završena uporedite je sa listom prava i temeljnih sloboda iz Ustava BiH!
- Koje su razlike/sličnosti između vaše liste i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima?
- Da li su se vaši stavovi o važnosti pojedinih prava, promijenila tokom ove radionice?
- Kakav bi život bio da smo ukinuli neka od ovih prava i da smo insistirali samo na onim pravima koja smo mi u grupi napisali?
- Da li postoje još neka prava koja biste željeli dodati na glavnu listu?
- Zašto je za nas korisno da napravimo listu prava koja važe za sve ljude?
- Da li sva prava trebaju važiti za sve ljude?

Pitanja:

Aktivnost 2. Vježba kritičkog razmišljanja

Korak 1: Učenike podijeliti u dvije grupe i dati im Radni list. Nakon čitanja, diskusije i kritičkog osvrta u grupama tražiti od učenika da se osvrnu na osnovne pojmove (pravila, uređenje, zakoni, saglasnost, opći cilj).

Pitanja za diskusiju u grupama:

- Kako se uspostavljaju pravila ponašanja?
- Kako se uređuju odnosi među ljudima?
- Na čemu bi se zasnivalo društvo da nema pravila i zakona?
- Da li je pravilima moguće urediti pravedne odnose među ljudima?
- Na koji način društveni sistem utječe na promoviranje pravde i prava?
- Kako savremeni ustavi garantiraju pravdu i pravednost?
- Koliko je Ustav BiH pravedan?

Nakon diskusije u grupama, organizirati diskusiju o navedenim pitanjima na nivou cijelog razreda.

PRILOG: Materijal

RADNI LIST

Postojanje grupe pojedinaca dovodi do stvaranja društvene organizacije, a tamo gdje postoji određena organizacija neophodno je da postoji i uređenje odnosa u njoj, pri čemu se ti odnosi, između ostalog, uređuju i pravom. Uređenje odnosa u društvu podrazumijeva i potrebu postojanja unaprijed utvrđenih pravila ponašanja čije nepridržavanje će proizvesti određene sankcije. Pravila ponašanja se mogu uspostaviti na različitim nivoima u društvu, mogu biti formalna i neformalna, obavezujuća i manje obavezujuća, ali u svakom slučaju izražavaju potrebu da se ponašanje u zajednici podvrgne određenoj kontroli. Kad odnose u društvu regulira država, onda govorimo o pravu. Pravo se, pritom, predstavlja kao skup pravila ljudskog ponašanja koja donosi država i kojima se uređuju odnosi među ljudima, ali i odnosi ljudi prema državi i obratno, a poštivanje tih pravila država osigurava svojim organima i primjenom određenih sankcija. Upravo zbog činjenice da su pravila ponašanja koje je utvrdila država dio svakodnevnog života ljudi, neophodno je stvoriti uvjete da oni u što većoj mjeri učestvuju i u stvaranju ovih pravila. Upravo je demokratija oblik vlasti koji omogućava pojedincima - „narodu“ – učestvovanje u upravljanju državom kroz različite sisteme i oblike upravljanja.

U modernim državama se upravo ideje prava i pravde izražavaju i realiziraju u dosljednoj primjeni principa vladavine prava, i to posebno principa zakonitosti kao i kroz uspostavljeni sistem upravljanja državom. Značaj principa vladavine prava je u tome što obezbjeđuje legalitet (tj. zakonitost) odluka državnih organa, što zapravo predstavlja osnov funkcioniranja pravne države. Savremena država počiva na principima vladavine prava i demokratije, što podrazumijeva integraciju tradicionalnog principa zakonitosti pravne države sa savremenim standardima. Upravo koncept pravne države jeste koncept koji će omogućiti da se osnovni principi na kojima počiva savremena država ne dovedu u pitanje. Ostvarivanje koncepta pravne države je pretpostavka za vladavinu prava i demokratije, ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti, za ostvarenje pravde i pravičnosti. Kako bi se osigurala puna primjena vladavine prava i demokratije, savremene države ustavom, kao najvišim pravnim aktom, definiraju osnovne principe na kojima se temelji država. On se obično definira kao forma u kojoj se ispoljavaju pravne norme. Pravni akti mogu biti opći (odnose se na neodređen broj lica) i pojedinačni, koji reguliraju konkretnu životnu situaciju. Pojedinačni pravni akti se donose na osnovu općih pravnih akata, a ustav je, po pravilu, najviši opći pravni akt u državi. Prema tome, ustav predstavlja pravni osnov za donošenje svih drugih pravnih akata, bili oni opći ili pojedinačni.

1.3. USTAVNOST U XX VIJEKU - Pojam ustava i ustavnosti

Savremeni ustav je skup običaja, tradicija, pravila i zakona koji uspostavljaju osnovne načine na kojima vlast funkcionira i kako je organizirana. To je državni akt sa najviše pravne snage u državi, određuje ekonomski i politički sistem jedne države, uspostavlja odnos između građana i vlasti, organizacije i funkcioniranja organa vlasti i njihove međusobne odnose. Ustav obezbjeđuje okvir u kojima demokratska društva funkcioniraju, a razumijevanje ustava je uvjet za aktivno, odgovorno i uključeno društvo.

Trenutno, mladi ljudi u BiH nemaju dovoljno prilika da uče o ovom elementu demokratije, te je neophodno napraviti iskorak u tom pravcu. Možda je ovo prilika!?

Teorijski okvir

Ustav je najviši državni pravni akt, kojim se uspostavlja ustavnost, tj. situacija u kojoj u jednoj državi postoje određena osnovna društvena pravila. Ta pravila trebaju osigurati da se autoritet državne vlasti provodi objektivno, te jednako u odnosu na sve građane. Kad kažemo da je ustav najviši državni pravni akt, to podrazumijeva da svi zakoni i drugi propisi u jednoj državi moraju biti u skladu sa ustavom, odnosno da ne smiju biti u suprotnosti sa osnovnim principima sadržanim u ustavu. Tako se uspostavlja ustavni sistem, odnosno ustavni poredak jednog društva i države. Treba napraviti razliku između ustava u formalnom i materijalnom smislu. U formalnom smislu, ustav je konkretni pisani dokument, tj. pravni akt koji je najviši izvor prava. U materijalnom smislu ustav predstavlja pravila kojima se uređuje unutrašnja struktura državne organizacije, ustanovljavaju principi i daju osnovna rješenja za uređivanje odnosa iz najvažnijih oblasti društvenog života. Naime, svaka državna zajednica mora imati izvjesna pravila kojima se ustanovljavaju oblici državne vlasti i njihova ovlaštenja. „Ustavni običaj je nepisano pravno pravilo koje rezultira presedanima s kojima se javne vlasti slažu, te im se pokoravaju ili na njih pristaju. Paralelno se koristi s pisanim odredbama.” Premda je ustav, u osnovi, pozitivni pravni tekst kojim se propisuje sadašnje ustavno uređenje, on je zbog toga što se od njega očekuje da važi dugo u budućnosti, često iznad stvarnih mogućnosti datog društva, pa je u tom smislu, osim važeće norme, ustav i program za budućnost i ističe razvoj države i društva. Takvim odredbama najčešće je mjesto u preambuli ustava.

Vrste ustava

U teoriji postoji više podjela ustava, prema raznim kriterijima. Tako se ustavi dijele na kodificirane i nekodificirane, pisane i nepisane, te čvrste i meke. Također, ustavi se mogu podijeliti i prema tome koji organ ih donosi.

Pisani su ustavi oni koji čitavu ustavnu materiju izlažu u pisanom obliku, dok su **nepisani** (također poznati i kao običajni ili historijski ustavi) sastavljeni od ustavnih običaja, pošto nisu sačinjeni od pravila u pisanom obliku. U najvećem broju modernih država najvažnije materijalne ustavne norme su u pisanom obliku. Ovdje treba napomenuti da ne postoje čisti oblici izražavanja ustavne materije, tj. da nema savremene države koja u cijelosti ima pisani ustav, kao ni države koja bi imala samo nepisani ustav (pošto su i u takvim državama neki dijelovi ustavne materije kodificirani propisima). **Kodificirani** ustavi su formalni ustavi izraženi u jednom aktu, dok su **nekodificirani** ustavi obično izraženi u nekoliko akata. Ustavi se, također, u teoriji dijele i na čvrste i meke ustave. Prema ovoj podjeli, ustavi se

razlikuju po tome kakav je postupak njihovog mijenjanja. Ukoliko se oni mogu promijeniti putem običnih zakona, smatraju se **mekim**, a ako je za njihovu promjenu potrebna kvalificirana procedura, komplikovanija od one potrebne za donošenje zakona, ustavi se smatraju **čvrstim**. Naravno, nepisani ustavi su, po prirodi stvari, meki ustavi, ali to ne znači da su i svi pisani ustavi čvrsti. Kod čvrstih ustava poseban revizionni postupak obuhvata složenije uvjete za pokretanje postupka za promjenu ustava i teže uvjete za usvajanje akta o promjeni.

Neke moderne podjele ustava se ustanovljavaju prema odnosu samog ustava i društvene stvarnosti. Prema tom kriteriju, ustavi se mogu podijeliti **na normativne, nominalne i semantičke**. Normativni ustavi su oni koji svoje polazište imaju u određenoj društvenoj stvarnosti i sa njom se podudaraju. Nominalni ustavi su oni koji su pravljani za neku drugu društvenu stvarnost, s kojom se ne podudara stvarnost društva u kojoj oni treba da važe. Takvi ustavi su neefikasni i predstavljaju samo “spisak lijepih želja”, jer je konkretno društvo u raskoraku sa njima. Semantički ustavi bi bili oni koji ne dopuštaju nikakvu sopstvenu, pa time ni društvenu promjenu i time konzerviraju postojeću vlast.

Šta ustavi obično sadrže?

Ustav obično sadrži načelne propise o društvenom, ekonomskom i političkom poretku države, definiše prava i dužnosti građana, određuje zakonodavne, izvršne i sudske organe vlasti, te njihove međusobne odnose“.

Naravno, svaki ustav je na izvjestan način specifičan i regulira ustavnu materiju na poseban način. Danas je uobičajeno da je ustav pisani dokument koji treba da sadrži osnove uređenja države i mehanizme kojima se garantira ostvarenje prava i sloboda čovjeka koje sadrži taj ustav. Predstavljajući zaštitu za pojedinca, moderni ustav regulira osnovna prava i slobodu čovjeka, ali uspostavlja i sistem kojim se garantira njihovo očuvanje i omogućava njihova realizacija. Također, ustav može sadržavati i mehanizme za zaštitu vrijednosti koje je društvo prepoznalo kao vrijednosti od općeg značaja, kao što je zaštita javnog dobra, zaštita valute, nacionalnog dobra i sl. Na kraju, pored činjenice da ustav uobičajeno sadrži mehanizme koji garantiraju provođenje principa vladavine naroda, što se, uglavnom, zasniva na obezbjeđenju sistema koji omogućava izražavanje volje i vladanje većine u društvu, moderni ustavi teže ugrađivanju mehanizama koji omogućavaju i izražavanje volje i zaštitu prava manjina.

Od kojih dijelova se ustav sastoji?

Ustavi većine zemalja se sastoje od preambule, općih načela, normativnog dijela, aneksa i amandmana na ustav.

Preambula predstavlja uvodni dio ustava koji prethodi njegovom normativnom dijelu. Preambule često sadrže principe i opća pravila na kojima se temelji država, zatim osnovna ljudska prava i slobode, ciljeve društvenog i državnog razvoja, kao što su suverenost, nezavisnost, integritet, demokratija, vladavina prava, sloboda i jednakost. Većina ustava sadrži preambulu, ali postoje i oni ustavi koji odmah počinju sa normativnim dijelom. Prema nekim analizama važećih ustava u svijetu od 194 važeća ustava, 140 sadrži preambulu (napomena: podaci su iz 2010. godine). U preambuli se nekada navode podaci o donosiocu i vremenu donošenja ustava, te se izlažu razlozi za njegovo donošenje. Ponekad se u preambuli govori i o historiji naroda i konkretne države. Ustavi, također, vrlo često u preambulama izlažu osnovna ljudska prava i slobode i garancije za njihovo ostvarivanje. Preambula može biti napisana i u svečanom tonu.

11 v. <http://www.pravosudje.ba/> 15.03.2013

U normativnom dijelu ustava su sadržane ustavne norme kojima se uređuju sva pitanja ustavne materije. U pravno-tehničkom pogledu postoje velike razlike u stilu, jeziku i sistematizaciji ustavnih normi. Po načinu, ustavi se dijele u dvije grupe: na one ustave koji se oslanjaju na evropsko kontinentalno pravo i one koji su pod utjecajem anglo-američke tradicije. U ovim prvim ustavima, član je osnovna jedinica organizacije pravne norme i obilježava se arapskim brojem, a član se može dijeliti na stavove ili paragrafe koji se obilježavaju slovima, podbrojevima ili se razdvajaju novim redom. Ovi članovi se sistematizuju u odsjeke a odsjeci u poglavlja. U onim ustavima koji su nastali pod utjecajem anglo-američke tradicije članovi se obično obilježavaju rimskim brojevima, a unutrašnja sistematika članova se organizira kombinacijom velikih i malih slova i brojeva.

Aneksi ustava su formalno-tehnički odvojeni od osnovnog teksta ustava, ali predstavljaju njegove sastavne dijelove i imaju istu pravnu snagu kao i osnovni tekst. Aneksi se, uglavnom, pojavljuju u ustavima anglo-američkih država i onih država čija je ustavnost pod njihovim utjecajem (što donekle objašnjava i zašto ustav BiH ima anekse). U aneksima se razrađuju pojedine ustavne odredbe ili se ustav dopunjuje novom odredbom. Aneksi se, u pravilu, donose istovremeno, te u istom postupku i od istog organa kada i sam ustav.

Ustavni amandmani se donose nakon usvajanja ustava, kada se ukaže potreba da se unesu promjene u njegovom normativnom dijelu. Amandmanima se mijenja ili dopunjuje osnovni ustavni tekst, pri čemu oni postaju sastavni dio ustava i imaju istu pravnu snagu kao i ostale njegove odredbe.

Kako se donosi savremeni ustav? Kroz historiju se javio veliki broj raznih načina za donošenje novih ustava. Međutim, ustavi se najčešće donose u tzv. ustavotvornoj skupštini, a državna vlast koja donosi ustav zove se ustavotvorna vlast. Ustavotvorna vlast je na izvjestan način neograničena vlast, pošto nema pravila koja postoje prije nje i koja bi je mogla obavezivati. Zato se ona i zove ustanovljavajuća vlast, dok se vlasti koje je ona ustanovila nazivaju ustanovljenim vlastima. Postupak donošenja ustava u ustavotvornoj skupštini se posebno odnosi na donošenje “čvrstih” ustava, a postupak za donošenje takvih ustava daleko je komplikovaniji od postupka za donošenja “mekih ustava”. “Meke ustave”, uglavnom, donosi obična skupština. Dakle, ustave donosi obično ustavotvorna skupština ili redovni zakonodavni organ (skupština, parlament), ali u posebno predviđenom postupku. Procedura donošenja novog ustava bi trebala poštivati kontinuitet ustavnog poretka, a također i omogućiti prilagođavanje ustava društvenim promjenama. “Oktroirani” ustav označava ustav neke države koji nije donesen demokratskim putem, nego ga je nametnuo monarh, diktator, oligarhija itd.

Način donošenja ustava BiH

Može se reći čak i da je Ustav Bosne i Hercegovine, na izvjestan način, nametnula međunarodna zajednica, a bosanskohercegovački ustavni model je utvrđen u formi međunarodnog ugovora, što je na izvjestan način presedan. Naime, na Opći okvirni Sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (poznat i kao Dejtonski sporazum) zaključeno je i 11 aneksa. Aneksu 4 Mirovnog sporazuma namijenjena je uloga Ustava Bosne i Hercegovine.

Također, specifičan je i postupak nastanka japanskog ustava nakon Drugog svjetskog rata, kada su okupacione vlasti Sjedinjenih Američkih Država insistirale na demokratizaciji japanskog poslijeratnog društva i faktički nametnule novi ustav Japana.

Kako se ustav može promijeniti?

Niti jedan pravni akt donesen u pravnom sistemu jedne države nije nepromjenljiv, pa tako ni ustav, kao osnovni pravno-politički dokument. Svaki danas poznati ustav, poznaje mogućnost sopstvene promjene, te propisuje uvjete i postupak za tu promjenu. Po obimu i domašaju, promjena ustava može biti:

pojedinačna (putem ustavnih amandmana), obuhvatnija i važnija (revizija ili reforma ustava) i potpuna (što bi, zapravo, bilo donošenje novog ustava). Pritom postoje dvije osnovne tehnike mijenjanja ustava, i to

- tehnika ustavnog zakona, pri čemu se ustav mijenja tako da se ukida onaj član ustava koji se želi promijeniti i zamjenjuje se novim ili se ustav dopunjuje na onom mjestu gdje dopuna sadržajno pripada (ova tehnika je pogodnija u slučaju većeg broja izmjena);
- tehnika ustavnih amandmana – prvobitni tekst ustava ostaje nepromijenjen, pa se pri svakoj izmjeni ili dopuni na prvobitni tekst samo dodaju norme u obliku amandmana (ova tehnika je prikladnija kada se ustav samo dopunjuje dodavanjem novih odredbi).

Nadležnost promjene važećeg ustava najčešće ima zakonodavac (obično parlament). Ali, kada mijenja važeći ustav zakonodavac ne postupi po običnom zakonodavnom, nego po posebnom postupku, komplikovanijem od zakonodavnog postupka. Uz to, moguće je da promjena izglasana u parlamentu postane konačna tek pošto je građani potvrdili na referendumu, tj. neposrednim izjašnjavanjem svih građana jedne države.

Ustav Evropske unije

Pojam ustava redovno vezujemo za suverenitet neke države, u kojoj on predstavlja osnovni i najviši pravni akt. Međutim, u procesu ujedinjenja evropskih zemalja, pojavila se mogućnost konsolidovanja svih dokumenata Evropske unije unutar jednog ustava, Ustava EU. Na sjednici Evropskog vijeća u decembru 2001. godine donesena je odluka o sazivanju javne konvencije država članica EU na kojoj su prisustvovali predstavnici tih država, predstavnici njihovih nacionalnih parlamenata, Evropskog parlamenta i Evropske komisije. Kao plod ove konvencije nastao je nacrt Ustava EU, čiji je glavni cilj bio da izvrši njenu reformu kako bi je približio njenim građanima. Konačan tekst Ugovora o Ustavu EU je usaglašen u julu 2004. godine. Novi Ustav je trebao zamijeniti sve sporazume potpisane u proteklih 50 godina, osim sporazuma o Euroatomu. Ovaj evropski Ustav će, ako ga ratificiraju članice, postati prvi zvanični Ustav EU. „Predloženi ustav Evropske unije je zapravo knjiga pravila koja određuje šta EU može, a šta ne može činiti. Njime se određuju vrijednosti i politički ciljevi Evropske unije i pojašnjava se da zemlje članice prenose ovlasti na EU, a ne obrnuto.”¹²

¹² http://www.bbc.co.uk/croatian/specials/1738_constitution_br/index.shtml, 15.03.2013

Također, otvara se mogućnost bolje integracije zemalja članica, za koju neki smatraju da će Uniju pretvoriti u pravu federalnu državu. Stav postaje punopravan tek kada ga ratificiraju sve zemlje članice (što se za sada, kao što je poznato, pokazalo neuspješno). Ustav EU, ipak, ne treba posmatrati sa stanovišta nacionalne države, jer EU ne bi trebalo da postane politička zajednica izgrađena po modelu nacionalnih država. Ovaj primjer, zapravo, pokazuje na koji način države mogu djelomično odustajati od svog suvereniteta i stvarati jedinstven međunarodni pravni poredak.

Zašto je važno poznavati ustav svoje države i entiteta?

Pitanja koja regulira ustavno pravo i ustav, od posebnog su značaja u državama koje prolaze kroz period tranzicije, kao što je Bosna i Hercegovina. Osim toga, složena organizaciona struktura Bosne i Hercegovine i kao države i kao društva, još više ukazuje na značaj koju materija ustavnog prava, kao najvažnije grane prava, ima za dalji demokratski razvoj. U tom smislu je ključno svima osigurati poznavanje ustava i materije koju ustav i ustavno pravo regulira. Od građana se ne može očekivati poznavanje svih aspekata i pravnih nijansi koje ova materija sadrži, ali se pojedincu mora omogućiti da upozna organizacioni sistem i odnos institucija u državi, način na koji se odnosi u društvu uređuju i kako se ti odnosi mogu mijenjati, jer samo na taj način se podiže svijest o pravima i slobodama i načinu njihovog ostvarenja.

* * * * *

CILJ ove radionice je da učenici upoznaju ustav, njegove karakteristike i dijelove, te saznaju više o okolnostima u kojima je nastao Ustav BiH.

Učenici će:

- razumjeti obavezu građana da poštuju zakone, te moći obrazložiti načine na koje to rade;
- uočavati nesavršenosti ustava i zakona i biti u mogućnosti navesti načine za njihovu promjenu;
- znati koja prava građanima BiH garantira Ustav.

TRAJANJE - 45 minuta (1 čas)

MATERIJALI

Ustav BiH - prilagođena verzija; lista pitanja; kartice sa odgovorima; radni listovi; prilog

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1. Učenike podijeliti u četiri grupe i svakoj grupi dati **Listu pitanja** (prilog 2.1.) i **Kartice sa odgovorima** (prilog 2.2.).

Čitajući i tražeći kartice, učenici trebaju odgovoriti na postavljena pitanja.

Napomena: Kartice sa odgovorima učenici trebaju staviti pored pitanja i biti u stanju da odgovore na njih.

Aktivnost 2. – Razmisli – Upari - Razmijeni

Sugestija za rad:

Profesor postavlja pitanje zahtijevajući analizu, procjenu ili sintezu. Približno jedna minuta se daje da se promišljanjem dođe do odgovarajućeg odgovora i da se zapiše. Učenici razmjenjuju svoje odgovore sa ostalim učenicima u timu, a zatim timovi razmjenjuju odgovore sa cijelim razredom kroz diskusiju.

Pitanja za raspravu:

- Koliko ustav može utjecati na svakodnevni život građana?
- Zašto je ustav, uopće, potreban jednoj državi i da li sve moderne države imaju ustav?
- Šta predstavlja “ustavnost”?
- Koja prava građana garantira ustav i koje su mogućnosti koje on pruža u zaštiti tih prava?
- Nameće li ustav i neke obaveze građanima, te pravila kojih su se dužni pridržavati?
- Ko donosi ustav i može li se on promijeniti?
- Kakvih sve ustava ima i u koju vrstu ustava spada ustav naše države?
- Kakav je odnos ustava i drugih propisa?

PRILOG: Materijali

Prilog 2.1.

Lista pitanja

- Da li je Ustav BiH pisani ili nepisani?
- Da li je kodificiran ili nekodificiran?
- Šta su aneksi i amandmani i da li Ustav BiH ima anekse?
- Možda je semantički ili je normativni?
- Kakav je to čvrsti ustav, a kakav meki i da li se meki ustav može mijenjati?
- Od kojih dijelova se sastoji savremeni ustav, a koliko dijelova ima Ustav BiH?
- Na koji način se donio Ustav BiH i koji su događaji prethodili njegovom potpisu donošenju?
- Da li se Ustav BiH, na neki način, može smatrati nametnutim? Ako može, zašto?
- Kako se ustav može mijenjati? Navedite načine?
- Zašto je važno znati karakteristike ustava svoje države?

Prilog 2.2. – Kartice sa odgovorima

Kartica 1.

Ustav je najviši državni pravni akt kojim se uspostavlja ustavnost, tj. situacija u kojoj u jednoj državi postoje određena osnovna društvena pravila. Ta pravila trebaju osigurati da se autoritet državne vlasti provodi objektivno, te jednako u odnosu na sve građane. Kada kažemo da je ustav najviši državni pravni akt, to podrazumijeva da svi zakoni i drugi propisi u jednoj državi moraju biti u skladu sa ustavom.

Kartica 2.

U formalnom smislu, ustav je konkretni pisani dokument, tj. pravni akt koji je najviši izvor prava. U materijalnom smislu ustav predstavlja pravila kojima se uređuje unutarnja struktura državne organizacije, ustanovljavaju principi i daju osnovna rješenja za uređivanje odnosa iz najvažnijih oblasti društvenog života.

Kartica 3.

Premda je ustav, u osnovi, pozitivni pravni tekst kojim se propisuje sadašnje ustavno uređenje, on je zbog toga što se od njega očekuje da važi dugo u budućnosti, često iznad stvarnih mogućnosti datog društva, pa je u tom smislu, osim važeće norme, ustav i program za budućnost i ističe razvoj države i društva. Takvim odredbama najčešće je mjesto u preambuli ustava.

Kartica 4.

Pisani ustavi su oni koji čitavu ustavnu materiju izlažu u pisanom obliku, dok su nepisani (također poznati i kao običajni ili historijski ustavi) sastavljeni od uspostavljenih ustavnih običaja. U najvećem broju modernih država, najvažnije materijalne ustavne norme su u pisanom obliku.

Kartica 5.

Kodificirani ustavi su formalni ustavi izraženi u jednom aktu, dok su nekodificirani ustavi obično izraženi u nekoliko akata.

Kartica 6.

Ukoliko se oni mogu promijeniti putem običnih zakona, smatraju se mekim, a ako je za njihovu promjenu potrebna kvalificirana procedura komplikovanija od one potrebne za donošenje zakona, ustavi se smatraju čvrstim.

Kartica 7.

Neke moderne podjele ustava se ustanovljavaju prema odnosu samog ustava i društvene stvarnosti. Prema tom kriteriju, ustavi se mogu podijeliti na normativne, nominalne i semantičke. Normativni ustavi su oni koji svoje polazište imaju u određenoj društvenoj stvarnosti i sa njom se podudaraju.

Kartica 8.

Nominalni ustavi su oni koji su pravljani za neku drugu društvenu stvarnost, s kojom se ne podudara stvarnost društva u kojoj oni treba da važe. Takvi ustavi su neefikasni i čine „spisak lijepih želja”, jer je konkretno društvo u raskoraku sa njima. Semantički ustavi bi bili oni koji ne dopuštaju nikakvu sopstvenu, pa time ni društvenu promjenu i time konzerviraju postojeću vlast..

Kartica 9.

Od kojih dijelova se ustav sastoji? Ustavi većine zemalja se sastoje od preambule, općih načela, normativnog dijela, aneksa i amandmana na ustav.

Kartica 10.

Preambula predstavlja uvodni dio ustava koji prethodi njegovom normativnom dijelu. Preambule često sadrže principe i opća pravila na kojima se temelji država, zatim osnovna ljudska prava i slobode, ciljeve društvenog i državnog razvoja, kao što su suverenitet, nezavisnost, integritet, demokratija, vladavina prava, sloboda i jednakost.

Kartica 11.

Većina ustava sadrži preambulu, ali postoje i oni ustavi koji odmah počinju sa normativnim dijelom. Prema nekim analizama važećih ustava u svijetu, od 194 važeća ustava 140 sadrži preambulu (napomena: podaci su iz 2010. godine). U preambuli se nekad navode podaci o donosiocu i vremenu donošenja ustava, te se izlažu razlozi za njegovo donošenje.

Kartica 12.

U normativnom dijelu ustava, sadržane su ustavne norme kojima se uređuju sva pitanja ustavne materije. U pravno-tehničkom pogledu postoje velike razlike u stilu, jeziku i sistematizaciji ustavnih normi. Po načinu, ustavi se dijele u dvije grupe: na one ustave koji se oslanjaju na evropsko kontinentalno pravo i one koji su pod utjecajem anglo-američke tradicije .

Kartica 13.

Aneksi ustava su formalno- tehnički odvojeni od osnovnog teksta ustava, ali predstavljaju njegove sastavne dijelove i imaju istu pravnu snagu kao i osnovni tekst. Aneksi se, uglavnom, pojavljuju u ustavima anglo-američkih država i onih država čija je ustavnost pod njihovim utjecajem (što donekle objašnjava i zašto ustav BiH ima anekse).

Kartica 14.

Ustavni amandmani se donose nakon usvajanja ustava, kada se ukaže potreba da se unesu promjene u njegovom normativnom dijelu. Amandmanima se mijenja ili dopunjuje osnovni ustavni tekst, pri čemu amandmani postaju sastavni dio ustava i imaju istu pravnu snagu kao i ostale njegove odredbe.

Kartica 15.

Međutim, ustavi se najčešće donose u tzv. ustavotvornoj skupštini, a državna vlast koja donosi ustav zove se ustavotvorna vlast. Ustavotvorna vlast je na izvjestan način neograničena vlast, pošto nema pravila koja postoje prije nje i koja bi je mogla obavezivati.

Kartica 16.

Čvrsti ustav, dakle, donosi poseban organ, ustavotvorna skupština koja se uspostavlja sa ciljem donošenja ustava, poslije čega se ili raspušta ili nastavlja raditi kao obična skupština. “Meke ustave”, uglavnom, donosi obična skupština. Dakle, ustave donosi obično ustavotvorna skupština ili redovni zakonodavni organ (skupština, parlament), ali u posebno predviđenom postupku.

Kartica 17.

“Oktroirani” ustav označava ustav neke države koji nije donesen demokratskim putem, nego ga je nametnuo monarh, diktator, oligarhija itd.

Kartica 18.

Može se reći čak i da je Ustav Bosne i Hercegovine na izvjestan način nametnula međunarodna zajednica, a bosanskohercegovački ustavni model je utvrđen u formi međunarodnog ugovora, što je na izvjestan način presedan. Naime, na Opći okvirni Sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (poznat i kao Dejtonski sporazum) zaključeno je i 11 Aneksa.

Kartica 19.

Po obimu i domašaju, promjena ustava može biti pojedinačna (putem ustavnih amandmana), obuhvatnija i važnija (revizija ili reforma ustava) i potpuna (što bi bilo, zapravo, donošenje novog ustava). Pritom postoje dvije osnovne tehnike mijenjanja ustava:

- tehnika ustavnog zakona, pri čemu se ustav mijenja tako da se ukida onaj član kojeg se želi promijeniti i zamjenjuje ga se novim ili se ustav dopunjuje na onom mjestu gdje dopuna sadržajno pripada (ova tehnika je pogodnija u slučaju većeg broja izmjena;

- tehnika ustavnih amandmana – prvobitni tekst ustava ostaje nepromijenjen, pa se pri svakoj izmjeni ili dopuni, na prvobitni tekst samo dodaju norme u obliku amandmana (ova tehnika je prikladnija kada se ustav samo dopunjuje dodavanjem novih odredbi).

Uz to, moguće je da promjena izglasana u parlamentu postane konačna tek pošto je građani potvrde na referendumu, tj. neposrednim izjašnjanjem svih građana jedne države.

Kartica 20.

Složena organizaciona struktura Bosne i Hercegovine i kao države i kao društva, još više ukazuje na značaj koju materija ustavnog prava, kao najvažnije grane prava, ima za dalji demokratski razvoj. U tom smislu je ključno svima osigurati poznavanje ustava i materije koju ustav i ustavno pravo reguliraju.

Kartica 21.

Od građana se ne može očekivati poznavanje svih aspekata i pravnih nijansi koje ova materija sadrži, ali se pojedincu mora omogućiti da upozna organizacioni sistem i odnos institucija u državi, način na koji se odnosi u društvu uređuju i kako se ti odnosi mogu mijenjati, jer samo na taj način se podiže svijest o pravima i slobodama i načinu njihovog ostvarivanja.

1.3. USTAVNOST U XX VIJEKU - Ustavni principi

Učenici trebaju shvatiti ustav BiH i okolnosti pod kojima se on donio i usvojio, ali i mogućnost približavanja ustavnih principa realnom životu, istinskim vrijednostima, potrebama građana, mogućnostima i specifičnostima. Učenici će nakon ove aktivnosti biti u mogućnosti shvatiti i razumjeti koliko ustav odgovara potrebama čovjeka i koliko on može da bude nesavršen ukoliko postane preslikana forma nekih drugih ustava. Složena organizaciona struktura Bosne i Hercegovine i kao države i kao društva, još više ukazuje na značaj koju materija ustavnog prava, kao najvažnije grane prava, ima za dalji demokratski razvoj. U tom smislu, ključno je osigurati svima poznavanje ustava i materije koje ustav regulira.

Teorijski okvir

Završetak sukoba u Bosni i Hercegovini u toku 1995. godine, podrazumijevao je sklapanje mirovnog sporazuma, te donošenje novog ustava Bosne i Hercegovine, kako bi država mogla funkcionirati. Opći okvirni sporazum za mir u BiH, parafiran 21. novembra 1995. u Dejtonu i potpisan 14. decembra iste godine u Parizu, sadrži 11 aneksa, kojima su dogovoreni osnovni principi državopravne organizacije, te civilnog i vojnog aspekta mirovnog sporazuma. Aneks 4 Sporazuma sadrži Ustav BiH, kao najviši pravni i politički akt države. Sastavne dijelove Ustava BiH čine Preambula, 12 članova, kao i Aneks I: Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH i Aneks II: Prelazne odredbe.

Ustav Bosne i Hercegovine je sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, tj. Aneks 4 istog sporazuma, dok Aneks 3 Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji regulira izbore, Aneks 6 koji se bavi ljudskim pravima i Aneks 7 koji regulira materiju izbjeglih i raseljenih lica, nisu sastavni dio Ustava, ali na izvjestan način reguliraju ustavnu materiju.

Ustav BiH stupio je na snagu nakon potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH. Republika BiH, čije je službeno ime, od stupanja na snagu sporazuma, Bosna i Hercegovina, tako je nastavila svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država, s unutarnjom strukturom, izmijenjenom Ustavom BiH i u postojećim međunarodno priznatim granicama. Ona je ostala država članica Ujedinjenih nacija i može kao Bosna i Hercegovina zadržati članstvo ili zatražiti da bude primljena u organizacije unutar sistema Ujedinjenih nacija, kao i u druge međunarodne organizacije. Prema članu I/3. Ustava, država Bosna i Hercegovina je dobila novu unutarnju ustavnu, administrativno-teritorijalnu organizaciju sa dva entiteta: Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska.

Iz načina na koji je donesen Ustav BiH, proističu njegove specifičnosti, pa u velikoj mjeri i nedostaci. Naš Ustav je, zapravo, akt međunarodnog karaktera. Nije ga donio poseban ustavotvorni organ, nije donesen po posebnoj proceduri i na izvjestan način može se smatrati da ga je nametnula međunarodna zajednica. Izvorni tekst Ustava BiH napisan je na engleskom jeziku.

Preambula je sastavni dio Ustava BiH. U njoj se detaljno navode osnovne vrijednosti koje Ustav garantira, kao što su: poštovanje ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, te demokratski organi vlasti i pravične procedure kao najbolje sredstvo za stvaranje demokratskog društva. Izražava se i obaveza da se izgradi unutarnji mir, te vrijednosti pravde i tolerancije za miran suživot unutar same Bosne i Hercegovine. Takva obaveza se ne može pronaći u drugim ustavima, a njen cilj je da se građani države podstaknu na savladavanje posljedica ratnog sukoba. U osmoj alineji Preambule, ustavotvorac unaprijed najavljuje oblast zaštite najbitnijih instrumenata u oblasti ljudskih prava, koji se, onda, u tekstu Ustav (tj. u Aneksu I uz Ustav), proglašavaju obavezujućim.¹³

U 12 članova Ustava BiH utvrđeni su: kontinuitet države, demokratski principi, sastav države, kretanje robe, usluga, kapitala i lica, glavni grad, simboli i državljanstvo BiH, ljudska prava i osnovne slobode, nadležnosti i odnosi između institucija BiH i entiteta, Parlamentarna skupština BiH, Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara BiH, Ustavni sud BiH, Centralna banka BiH, te prelazne odredbe.

Ustavni principi Ustava BiH

Ustavni principi predstavljaju ciljeve, motive i osnovne vrijednosti neke države. Ustav BiH određene ustavne principe navodi eksplicitno u preambuli i članu I. Također se drugi ustavni principi, koji nisu eksplicitno navedeni, mogu izvesti tumačenjem cjelokupnog teksta Ustava.

¹³ Steiner-Ademovic, Komnetar Ustava Bosne i Hercegovine, Konrad Adenauer Stiftung, (http://www.ustavnareforma.ba/files/articles/20070327/10/bs.Steiner_i_Ademovic_Ustav_BiH_Komentar_20.04.2010..pdf 15.03.2013)

princip demokratije

- eksplicitno je naveden u 3. alineji preambule (prema kojoj demokratski organi vlasti i pravične procedure trebaju doprinijeti stvaranju mirnog i pluralističkog društva), kao i u članu I/2 Ustava.

princip složene države

- član I/3 Ustava navodi da se BiH sastoji od dva entiteta. Administrativno-teritorijalna organizacija precizirana je Amandmanom I na Ustav Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 26. marta 2009. godine i kojim je Distrikt Brčko konačno uveden kao poseban sastavni dio države.

princip jedinstvenog tržišta i slobode kretanja

- u članu I/3 Ustava se promovira princip slobodnog kretanja roba i lica na cijeloj teritoriji BiH.

princip zaštite ljudskih prava

- proizlazi iz nekoliko odredbi Ustava, a posebno je značajna odredba člana X/2, kojom se propisuje da se nijednim amandmanom na ovaj Ustav ne može eliminirati, niti umanjiti bilo koje od prava i sloboda nabrojanih u članu II ovog Ustava, a niti izmijeniti ta odredba, čime je garantirana nepromjenjivost ovog principa.

princip konstitutivnosti naroda

- na princip zaštite ljudskih prava nadovezuje se i princip konstitutivnosti naroda (spada u zaštitu kolektivnih ljudskih prava i sloboda), koji je propisan u 10. alineji Preambule. Ustavni sud BiH je u svojim odlukama izveo zaključak da pod pojam „konstitutivnost naroda” potpada i princip kolektivne jednakosti tri etničke grupe, a taj princip ne dozvoljava privilegovanje bilo kojeg od ova tri konstitutivna naroda na način da se pripadnicima jednog ili dva naroda priznaju posebna, dodatna prava.

princip podjele vlasti

- nije eksplicitno naveden, ali država BiH funkcioniše i na ovom principu, a što proizlazi i iz nekih odluka Ustavnog suda BiH.

princip pravne države

- također nije izričito naveden, ali i iz formulacije člana I/3 („BiH je demokratska država koja funkcioniše u skladu sa zakonom“¹⁴), kao i iz duha Ustava, proizlazi da BiH mora funkcionirati po principu pravne države (vladavine prava).

CILJEVI

- Učenici će biti osposobljeni da: definiraju pojam “ustavni principi”;
- objasne važnost ustavnih principa u Ustavu BiH;
- dovedu u vezu okolnosti pod kojima je napisan Ustav BiH sa principima ustava;
- razumiju na koji način se principi demokratije i zaštite ljudskih prava primjenjuju u Ustavu BiH.

TRAJANJE - 90 minuta (2 časa)

14 Član I, stav 2, Ustav BiH)

MATERIJALI - Ustav BiH

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1. U cilju stavljanja u fokus ove teme „definirati” s učenicima pojam PRINCIP. Moguće je napisati pojam na tabli ili papiru i tražiti od učenika da navedu pojmove koji ih asociraju na pojam u fokusu, dok nastavnik zapisuje asocijacije. Tražiti od učenika da kažu šta za njih znači ovaj pojam i, također, (u crticama) bilježiti njihove odgovore. Na kraju sumirati navedeno i zaključiti šta sve za učenike predstavlja ovaj pojam.

Aktivnost 2. Učenicima postavite pitanje:

- **Šta su to ustavni principi?** (Podsticati učenike da kažu svoje mišljenje i navedu što preciznije odgovore na ovo pitanje)
- **Koje principe, prema vašem mišljenju, treba sadržavati ustav?**

Bilježite odgovore!

Učenike podijeliti u nekoliko grupa i dati im preambulu Ustava BiH i član I. Nakon čitanja, komentara i diskusije unutar grupa, od učenika tražiti da navedu principe koji se nalaze u tom dijelu Ustava. Principe koje su uočili trebaju zapisati na veliki papir.

Potrebno je markirati (podvući) principe koje je izdvojilo više grupa.

Očekivani odgovori: princip demokratije, princip složene države, princip slobode kretanja, princip jednakosti, konstitutivnosti, podjele vlasti, zaštite ljudskih prava.

Diskusiju nastaviti uz pomoć dodatnih pitanja:

- Zasto ustav treba da održava određene principe?
- Koje od ovih principa, primjera koje ste naveli, možete naći u svom odjeljenkom ustavu? (ili zakonu o školi)
- Šta mislite da li Ustav BiH treba da sadrži još neke principe?

Zapisivati odgovore učenika.

Aktivnost 3. - Kako se princip demokratije i zaštite ljudskih prava ostvaruje u Ustavu BiH?

Grupe učenika dobiju zadatak da za pojedine principe koje sadrži Ustav BiH odgovore gdje se i na koji način odražavaju u stvarnosti i praksi.

Nakon prezentacije zaključaka grupa, diskusiju nastaviti uz pomoć pitanja:

- Da li principi u Ustavu BiH odražavaju stvarnost, da li su oni realni ili su formalno preneseni iz nekih evropskih ustava?

Insistirati na argumentaciji iznesenih stavova učenika.

UPOTREBA LEKCIJE ILI PROVJERA RAZUMIJEVANJA

Organizirati diskusiju o sljedećim pitanjima:

- ✓ Da li postoji savršen ustav?
- ✓ Koliko je Ustav BiH realan?
- ✓ Koliko je savršen?

PREZENTIRATI TEKST

Iz načina na koji je donesen Ustav BiH, proizlaze njegove specifičnosti, pa u velikoj mjeri i nedostaci. Naš Ustav je zapravo akt međunarodnog karaktera, nije ga donio poseban ustavotvorni organ, nije donesen po posebnoj proceduri i na izvjestan način može se smatrati da ga je nametnula međunarodna zajednica. Izvorni tekst Ustava BiH napisan je na engleskom jeziku.

Tražiti da učenici iznesu svoje komentare.

MODUL 2 – Ljudska prava i slobode

- 2.1. Građanska prava - Kreiranje odjeljenskog ustava (2 časa)
- 2.2. Politička prava – Građansko učešće (2 časa)
- 2.3. Ekonomska i socijalna prava – Pravo na rad (3 časa)
- 2.4. Nova prava i slobode (3 časa)
- 2.5. Ljudska prava i mehanizmi njihove zaštite
- 2.6. Provjera razumijevanja sadržaja Modula 2

Ljudska prava i mehanizmi njihove zaštite

Teorijski okvir

(Teorijski okvir koji slijedi može se koristiti za sve lekcije u okviru ovog modula)

Uvod

Prateći razvitak ljudskih prava kroz historiju, pojedini autori sistematizirali su do sada proklamovana ljudska prava u tri generacije. Istovremeno, u njima su se iskristalizirale dvije osnovne ideje: lična sloboda i zaštita pojedinca od samovolje države. Prva generacija prava potječe s kraja XVIII i početka XIX vijeka i sadrži građanska i politička prava. Druga generacija prava je aktuelna u XIX i početkom XX vijeka i odnosi se na ekonomska, socijalna i kulturna prava, dok treća obilježava drugu polovinu XX vijeka i pokriva nova prava solidarnosti. Mnoga prava treće generacije mogu se, po svojoj prirodi, staviti i u prethodne generacije. Svijest o ovim pravima je kasnije nastala iz drugih razloga, kao što je npr. tehnološki razvoj u slučaju prava na životnu sredinu.

Ovaj poredak ljudskih prava kroz generacije, pokazuje ideju stalnog progressa u ovoj oblasti, što znači da ćemo se u dogleđno vrijeme, a prateći razvoj društva, susretati i sa novim generacijama i primjerima ljudskih prava. Nadogradnja se događa kao rezultat različitih činjenica: kao odgovor na promjenu shvatanja ljudskog dostojanstva, tehnoloških promjena, pojave novih prijetnji, posljedica globalizacije, te kao rezultat savremenog načina života.

Ustav BiH se u svojim odredbama poziva na međunarodne dokumente o ljudskim pravima, nabroja osnovna prava i slobode svake osobe koja se nalazi na teritoriji BiH i precizira međunarodne ugovore koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ustav BiH uspostavlja direktnu primjenu i prioritet Evropske konvencije o osnovnim pravima i slobodama, uključujući i njene protokole nad drugim zakonima. Također, Aneksom I Ustava BiH, uspostavljena je lista od 15 međunarodnih sporazuma i konvencija u oblasti ljudskih prava, koja će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini.

Građanska i politička prava

Ova prava tiču se, u prvom redu, odnosa pojedinca i države. Građanska prava naglašavaju autonomiju čovjeka u odnosu na državu koja se u njegovo ponašanje i djelovanje može uplitati samo do one mjere koju iziskuje život u društvu s drugim ljudima. Politička prava su prava participacije, prava čovjeka da učestvuje u upravljanju državom i zajednicom.¹⁵

Posebno su važna tzv. lična prava i slobode koja imaju cilj očuvati čovjekov integritet, moral i dostojanstvo. Ova prava i slobode su historijski gledano najstarija i čine osnovu svih ljudskih prava, neotuđiva su i mogu se ograničiti samo na osnovu zakona i u mjeri i na način na koji je to predviđeno zakonom. Ova prava i slobode su sadržane u svim dokumentima i katalozima o ljudskim pravima. U svim modernim društvima, ova prava su uređena ustavom. Ustav Bosne i Hercegovine, također, štiti lična prava čovjeka. **Pravo na život** je elementarno, neodvojivo pravo čovjeka. Štiteći ovo pravo, brojni međunarodni dokumenti se posebno bave pitanjem smrtne kazne, od njenog ogrančenja u pogledu izricanja i izvršenja, do njenog potpunog ukidanja. Pitanje smrtne kazne je različito riješeno u zemljama članicama UN-a, dok je u skoro svim državama Evrope (Bjelorusija je još provodi) smrtna kazna ukinuta.

Pravo na slobodu i ličnu sigurnost je, također, neotuđivo pravo koje je sadržano u osnovnim međunarodnim dokumentima i štiti se zabranom nezakonitog lišenja slobode, posebnim pravima lica lišenih slobode, obavezom humanog postupanja sa njima, zabranom torture i mučenja i sl. Brojni organi međunarodne zajednice prate poštivanje ovog prava. Ustav BiH, također, štiti pravo na slobodu i sigurnosti čovjeka.

I pravo na jednakost i ravnopravnost je prirodno i neotuđivo pravo čovjeka. Ono znači da su građani jednaki pred zakonom, u svojim pravima i dužnostima i imaju jednaku zaštitu pred državnim organima, bez obzira na razlike kao što su nacionalna pripadnost, rasa, spol, vjera ili drugo uvjerenje, obrazovanje,

¹⁵ Opservatorij ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, <http://ljudskaprava.ba/politicka-prava-08/>, 15.03.2013.g.

socijalno porijeklo, imovno stanje i sl. Ovo pravo, proklamovano u Povelji UN-a i razrađeno u Univerzalnoj deklaraciji o pravima čovjeka ("sva se ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima"), predstavlja osnovna načela **nediskriminacije**. **Pravo na nediskriminaciju** se ne može posmatrati izolirano od drugih prava i sloboda i predstavlja jedno od osnovnih načela u smislu realizacije svih drugih prava. Prepoznajući značaj nediskriminacije, Ustav BiH sadrži zabranu diskriminacije u posebnom članu (član 2. Ustava Bosne i Hercegovine). Zakon o zabrani diskriminacije BiH definira pojam, vrste i oblike diskriminacije i uspostavlja mehanizme zaštite od diskriminacije¹⁶. Međutim i pored ovakvog ustavno-pravnog okvira, prema Izvještaju Institucije Ombudsmena o pojavama diskriminacije u BiH za 2011. godinu, diskriminacija je prisutna u svim segmentima života u BiH.¹⁷

Dalje, prava čovjeka u postupku pred državnim organima, odnosno u krivičnom postupku su prava koja imaju cilj da omoguće dostojanstvo čovjeku za vrijeme trajanja postupka, kao i da osiguraju da niko nevin ne bude osuđen. To su: **pravo čovjeka da ne bude suđen i kažnjen prije nego što mu se predoči optužba, pravo na odbranu, pravo na nezavisno, nepristrasno i javno suđenje, pravo na pretpostavku nevinosti, pravo na žalbu i sl.** Ova prava su, također, prava koja su garantirana Ustavom BiH.

Prava vezana za zaštitu **ličnosti i dostojnstva su i prava koja se odnose na privatnost čovjeka, nepovredivost stana i prepiske (tajnost pisma), pravo na nemješanje u privatni i porodični život, pravo na poštivanje časti i ugleda.** Ove vrijednosti se štite zakonom i demokratski sistemi predviđaju kažnjavanje onih koji ugrađavaju ova prava i slobode. Tako se kažnjava neovlašteno prisluškivanje, korištenje skrivenih kamera, neovlašteno otkrivanje ličnih podataka i evidencija i sl. I u BiH je uspostavljen zakonski mehanizam za zaštitu ovih prava i sloboda.

¹⁶ Prema Zakonu, diskriminacija je "svako različito postupanje, uključujući **svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica** na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i pola, polnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima javnog života

¹⁷ http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/publikacije/diskriminacija/2011/HRV_DISKR2011.pdf

Također i **sloboda kretanja i nastanjivanja** su lične slobode koje se samo izuzetno, u vanrednim okolnostima, mogu ograničiti. **Ustav BiH u članu II.5.** izričito uspostavlja posebna prava izbjeglica i raseljenih lica kao posebno zaštićene kategorije stanovništva **Sloboda savjesti, misli, vjere ili uvjerenja** se garantiraju bez ikakvih ograničenja.

Sloboda izražavanja i informiranja – smatra se jednom od fundamentalnih sloboda na koju se oslanja realizacija mnogih građanskih i političkih prava. Obuhvata slobodu prikupljanja informacija, saopćavanja saznanja i informacija putem štampanih ili elektronskih medija. Ova sloboda je od značaja sa aspekta demokratije – **sloboda govora** – izražavanja i sloboda primanja informacija putem slobodnih medija čine okosnicu demokratskog društva. Samo informiran pojedinac može kvalitetno učestvovati u javnom i političkom životu. Ustav Bosne i Hercegovine izričito garantira slobodu izražavanja pozivajući se na odgovarajuće odredbe međunarodnih dokumenata, a istom metodom je i u Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine zagantirana sloboda štampe. Ustav Republike Srpske, također, štiti slobodu štampe, ali bez pozivanja na međunarodne dokumente.

Pravo učešća u javnoj vlasti je, također, jedno od prava koja čine okosnicu demokratskog uređenja. Ovo pravo omogućava pojedincu da se angažira u političkom životu i doprinese uspostavljanju i razvoju općeprihvaćenih vrijednosti u društvu. Ovo pravo se ogleda prvenstveno u realizaciji biračkog prava koje podrazumijeva aktivno i pasivno biračko pravo. Aktivno biračko pravo podrazumijeva pravo građanina da bira, a pasivno biračko pravo je pravo građanina da bude izabran. Uvjeti koji obično trebaju biti ispunjeni radi stjecanja biračkog prava u jednoj državi su državljanstvo i punoljetstvo. Državljanstvo se definira kao odnos između pojedinca i suverene države na osnovu koga to lice ima određena prava (građanska, politička, ekonomska i sl) ali i određene obaveze. Ustav Bosne i Hercegovine poznaje državljanstvo Bosne i Hercegovine i državljanstvo entiteta. To zapravo znači da svi državljani Bosne i Hercegovine su ujedno i državljani jednog od entiteta. Ovo pravo, **pravo na državljanstvo**, je jedno od prava koje štite međunarodni dokumenti i Ustavom BiH zaštićeno je na način da je propisano da niko ne može proizvoljno biti lišen ni državljanstva Bosne i Hercegovine, ni državljanstva entiteta, niti na bilo koji način može biti ostavljen bez državljanstva. Osim biračkog prava, pojedinac **uživa i pravo na jednaku dostupnost javnih službi**. Kod prava na učešće u javnoj vlasti neophodno je da država svojim mjerama, uključujući i pravilnim informiranjem, unaprijedi učešće građana u javnom životu, naročito na lokalnom nivou. **Sloboda udruživanja i okupljanja**, a u sklopu toga posebno **pravo na političko organiziranje** se, također, smatra temeljnom političkom slobodom. Poseban značaj ovdje imaju političke partije preko kojih građani učestvuju u vršenju političke vlasti ili ostvaruju određen utjecaj na nju. Osim političkih partija, treba spomenuti i udruživanje kroz razne nevladine organizacije, koje se bave promocijom, nadzorom i izvještavanjem o stanju ljudskih prava. Kao i kod drugih prava i sloboda, postoje razna ograničenja koja se odnose i na ovu vrstu sloboda, a to su zabrana udruživanja usmjerena na vršenje ili na podsticanje na nasilje, na rušenje ustavnog poretka usmjereno na ugrožavanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje, raspirivanje nacionalne, vjerske, rasne mržnje i slično. Ustav Bosne i Hercegovine slobodu udruživanja garantira zajedno sa slobodom okupljanja. U grupi političkih prava i sloboda također, u teoriji se, još ističe i **pravo na peticiju**. S obzirom na to da je za oblast političkih prava veoma bitna mogućnost učešća u političkom

odlučivanju na različitim nivoima političkog organiziranja unutar jedne društvene zajednice, važno je sagledati i strukturu Bosne i Hercegovine (BiH, entiteti, Distrikt, kantoni) koja kao takva predstavlja osnov za reguliranje izbornog sistema.

Ekonomska i socijalna prava

Ideja da država mora preuzimati aktivniju ulogu i stvarati neophodne pretpostavke za zadovoljavanje znatno širih sloboda i prava, posebno onih kojima se poboljšava ekonomski i socijalni status najširih slojeva stanovništva, počinje se radati početkom XIX vijeka, nakon sve veće političke i sindikalne organiziranosti radnika i drugih najugroženijih socijalnih slojeva stanovništva¹⁸. Ekonomska i socijalna prava, a uz njih i kulturna prava, su ljudska prava druge generacije. To može značiti da su ova prava novija u odnosu na lična i politička prava, da su sadržajno drugačija, da su usmjerena ka drugim vrijednostima, i za njihovo ostvarenje je neophodna aktivnija uloga države.

Iako se neka prava iz ove grupe odnose na pojedine socijalne grupe kao što su zaposleni, nezaposleni, daci, penzioneri i dr., kao i kod drugih prava, **opće pravilo jeste da ova prava budu dostupna svima bez diskriminacije**. Također, bitno je napomenuti da nije dovoljno da jedan ustav garantira određena prava iz ove grupe, već je potrebno da država djeluje na način što će obezbijediti materijalna sredstva i sve druge pretpostavke za njihovo ostvarivanje, a u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima¹⁹. Raznim međunarodnim aktima se utvrđuje minimum ekonomskih i socijalnih prava, a same države mogu, u skladu sa svojim vlastitim mogućnostima, osigurati i veća ekonomska i socijalna prava od propisanih. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine sadrži proširenu listu prava u odnosu na dotadašnje međunarodne akte. Ovaj akt, na osnovu Ustava BiH, primjenjuje se neposredno i u Bosni i Hercegovini.

Neka od značajnih prava su:

Pravo vlasništva - Iako zbog svog značaja ima karakteristike i ličnog prava (zaštita od proizvoljnog ograničenja ovog prava predviđena je Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima), ovo pravo se svrstava u ekonomska i socijalna prava s obzirom na potrebu pojedinca da nesmetano uživa i raspolaže svojim vlasništvom u cilju unapređenja uvjeta u kojima živi.

Pravo na rad predstavlja jedno od osnovnih socijalnih prava, čiji je značaj u tome što omogućava ekonomsku nezavisnost pojedinca, što je jedan od preduvjeta slobode. Također, uživanje ovog prava omogućava puni razvitak i ostvarenje ličnosti pojedinca. Treba pomenuti da su kao preduvjet za ostvarenje prava na rad veoma važni i zabrana ropstva i prinudnog rada, pošto ova ograničenja prava na fizičku slobodu nisu samo duboko protivna ljudskom dostojanstvu, nego predstavljaju i vid eksploatacije tuđeg rada i onemogućavanje slobodnog izbora rada.

Pravo na pravedne i povoljne uvjete rada - Pravo na rad ne bi imalo smisla ako za svoj rad radnik ne bi dobijao pravičnu naknadu i ako bi se rad odvijao pod uvjetima nedostojnim čovjeka. Zbog toga je pravo na pravedne i povoljne uvjete rada nerazdvojno vezano za pravo na rad. Radnici imaju pravo na pravičnu platu,

¹⁸ v. Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihacu i Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, 2007, str. 175.

¹⁹ v. Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihacu i Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, 2007, str. 176.

pri čemu rad jednake vrijednosti treba da bude jednako nagrađen. Nije dozvoljeno pravljenje razlike između muškaraca i žena u pogledu plaće za isti rad. Također, naknada koju radnici primaju mora biti dovoljna da obezbijedi pristojan život njima i članovima njihove porodice.

Pravo na sindikalno udruživanje podrazumijeva pravo radnika da osnivaju i stupaju u sindikate. Ono, također, uključuje i pravo sindikata da slobodno obavljaju svoju djelatnost, kao i pravo da se udružuju u nacionalne i međunarodne asocijacije sindikata.

Pravo na socijalno obezbjeđenje, u najširem smislu podrazumijeva pravo na socijalno osiguranje i pravo na socijalnu pomoć. Općenito gledano, kod socijalnog osiguranja radnici izdvajaju određeni dio svoje plaće da bi oni i članovi njihovih porodica kasnije imali pravo na određenu naknadu, npr. u slučaju bolesti, povrede na radu ili penzionisanja. Socijalna pomoć podrazumijeva naknadu koju pojedinci dobijaju na osnovu svog položaja (npr. nezaposleni, osobe sa invaliditetom, itd.), a čiji su izvor javni fondovi koji se popunjavaju iz poreza.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima govori o tome da svako ima **pravo na standard života** koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje. Na vrlo sličan način se ovo pravo pominje i u Međunarodnom paktu o ekonomskim i socijalnim pravima (PESK), gdje se kaže da „Države ugovornice, priznaju pravo svakome na životni standard dovoljan za njega i njegovu porodicu, podrazumijevajući tu i odgovarajuću ishranu, odijevanje i stanovanje, kao i stalno poboljšanje životnih uvjeta.“ (čl. 11. st. 1). Pravo na dostojan životni standard bi trebalo da obezbijedi da niko ne bude u situaciji da se mora izlagati poniženjima (npr. prosjačenje, prostitucija i sl.), kako bi preživio.

U savremenim ustavima posebna pažnja se posvećuje i **zaštiti porodice**, a u tom sklopu i zaštiti materinstva. Djeci se, također, moraju pružiti zaštite bez bilo kakve diskriminacije. Važno je naglasiti da djeca moraju biti zaštićena od bilo kakve ekonomske i socijalne eksploatacije i zakonom je određen minimum godina za zasnivanje radnog odnosa. U Bosni i Hercegovini to je 15 godina.

Većina savremenih ustava u svijetu sadrži odredbe o **zaštiti zdravlja i druge vidove socijalnog osiguranja** kao jednim od važnih ljudskih prava. „Svjetska zdravstvena organizacija sa sjedištem u Ženevi, čiji je član i Bosna i Hercegovina, prati ostvarivanje svih mjera na zaštiti zdravlja, i preduzima potrebne mjere za

podizanje nivoa zdravstvene zaštite, posebno pružanjem stručne pomoći.“²⁰ Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka iz 1948. godine, priznaje pravo svakom čovjeku na socijalno osiguranje.

„Pravo na obrazovanje znači aktivno djelovanje države na osiguranju materijalne i druge pretpostavke za njegovo ostvarivanje“²¹. Po međunarodnim standardima države trebaju obezbijediti osnovno obrazovanje dostupno svima, srednje obrazovanje dostupno svima, a više i visoko obrazovanje treba da bude dostupno svima pod jednakim uvjetima i zavisno od sposobnosti, a država treba preduzeti mjere da i ono bude besplatno. Država treba organizirati obrazovni sistem tako da roditelji, kada su u pitanju djeca, odnosno pojedinac ima mogućnost i pravo izbora obrazovne ustanove.

Kulturna prava

Kulturna prava se odnose na način života unutar kulturne zajednice i često im se posvećuje manje pažnje nego drugim vrstama prava. Uključuju pravo na slobodno učestvovanje u kulturnom životu zajednice i također, ako je moguće, pravo na obrazovanje. No, mnoga druga prava, koja se službeno ne smatraju kulturnim pravima, od temeljne su važnosti za život manjinskih zajednica unutar društva zbog očuvanja različitosti njihove kulture.²² Npr. pravo na nediskriminaciju i jednaku zaštitu, poštovanje vrijednosti i tradicije grupa u čitavom svijetu, pravo na kolektivno samoodređenje, jezik, religiju i kulturu.

Sva ljudska prava predstavljaju jednu cjelinu. Opasno je tvrditi da su neka važnija i prioritetnija od drugih. Takve tendencije uvijek postoje: građanski liberalizam teži da podcijeni ekonomska, socijalna i kulturna prava smatrajući da država ne smije da se miješa u privredu i preduzetništvo, dok su mnogi socijalisti, naročito oni koji su vladali u državama realnog socijalizma, smatrali da su građanska i politička prava sekundarna i luksuzna, pa čak i neka vrsta smetnje kolektivnom razvoju.

Međunarodne nevladine organizacije

Nevladine organizacije igraju i veliku ulogu u pomoći oštećenim pojedincima da pripreme i podnesu žalbe, tužbe i predstavke domaćim i međunarodnim organima za zaštitu ljudskih prava. Neke od organizacija koje štite ljudska prava u svijetu su:

²⁰ Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću i Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, 2007, str. 182.

²¹ Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću i Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, 2007, str. 183.

²² Mrnjauš, Ksenija, *Ljudska prava*, Odgoj za obrazovanje o, za i kroz ljudska prava, str 20

Amnesty International (AI) –

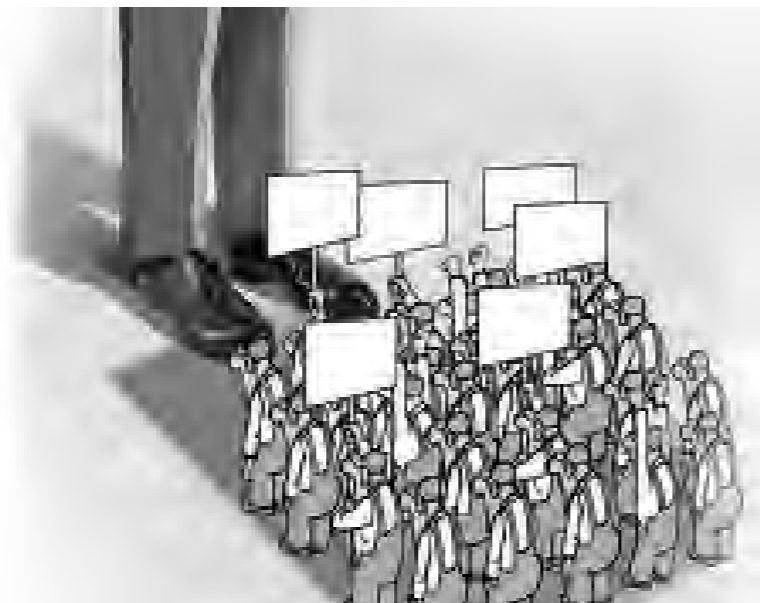
Amnesty International (AI) je nezavisna nevladina i neprofitna organizacija koja preduzima akcije u cilju zaštite ljudskih prava. Rad te organizacije se temelji na pomnom istraživanju zaštite ljudskih prava u cijelom svijetu i njihovom provođenju u skladu sa međunarodnim pravnim standardima. Nezavisni su od bilo koje vlade, političkog uvjerenja, ekonomskog ili nekog drugog interesa. Također, ne podržavaju, niti se protive stavovima žrtava čija prava nastoje zaštititi. Amnesty International preduzima akcije u korist pojedinih žrtava kršenja ljudskih prava u cijelom svijetu, traži od vlada da se pridržavaju zakona, ratificiraju i provode standarde ljudskih prava, radi na stvaranju i poboljšanju postojećih međunarodnih standarda i na izmjeni nacionalnih zakona koji nisu u skladu s principima ljudskih prava. Organizira programe edukacije za ljudska prava i širenja svijesti o ljudskim pravima, odnosno potiče međunarodne organizacije, pojedince i sve dijelove društva da podržavaju i poštuju ljudska prava. Aktivnosti se sastoje od javnih demonstracija do pisanja pisama, od edukacije za ljudska prava do koncerata, od pristupa lokalnim vlastima do lobiranja

međvladinih organizacija, od ciljanih apela u korist pojedinaca do globalnih kampanja o pojedinoj zemlji ili temi.

Helsinška federacija za ljudska prava (International Helsinki Federation for Human Rights- IHF) je međunarodna nevladina organizacija čiji je cilj da prati i promovira poštovanje ljudskih prava u skladu sa Helsinškom poveljom koju je 1975. godine potpisalo 35 sjevernoameričkih i evropskih država. Članovi Helsinške federacije podnose izvještaje o situaciji ljudskih prava, slobodi medija i razvoju civilnog društva u državama, posmatraju izbore, ističu i jačaju demokratske snaga i institucije, jačaju kapacitete drugih organizacija kako bi, također, obavljale ove djelatnosti i provode edukaciju i informiraju građane. U Bosni i Hercegovini djeluju Helsinški komitet za ljudska prava BiH i Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske.

Organizacija **Human Right Watch (HRW)** je osnovana 1978. godine pod imenom “Helsinki Watch”, a njeno sjedište je u New Yorku. Ona se, kao i Amnesty International, posvetila internacionalnoj zaštiti ljudskih prava. HRW provodi kampanje za zaštitu ljudskih prava, objavljuje aktuelne informacije o povredi ljudskih prava, izdaje publikacije o ljudskim pravima i godišnji svjetski izvještaj o stanju ljudskih prava.

Save the Children (Spasimo djecu) je mreža 27 organizacija i najveći je nezavisni svjetski pokret za zaštitu prava djece. Organizacije Save the Children rade u 110 zemalja svijeta. Sa svojim partnerima radi na poboljšanju stanja u oblastima: zaštite, promocije i podrške dječijih prava, zaštite djece bez roditeljskog staranja, zaštite djece u ratu i poslijeratnim okolnostima, prevencije iskorištavanja, nasilja i trgovine djecom, pomaže djeci u kriznim situacijama, a naročito u prevazilaženju trauma, te na unapređenju uvjeta obrazovanja. Ova organizacija promovira prava iz Konvencije o pravima djeteta i informira širu javnost o tome.

http://arhiva.ffri.hr/datoteke/kmrnjaus/opca_pedagogija_ljudska_prava.pdf, 15.03.2013.g

* * * * *

2.1. GRAĐANSKA PRAVA - Kreiranje odjeljenskog ustava

Najbolji način kojim je moguće dati ocjenu mjesta ljudskih prava u školi je analiza školskih propisa. Određujući zadatke škole i način na koji se oni izvršavaju, školski propisi raspoređuju uloge, utvrđuju ovlaštenja i otkrivaju veze škole sa elementima njenog okruženja.

Učenik je subjekt prava i učesnik u obrazovanju. Biti subjekt prava znači moći uzeti riječ, izraziti svoje ideje, svoje mišljenje, pokazati svoje slaganje ili neslaganje, jednom riječju, u potpunosti učestvovati u određivanju pravila igre. Nije novina da se demokratija može učiti samo u demokratskom okviru, gdje učešće nije samo dozvoljeno već i poticano gdje mišljenje može biti otvoreno izraženo i gdje se učenicima i nastavnicima garantira sloboda izražavanja, gdje vladaju nepristrasnost i pravda, gdje se svako osjeća stimuliran i pozvan da unapređuje demokratske vrijednosti. Kakav god da je, propis je nosilac vrijednosti. Ta činjenica nas vraća na promociju skupa vrijednosti kao što su mir, jednakost, bratstvo, pravda, tolerancija i solidarnost.

CILJEVI:

Učenici će:

- uočiti potrebu za zakonima;
- razumjeti i moći objasniti pojmove: pravo, pravda, pravednost, poštovanje;
- uočiti važnost i identificirati primjenu građanskih prava u svakodnevnom životu;
- biti u prilici identificirati stavove i ponašanja koja otežavaju uživanje prava i sloboda u školi;
- shvatiti važnost školskih propisa upoređujući ih sa principima Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Evropske konvencije o ljudskim pravima i Konvencije o pravima djeteta;
- moći adekvatno koristiti Ustav i međunarodne dokumente u situacijama koje se tiču njihovog prava.

TRAJANJE - 90 minuta (*dva časa*)

MATERIJALI- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; Evropske konvencije o ljudskim pravima; Konvencije o pravima djeteta; Ustav BiH; Zakon o srednjoj školi RS-a i FBiH; **Radni list** – Odjeljski ustav

OPIS AKTIVNOSTI:

Aktivnost 1.

- ✓ Svrha ove aktivnosti je uvođenje i fokusiranje učenika na datu temu. Organizirati razgovor uz pomoć sljedećih pitanja:
- ✓ Zašto trebamo pravila?
- ✓ Zašto trebamo zakone?
- ✓ Zašto trebamo prava?
- ✓ Koje su naše odgovornosti?
- ✓ Da li možemo imati i tražiti prava, a ignorirati odgovornosti?

Tražiti od učenika da odgovore potkrijepe argumentima i primjerima.

Aktivnost 2

- ✓ Podijeliti učenike u grupe (tri do pet učenika). Grupama dati zadatak da popune odjeljski ustav, čija se forma nalazi u Radnom listu. (*Moguće je koristiti datu ili neku drugu, sličnu formu odjeljskog ustava*).

Prema izboru, učenici mogu sastaviti ili predložiti formu ustava, koja se odnosi na *eventualne povrede njihovih prava, nepoštivanje odgovornosti u razredu, školi, zajednici, a koje vrše učenici i nastavnici.*

Napomena: Uputiti učenike da pri popunjavanju riječi koje nedostaju u Odjeljskom ustavu, koriste članove i tekst: UN deklaracije, Evropske konvencije o ljudskim pravima, Konvencije o pravima djeteta i Ustava BiH.

Vježba kritičkog razmišljanja

- ✓ Nakon rada u grupama, odnosno pisanja i popunjavanja Odjeljskog ustava, a prije njegovog konačnog usaglašavanja, učenici treba da, u okviru istih grupa, **odgovore na predočena pitanja.**

Diskusija koja će se razviti unutar grupe u toku odgovaranja na pitanja, **ima cilj** da pokaže na koji način se učenici međusobno poštuju i razumiju u ostvarivanju zajedničkih interesa, na koji način kreiraju povoljnu atmosferu za rad, usaglašavaju i identificiraju prava, ali i odgovornosti svih učesnika u nastavnom procesu, koliko su tolerantni, odgovorni, spremni na kompromis i dogovor, posvećeni općim ciljevima i zajedničkom dobru.

Pitanja za grupnu diskusiju:

- Šta je poštovanje?
- Kako kreirati atmosferu poštovanja?
- Koje su naše odgovornosti kao učenika?
- Koje odgovornosti naš nastavnik ima prema nama?
- Koja su naša prava u učionici?
- Koja su prava naših nastavnika?

Aktivnost 3. - Provjera razumijevanja

- ✓ Nakon rada u grupama nastavnik postavlja učenicima pitanja:
 - *Da li se naša pravila (definirana u Odjeljskom ustavu) uklapaju u smjernice školskih i općinskih pravila?*
 - *Kako se ona uklapaju u odjeljska pravila?*
 - *Hoće li svako pravilo biti pravedno za sve učenike u odjeljenju?*
 - *Da li naša pravila prolaze test „dobro pravilo“?*
 - *Da li su ona jednostavno izrečena?*
 - *Da li su laka za praćenje?*
 - *Da li su u konfliktu sa drugim pravilima?*

Nastavnik pažljivo sluša odgovore učenika na osnovu kojih procjenjuje da li su predložena pravila jasna, pravedna, realna, da li ograničavaju slobodu pojedinca, da li su kratka i jasna. Odgovori na ova pitanja omogućavaju nastavniku da procijeni nivo ostvarenosti postavljenih ciljeva. Nije obavezno da pitanja budu postavljena ovim redom, ali treba insistirati da učenici usmeno obrazlože svoje odgovore i potkrijepe ih primjerima.

Završna aktivnost

- ✓ U okviru završne aktivnosti učenici diskutuju o različitim verzijama školskog ustava, (koje su radili unutar grupa) i donose odluku kako će Odjeljski ustav biti napisan, što znači da se moraju usaglasiti oko krajnje verzije Odjeljskog ustava. Odjeljski-razredni ustav napisati na veliki papir, koji mora biti lako uočljiv i okačen na zid školske učionice. Na taj način će se formirati i ratificirati Odjeljski ustav.

PRILOG: Radni materijali

Radni list – Odjeljski ustav

Materijal za učenike

1. Škola je mjesto gdje se učenici osjećaju _____ i _____.
2. Nastavnici pomažu učenicima u ispunjavanju njihovih _____ i interesovanja.
3. Drugovi u mojoj školi nisu _____ ni u jednom pogledu, i pokušavaju da uspostave _____ na najbolji mogući način.
4. Članovi moje školske zajednice se protive _____ u školi, i svakom obliku _____ ponašanja.
5. Drugovi iz mog razreda vode računa o mojim sklonostima i pružaju mi pomoć kad mi je _____.
6. Kada dođe do svađe, pokušavamo je riješiti na _____ način.
7. Kada se neko žali na zlostavljanje ili diskriminaciju primjenjuju se _____ procedure.
8. U školi nema omalovažavanja ili vrijeđanja na nacionalnoj i _____ osnovi.
9. Onaj ko je osumnjičen, odnosno optužen za određeno krivično djelo ili prekršaj smatra se nevinim dok se ne dokaže _____.
10. Sloboda mišljenja i _____ se poštuju u školi.
11. Moja škola sa dobrodošlicom dočekuje učenike, nastavnike, službenike i ostalo osoblje, koje je druge _____ ili drugog porijekla.
12. Ja imam punu slobodu, da bez straha od diskriminacije izrazim svoja vjerska _____.
13. Moji drugovi imaju mogućnost učestvovanja u _____ procesima i donošenju _____ u školi.

Materijal za nastavnike

1. Škola je mjesto gdje se učenici osjećaju sigurno i zaštićeno.
2. Nastavnici pomažu učenicima u ispunjavanju njihovih potreba i interesovanja.
3. Drugovi u mojoj školi nisu nekulturni ni u jednom pogledu i pokušavaju da uspostave saradnju na najbolji mogući način.
4. Članovi moje školske zajednice se protive diskriminaciji u školi i svakom obliku nasilničkog ponašanja.
5. Drugovi iz mog razreda vode računa o mojim sklonostima, i pružaju mi pomoć kad mi je teško.
6. Kada dođe do svađe, pokušavamo je riješiti na tolerantan način.
7. Kada se neko žali na zlostavljanje ili diskriminaciju, primjenjuju se pravedne procedure.
8. U školi nema omalovažavanja ili vrijeđanja na nacionalnoj i vjerskoj osnovi.
9. Onaj ko je osumnjičen odnosno optužen za određeni prekršaj smatra se nevinim dok se ne dokaže krivica.
10. Sloboda mišljenja i izražavanja se poštuju u školi.
11. Moja škola sa dobrodošlicom dočekuje učenike, nastavnike, službenike i ostalo osoblje, koje je druge nacionalne pripadnosti ili drugog porijekla.
12. Ja imam punu slobodu da bez straha od diskriminacije izrazim svoja vjerska osjećanja.
13. Moji drugovi imaju mogućnost učestvovanja u demokratskim procesima i donošenju odluka u školi.

Lista riječi za ispunjavanje Odjeljskog ustava:

sigurnost, zaštićenost, potreba, nekultura, saradnja, diskriminacija, nasilje, sklonost, teškoće, tolerancija, pravednost, vjerska osnova, osumnjičenost, optuživanje, sloboda mišljenja i izražavanja, nacionalna pripadnost, osjećanje, demokratski procesi, odluke.

2.2. POLITIČKA PRAVA – Građansko učešće

Politička prava i slobode zajedno sa ličnim pravima i slobodama pripadaju tzv. prvoj generaciji ljudskih prava. Ono što razlikuje ove dvije kategorije prava i slobode, jeste činjenica da politička prava podrazumijevaju aktivno djelovanje pojedinca, dok su lična prava i slobode pasivnog karaktera. Politička prava i slobode, omogućavaju građanima da učestvuju u političkom životu posredno (preko izabranih predstavnika) i neposredno, oblicima neposredne demokratije. Politička prava, kao prava „participacije“, omogućavaju pojedincu da učestvuje u upravljanju javnim (državnim) poslovima.

CILJEVI

Učenik će moći da:

- razumije i prepoznaje važnost osobina aktivnog građanina i njegovo učešće u vlasti;
- manifestuje građansko uvjerenje i vještine koje su važne za efektivno i odgovorno učešće u životu demokratskog društva;
- razvije principe i ponašanja u skladu s temeljnim demokratskim vrijednostima;
- razumije i zastupa načine na koje građani mogu utjecati na vlast;
- nauči da pokaže i prepozna primjer angažiranja građana u društvenoj i političkoj akciji;
- zna da argumentuje stav o potrebi učestvovanja aktivnog građanina;
- analizira prednosti i nedostatke svakog načina djelovanja;
- prepozna i shvati načine građanskog učešća koristeći Ustav BiH;
- shvati neminovnost učešća u vlasti za demokratske promjene u društvu.

TRAJANJE - 90 minuta (*dva časa*)

Materijali: Poster - veliki papir; Ustav BiH; Radni materijal (načini građanskog učešća).

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1.

Nastavnik pita:

- Na ulici ste i primijetite da će vam se obratiti reporter, novinar lokalne televizije. Kako ćete postupiti?

Odgovore učenika bilježiti na tabli ili velikom papiru!

Alternativa je i da učenicima ponudimo više odgovora npr.:

Prije nego što vam je novinar postavio pitanje, vi ste odlučili:

- Da, razgovarat ću.
- Ne, ne želim razgovarati.
- Izbjeći ću novinara.

I u ovom slučaju treba bilježiti odgovore učenika kako biste, u skladu sa odgovorima, formirali grupe.

Aktivnost 2.

Svaki učenik unutar grupe dobija isti zadatak.

Pretpostavite da razgovarate s novinarom. Postavio vam je pitanje:

- Šta mislite zbog čega su građani Bosne i Hercegovine nezadovoljni?

Trebate navesti i argumentovati najmanje tri razloga za nezadovoljstvo?

Učenici samostalno u pismenoj formi odgovaraju na postavljeno pitanje, a potom svoje odgovore razmjenjuju sa ostalima u grupi i razgovaraju o razlozima koje su naveli.

Aktivnost 3.

- ✓ U ovoj aktivnosti učenici u grupi odgovaraju na pitanja koja slijede i zapisuju odgovore na veliki papir.

Pitanja:

- Da li su razlozi za nezadovoljstvo građana, koje ste navodili u prethodnoj aktivnosti, političke ili neke drugačije prirode? Gupišite pitanja/„probleme“.
- Ko ta pitanja može riješiti?
- Gdje se takva pitanja rješavaju?
- Kako vi, kao građani, možete utjecati na rješavanje pitanja koja vas muče? Na koji način?
- Da li aktivan građanin može biti neinformiran građanin?
- Da li ste učestvovali na posljednjim izborima (kao aktivni građani)?
- Kakav, prema vašem mišljenju, treba biti aktivan građanin?
- Navedite načine učešća građana u javnom životu, načine utjecanja na vlast? Koje načine učešća građana poznajete?
- Koji su, prema vašem mišljenju, načini učešća najdjelotvorniji?
- Kako političari mogu čuti o našim problemima?

Napomena: Nastavnik može izabrati set pitanja koja će dati učenicima za rad u grupi.

Grupe izaberu predstavnike koji će prezentirati odgovore. Omogućiti raspravu i podsticati učenike da jedni drugima postavljaju pitanja, u slučajevima u kojima im odgovori nisu jasni ili pak imaju drugačije mišljenje.

Upotreba lekcije

- ✓ Od učenika tražiti da navedu tri načina građanskog učešće.
- ✓ Za svaki od navedenih načina trebaju navesti i obrazloženje zašto je to dobar način zaštite njihovih temeljnih prava.
- ✓ Nakon toga podijelite učenicima radni materijal, u prilogu, koji će ih upoznati sa:
 - planiranjem aktivnosti u okviru rješavanja problema,
 - određivanjem ciljne grupe,
 - očekivanjem promjena koje će se desiti, i
 - načinima ostvarivanja promjena.

Ovo je aktivnost za individualni ili rad u paru. U svakoj od ponuđenih stavki (A, B, C, D i E) učenici treba da se opredijele za jednu od ponuđenih mogućnosti. To će im omogućiti da saznaju više o načinima na koje mogu ostvariti promjenu i doći do željenog rezultata. Istovremeno, koristiti Ustav BiH/Ustav entiteta i procijeniti u kojoj mjeri dozvoljava ove aktivnosti.

PRILOG: Radni materijali

Planiranje aktivnosti

A. Koji problem želite riješiti?

- kada ljudi traže svoja prava
- kada postoji nasilje u društvu
- kada je građanin zatvoren zbog slobode mišljenja
- kada je etnička manjina izložena diskriminaciji

B. Koja je vaša ciljna grupa?

- mladi ljudi
- stanovnici vaše lokalne zajednice
- majke
- političari
- poslovna zajednica
- međunarodna zajednica

C. Koje promjene očekujete da će se desiti?

- promjene u svijesti ciljne grupe
- novostečene vještine
- aktivnije uključivanje ostalih učesnika
- pokrivenost akcije medijima
- nove zakone
- ispravljanje nepravde
- raspravu o problemu

D. Na koji ćete način ostvariti promjene?

- argumentom/nagovaranjem
- zakonski dopuštenim načinima
- izborima/referendumima
- povećanom pripravnnošću
- razvijanjem samosvijesti o snazi vlastite grupe
- informiranjem o određenim slučajevima
- pritiskom javnosti; lobiranjem
- međunarodnim utjecajem

E. Koja ćete sredstva koristiti kako biste utjecali na javnost?

- objavljivanje poruka u novinama
- internet
- kampanje, javni skupovi
- reklamni materijali
- leci, plakati
- članci iz novina
- treninzi za obučavanje,
- debatni programi
- seminari/radionice
- pisma vladi

2.3. EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA – Pravo na rad

U savremenim ustavima stalno se proširuje krug i učvršćuju garancije prava na rad i prava po osnovu rada. Ta prava definišu nastojanje da se stvore uvjeti da što širi krug radno aktivnog stanovništva može koristiti ova prava, odnosno da se onima koji ne mogu koristiti ova prava pruži određeni nivo socijalne sigurnosti. Pravo na rad ne znači da svako lice ima pravo da mu bude obezbijeđeno zaposlenje. Ono, prije svega, podrazumijeva pravo da svako ima mogućnost da obezbijedi sredstva za život radom koji je slobodno izabrao ili prihvatio. Ideju da svako lice ima pravo da mu se obezbijedi zaposlenje najviše su zastupale zemlje realnog socijalizma. Njen trag se može naći u općim, pravno neobavezujućim formulacijama Univerzalne deklaracije (čl. 23. st. 1) i Afričke povelje (čl. 15). Međutim, iako pravo na rad ne znači pravo da se dobije zaposlenje, države imaju obavezu da preduzmu mjere za smanjenje nezaposlenosti, kao i da obezbjeđenje pune zaposlenosti bude cilj njihove politike.

Pravo na rad i prava po osnovu rada su razrađena u brojnim konvencijama Međunarodne organizacije rada. Bosna i Hercegovina je članica ove organizacije i preuzela je obaveze i prava iz 68. konvencije Međunarodne organizacije rada. Ipak, izvjesno je da je u Bosni i Hercegovini pravo na rad jedno od ugroženijih prava i često se krši i njegovoj zaštiti treba posvetiti posebnu pažnju.

CILJEVI:

Učenici će:

- razumjeti i moći objasniti pojam diskriminacije na radnom mjestu;
- biti sposobni prepoznati pojavu diskriminacije po osnovi pola i dobi;
- razumjeti i moći objasniti pojmove solidarnosti, jednakosti i pravde;
- znati kako adekvatno reagirati na diskriminaciju s obzirom na pol i dob;
- razumjeti važnost promoviranja jednakosti, solidarnosti i pravde u društvu;
- znati i razumjeti načine zaštite radnih prava;
- biti sposobni da uz pomoć Ustava BiH i međunarodnih dokumenata traže svoja prava na pravednu nadoknadu za rad - plaću;
- promovirati pravo na primjerenu naknadu i zaradu na osnovu ostvarenih rezultata rada.

TRAJANJE: 135 minuta (*tri časa*)

MATERIJALI - Ustav BiH; **Prilog 1.1.** (novčanice za isplatu nadoknade učenicima /radnicima); **Prilog 1.2.** (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, /član 7/; član 6 stav I/ član 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima; Evropska socijalna povelja /član 8/ Ustav BiH član II/4); **Prilog 1.3.** (Pravo na sindikalno udruživanje; PESK član 8 stav 1.a i Pravo na štrajk; član 8 stav 1.PESK i član 5. ESP-a)

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1.

Recite učenicima da će u aktivnosti koja slijedi oni biti radnici i da moraju obaviti određeni posao. Za posao koji će obaviti oni će biti adekvatno plaćeni. Objasnite im šta trebaju uraditi i dopustite da završe postavljene zadatke. Kada svi zadaci budu obavljani, zamolite ih da stanu u red kako biste ih isplatili. Isplatite ih različito, s obzirom na dob i pol. Prilikom isplate novca govorite dovoljno glasno da vas svi čuju i da svi budu svjesni koliko su drugi dobili (za isti posao). Ne dozvolite učenicima da se bune, dajte im kratka objašnjenja i izbjegavajte diskusiju.

Primjeri zadataka koje možete dati učenicima:

- recite im da prošetaju lagano po učionici;
- recite im da donesu knjige iz torbe i poredaju ih uspravno po stolu;
- recite im da spoje stolove i sjednu u grupu;
- recite djevojčicama da glasno prijave izostale učenike sa nastave.

Učenici (muškarci, djevojke, stariji i mlađi) trebaju uraditi iste zadatke, ali će im se nadoknade za taj rad razlikovati u pogledu, pola, starosti, uvjeta u kojima obavljaju aktivnost.

Razlozi različite plaće mogu biti:

- Onaj koji nije dobro uradio posao nije ni plaćen;
- Pojedini učenici su imali povoljne, a drugi nepovoljne uvjete rada;
- Djevojke su dobile mnogo manje novca od momaka;
- Stariji su dobili više novca od mladih.

Aktivnost 2.

Učenicima postavite pitanja na koja trebaju odgovoriti i potom odgovore podijeliti sa cijelim razredom.

- ✓ Kako ste se osjećali kada ste dobili više (ili manje) novca od ostalih učenika (radnika), iako su svi obavili potpuno isti posao/zadatak?
- ✓ Šta mislite zašto su neki učenici (radnici) dobili više (ili manje) nego drugi?
- ✓ Kakav je osjećaj dobiti više od ostalih? Kakav je osjećaj dobiti manje od ostalih?
- ✓ Pojavljuje li se ova vrsta diskriminacije na radnim mjestima u vašoj zemlji?
- ✓ Mogu li različite plaće za jednak posao, kada ga obavljaju muškarac i žena, biti opravdane? Zašto da ili zašto ne?

Nakon diskusije učenike upoznati sa pojedinim članovima **Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Evropskom socijalnom poveljom.**

„Radnici imaju pravo na pravičnu plaću, pri čemu rad jednake vrijednosti treba biti jednako nagrađen. Nije dozvoljeno pravljenje razlike između muškaraca i žena u pogledu plaće za isti rad. Također, naknada koju radnici primaju mora biti dovoljna da obezbijedi pristojan život njima i članovima njihove porodice.”
(čl. 7a Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima - PESK i čl. 4. Evropske socijalne povelje - ESP).

- ✓ **Tražiti mišljenje učenika.**

Napomena za nastavnika: Prema praksi ESP-a, kada se tumači značenje termina pristojan standard života, moraju se uzeti u obzir osnovne socijalne, ekonomske i kulturne potrebe radnika i njihovih porodica u odnosu na nivo razvoja, kao i ekonomsku i socijalnu situaciju u zemlji u kojoj žive. Naravno, ako plaća nije dovoljna da obezbijedi pristojan standard života, prihodi bi trebalo da budu dopunjeni davanjima na osnovu socijalnog obezbjeđenja (socijalna davanja - dječiji doplatak).

Ovu aktivnost zaključiti razgovorom o naknadi na osnovu pravednih uvjeta rada.

Aktivnost 3.

- ✓ **Učenicima postaviti pitanja:**
 - Postoji li politika različitih plaća s obzirom na pravedne i povoljne uvjete rada? Ako ne, da li bi, prema vašem mišljenju, trebala postojati?
 - Koje je opravdanje za primjenjivanje ovakve politike, naročito u slučaju mladih?
 - Koje je vaše mišljenje o ovakvoj politici? Je li dobra? Loša? Obrazložite!
- ✓ Otvoriti diskusiju i tražiti mišljenje učenika.

Očekivani odgovori: *Pravo na rad ne bi imalo smisla ako za svoj rad radnik ne bi dobijao pravičnu naknadu i ako bi se rad odvijao pod uvjetima nedostojnim čovjeka. Zbog toga je pravo na pravedne i povoljne uvjete rada nerazdvojno vezano za pravo na rad.*

- ✓ Nakon toga upoznati učenike sa članovima PESK-a 7 i 7b i čl.2.ESP-a.

Države članice ovog pakta priznaju pravo koje ima svako lice da se koristi pravičnim i povoljnim uslovima za rad koji osiguravaju: Pravednu zaradu, pristojan život, iste mogućnosti za sve zaposlene, odmor i razonodu. (čl. 7b PESK). ESP predviđa da države moraju donijeti propise o bezbjednosti i higijenskim uvjetima rada, da kontroliraju njihovu primjenu i da se konsultuju sa radnicima i poslodavcima o poboljšanju uvjeta rada (čl. 3). Jedan od najvažnijih elemenata prava na pravedne uvjete rada predstavljaju i ograničenja dužine radnog vremena, odsustva i odmori radnika, koji su, također, poznati kao pravo na odmor i slobodno vrijeme (čl. 7d PESK i čl. 2. ESP). Pravedni uvjeti rada podrazumijevaju, kao minimum, razumna ograničenja dužine radnog vremena, obezbjeđenje dnevnog i nedjeljnog odmora, povremeno plaćeno odsustvo i plaćene državne praznike.

Upotreba lekcije:

U cilju provjere razumijevanja i ostvarenja ciljeva, učenicima dati sljedeće zadatke:

- Pronaći da li su članovi 7. iz Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, članovi 7. i 8. Evropske socijalna povelje implementirani u Ustav BiH, te član 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.
- Navedi pojedine članove!

Očekivani odgovori: *Aneks I Ustava BiH navodi Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima kao dodatne sporazume koji će se primjenjivati u BiH.*

Dodatne aktivnosti:

- ✓ Učenicima postaviti pitanje:
- Koje mogućnosti radnici imaju na raspolaganju ako nisu zadovoljni uvjetima rada?
- Koje korake biste vi preduzeli kako biste ostvarili svoja prava i dobili potrebne uvjete za rad?

Očekivani odgovori: Da bi ostvarili svoja prava, radnici imaju mogućnost **na sindikalno udruživanje**.

Učenike upoznati sa () članom 8. Stav 1a. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Države članice ovog pakta obavezuju se da osiguraju:

(a) pravo koje ima svako lice da sa drugima osniva sindikate i da se učlani u sindikat po svom izboru, uz jedini uvjet da pravila utvrde zainteresirane organizacije, u cilju unapređenja i zaštite ekonomskih i socijalnih interesa. Ostvarivanje ovog prava može biti predmet jedino ograničenja predviđenih zakonom i koja predstavljaju potrebne mjere u demokratskom društvu, u interesu nacionalne sigurnosti ili javnog poretka ili zaštite prava i sloboda drugoga;”.*Ukoliko radnici nisu zadovoljni uvjetima rada, imaju pravo na sindikalno udruživanje. Pravo na sindikalno udruživanje podrazumijeva pravo radnika da osnivaju i stupaju u sindikate. Ono, također, uključuje i pravo sindikata da slobodno obavljaju svoju djelatnost kao i pravo da se udružuju u nacionalne i međunarodne asocijacije sindikata.* Član 8. i .PESK-a. **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**

- Šta ako poslodavac ne ispuni njihove uvjete?
- Kako reagirati ako poslodavac ne odgovori na zahtjeve radnika i sindikalne organizacije?

Kada se iscrpe mišljenja, učenike upoznati sa pravom na štrajk članom 8. st.1 PESK-a i članom 5. ESP-a.

Pravo na štrajk

Posebno je garantirano i pravo na štrajk (čl. 8. st. 1d PESK (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) i čl. 5. ESP (Evropska socijalna povelja). Najšire gledano, štrajk predstavlja prekid rada radnika kako bi se poslodavac prinudio da prihvati neke njihove zahtjeve. Prema PESK-u, pravo na štrajk se primjenjuje u skladu sa zakonima svake pojedine zemlje. Ova formulacija ostavlja širok prostor državama da reguliraju pravo na štrajk, što ponekad dovodi do njegovih velikih ograničenja u nacionalnim zakonodavstvima. Također, treba imati u vidu da se pripadnicima oružanih snaga, policije i državne uprave može ograničiti vršenje prava na sindikalno udruživanje i prava na štrajk (PESK čl. 8. st. 2).

U okviru ove aktivnosti moguće je učenicima postaviti i sljedeća pitanja:

Pravo na članstvo u sindikatu je priznato ljudsko pravo. Koliko je to pravo važno za radnike u vašoj zemlji?

- Šta bi značilo za radnička prava uopće, kada radnici ne bi imali pravo na članstvo u sindikatu?
- Koliko ljudi u vašoj zemlji, entitetu, zajednici zna koja je funkcija sindikalnih organizacija? Kakve su to organizacije i šta rade?
- Možete li procijeniti koliko je sindikat efikasan u vašoj zemlji, entitetu, zajednici?

PESK (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) ESP (Evropska socijalna povelja)

Prilog 1.1.

Prilog 1.2.

1. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Član 7.

Države članice ovog pakta priznaju pravo koje ima svako lice da se koristi pravičnim i povoljnim uvjetima za rad koji naročito osiguravaju:

(a) nagradu koja minimalno osigurava svim radnicima:

(i) pravičnu zaradu i jednaku nagradu za rad i iste vrijednosti bez ikakve razlike, a posebno žene moraju da imaju garanciju da uvjeti njihovog rada nisu gori od uvjeta koje koriste muškarci i primaju istu nagradu kao oni za isti rad;

(ii) pristojan život za njih i njihovu porodicu shodno odredbama ovog pakta;

(b) higijensko - tehničku zaštitu na radu;

(c) istu mogućnost za sve da napreduju u svom radu u višu odgovarajuću kategoriju, vodeći računa jedino o izvršenim godinama službe i o sposobnostima;

(d) odmor, razonodu, razumno ograničenje radnog vremena i povremena plaćena odsustva, kao i naknadu za praznične dane”.

Član 6. stav 1.

Države članice ovog pakta priznaju pravo na rad, koje obuhvaća pravo koje ima svako lice na mogućnost zarađivanja kroz slobodno izabran ili prihvaćen rad i poduzimaju odgovarajuće mjere za očuvanje ovog prava.

2. Među mjere koje svaka država članica ovog pakta treba da poduzme u cilju punog ostvarenja ovog prava spadaju programi tehničke i stručne orijentacije i obuke, politika i metodi za postizanje stalnog ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja i pune proizvodne zaposlenosti u uvjetima koji čovjeku garantiraju uživanje osnovnih političkih i ekonomskih sloboda.

2. Evropska socijalna povelja

Člana 8.

Pravo zaposlenih žena na zaštitu materinstva.

U namjeri da osiguraju efikasno ostvarivanje prava zaposlenih žena na zaštitu, strane

ugovornice obavezuju se:

1. da osiguraju ženama, bilo putem plaćenog odsustva, bilo putem adekvatnih davanja iz socijalnog osiguranja ili putem davanja iz javnih fondova, da uzmu odsustvo prije i poslije rođenja djeteta u ukupnom trajanju od najmanje 12 sedmica;

2. da smatraju nezakonitim ako poslodavac ženi da otkaz za vrijeme njenog materinskog odsustva ili joj da otkaz u trenutku da joj otkazni rok istekne u vrijeme takvog odsustva;

3. da osiguraju da majke koje njeguju svoju djecu imaju pravo na dovoljno slobodnog vremena za te svrhe.

3. Ustav BiH

Zabrana diskriminacije član II/4

4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Član 25.

- „Svaki građanin ima pravo da pod jednakim uvjetima bude primljen u javnu službu bez ikakve diskriminacije“.

Prilog 1.3.

Pravo na sindikalno udruživanje

Ukoliko radnici nisu zadovoljni uvjetima rada, imaju pravo na sindikalno udruživanje. Ovo pravo je posebno regulirano kao socijalno pravo, međutim ono se može posmatrati i kao dio prava na slobodu udruživanja, (Član 8 stav 1a) Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Zbog toga ćemo se ovdje ograničiti samo na pominjanje odredbi PESK-a i ESP-a koje se bave ovim pravom.

Pravo na sindikalno udruživanje podrazumijeva pravo radnika da osnivaju i stupaju u sindikate. Ono, također, uključuje i pravo sindikata da slobodno obavljaju svoju djelatnost kao i pravo da se udružuju u nacionalne i međunarodne asocijacije sindikata.

Pravo na štrajk

Posebno je garantirano i pravo na štrajk (čl. 8. st. 1d PESK i čl. 5. ESP). Najšire gledano, štrajk predstavlja prekid rada radnika kako bi se poslodavac prinudio da prihvati neke njihove zahtjeve. Prema PESK-u, pravo na štrajk se vrši prema zakonima svake pojedine zemlje. Ova formulacija ostavlja širok prostor državama da reguliraju pravo na štrajk, što ponekad dovodi do njegovih velikih ograničenja u nacionalnim zakonodavstvima. Također, treba imati u vidu da se pripadnicima oružanih snaga, policije i državne uprave može ograničiti vršenje prava na sindikalno udruživanje i prava na štrajk (PESK čl. 8. st. 2).

2.4. NOVA PRAVA i SLOBODE

Ovo je jedno od najaktuelnijih prava treće generacije. Utemeljeno je na svijesti o potrebi zaštite čovjekove prirodne okoline kao i na čovjekovom pravu na zdrav život. Ekološke katastrofe su pokazale da bez zdrave životne okoline nema ni drugih ljudskih prava, posebno prava na život i prava na zdravlje.

U Bosni i Hercegovini se ovom pitanju pridaje sve veća pažnja. U ovom kontekstu je bitno istaći i pitanje zaštite biljnog i životinjskog svijeta i sprečavanja njegovog izumiranja.

Jedno od najvažnijih sredstava u ostvarivanju ovog prava jeste informiranje stanovništva o važnosti ovog pitanja i posljedicama kršenja ovog prava, što je razlog da smo se opredijelili da ovom pitanju posvetimo radionicu koja slijedi.

Teorijska osnova

Nova i posebna prava i slobode

U drugoj polovini XX vijeka, nakon Drugog svjetskog rata, počela su razmišljanja o potrebi uvođenja nove vrste prava u kategoriju ljudskih prava. Siromaštvo u zemljama „trećeg svijeta“, ratovi, posljedice nuklearnih naoružanja, ekološke katastrofe i sl., nametnule su potrebu proširenja ljudskih prava kako bi se unaprijedila životna sredina i sveukupni uvjeti ljudskog života. Tako su npr. norme o zaštiti životne sredine kojim se štiti **pravo na zdravu životnu sredinu** sastavni dio pravnog poretka savremenih država. Ova prava se još nazivaju „solidarna prava“ i „globalna prava“. Značajan doprinos definiranju i reguliranju ovih prava na međunarodnom planu, dala je Afrička povelja o pravima čovjeka i naroda (1981.), koja izjednačava pojedina individualna i kolektivna prava, odnosno priznaje pojedina prava kao prava i pojedinca i naroda. Pojedina prava koja se uobičajeno smatraju pravima treće generacije, naslanjajući se na Afričku povelju i UN dokumente koji se bave ovim pitanjima su:

Pravo na ravnopravnost naroda

Ovo kolektivno pravo se izvodi iz osnovnih ličnih prava zaštićenih Univerzalnom deklaracijom – prava na nediskriminaciju, slobodu, jednakost, bezbjednost ličnosti i podrazumijeva da se dominacija bilo kojeg naroda nad drugim narodom suprotstavlja ovim osnovnim slobodama i pravima.

Pravo na samoodređenje (samoopredjeljenje)

Ovo pravo se može posmatrati i kao individualno pravo (pravo pojedinca da učestvuje u vršenju javne vlasti i time utiče na političko i društveno uređenje) i kao takvo se izvodi iz klasičnog ljudskog prava na samoodređenje. Kao kolektivno pravo, ovo pravo se inicijalno posmatralo u kontekstu stjecanja nezavisnosti kolonijalnih država i u tom smislu se kao nosilac ovog prava pojavljuje država. UN je, također, kroz svoje dokumente istakao ovo pravo kao fundamentalno pravo za ostvarenje drugih političkih prava i sloboda čovjeka. U svakom slučaju, ovo pravo **ne može biti suprotstavljeno pravu teritorijalnog integriteta** i suvereniteta države.

Pravo na mir i međunarodnu sigurnost

Osnov savremenog međunarodnog prava predstavlja načelo zabrane rata i upotrebe nasilnih sredstava u rješavanju međunarodnih sporova. I ovo pravo se oslanja na individualno pravo zaštićeno Univerzalnom deklaracijom: „*Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni*, kao i na načelo iz UN Povelje kojim se proklamuju solidarnost i prijateljski odnosi među narodima. Pravo na mir i sigurnost je prvi put izričito definirano kao pravo naroda u Afričkoj povelji, a kasnije i u rezolucijama UN Komisije za ljudska prava, kao pravo svakog čovjeka i svake nacije. U kontekstu ovog prava je bitno istaći mandat UN-a, odnosno Vijeća sigurnosti UN-a, koje je dužno reagirati kada je mir ugrožen.

Pravo na upravljanje nacionalnim resursima

Ovo pravo je nastalo kao rezultat težnje za oslobađanjem od ekonomske dominacije i eksploatacije i može se promatrati i kao sastavni dio prava na samoopredjeljenje naroda, a s obzirom na značaj koji nacionalni resursi imaju za države koje su se oslobađale kolonijalnog statusa. Ovo pravo se još uvijek restriktivno tumači kao kategorija ljudskih prava s obzirom na tendenciju zadržavanja ekonomske dominacije razvijenih zemalja.

Pravo na održivi razvoj

Ovo pravo se ogleda u pravu naroda da samostalno odlučuje o svom razvojnom putu, bez nametanja standarda, a uzimajući u obzir sve specifičnosti i potencijale pojedinog društva. Polazi od potreba čovjeka i ima cilj da pojedincu postepeno stvori optimalne uvjete za život, uz uvažavanje konkretnih prilika država u razvoju.

U vezi sa pravima „treće generacije“, važno je spomenuti i **prava manjina**, koja se, također, tretiraju kao “prava u nastajanju” i čija definicija, zaštita i realizacija još uvijek nije dosljedna, što je rezultat političkog tretiranja ovog pitanja. Ova prava se naslanjaju na klasično pravo čovjeka na samoodređenje i u osnovi su povezana sa pravom na nediskriminaciju i pravom na ravnopravnost. Prava koja se manjinama priznaju, usmjerena su na **očuvanje nacionalnog, kulturnog i drugog identiteta manjina** (uključuju, između ostalog, pravo na jezik, obrazovanje, vjeru, kulturu, pravo na učešće u javnom i političkom životu itd.). Usvojena su mnogi međunarodni dokumenti s ciljem zaštite ovih prava, kao što su: Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina Evropske komisije (1993., stupila na snagu 1998.), Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (1992.) Vijeća Evrope, te Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama (1992.). Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) ustanovila je 1992. god. Visokog komesara za nacionalne manjine kao “instrument za sprečavanje sukoba u najranijoj mogućoj fazi”. Ustav BiH, ne daje definiciju manjina, ali se u preambuli poziva i na Deklaraciju o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH definira nacionalnu manjinu kao „*dio*

stanovništva-državljana BiH koji ne pripadaju nijednom od tri konstitutivna naroda, a sačinjavaju je osobe istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne povijesti i drugih obilježja“²³.

I pored postojanja pravnog okvira koji pruža osnov za zaštitu prava manjina, praksa pokazuje da se moraju uložiti dodatni naponi kako bi se postigao zadovoljavajući nivo zaštite.

U sklopu novih prava i sloboda, također je važno ukazati i na pitanje zaštite **prava drugih osjetljivih i marginiziranih grupa** kao što su zaštita **djece i omladine** (npr. maloljetnička delinkvencija, ovisnici), **osoba sa invaliditetom** (osobe sa posebnim potrebama) i **LGBTIQ populacije**²⁴. U ovom kontekstu se mogu posmatrati i prava žena kao i prava djece, iako se prava ovih grupa posmatraju i sa aspekta zaštite političkih, odnosno ekonomskih i socijalnih prava čovjeka (zaštita žena i djece je predmet mnogih međunarodnih dokumenata), ali u kontekstu novih prava i sloboda ova prava se posmatraju šire i odnose se na socijalnu marginalizaciju (društvenu isključenost) posebnih populacija u društvu. Dok se zaštita prava pojedinih grupa postepeno aktualizira i formalno institucionalizira kroz zakonodavnu aktivnost (koju ne prati adekvatan primjena u praksi), kao npr. donošenjem Zakona o ravnopravnosti polova, pojedine grupacije i dalje ne uživaju adekvatnu pravnu zaštitu. Tako **ljudska prava LGBTIQ osoba u Bosni i Hercegovini još se uvijek posmatraju kao specijalna prava i još uvijek se vode rasprave da li se uopće trebaju priznati prava ovoj populaciji**²⁵. U praksi, zaštita prava ove populacije, kao i prava drugih osjetljivih i marginiziranih grupa se, uglavnom, odvija uz podršku nevladinih organizacija. Tako je u Sarajevu, sredinom 2012. god. potpisan Protokol o saradnji između policije i nevladinih organizacija sa ciljem zaštite pojedinih grupa: ovisnika o drogama, zatvorenika recidivista, maloljetnih delinkvenata i mladih (u kontekstu prevencije zloupotrebe droga i nasilničkog ponašanja)²⁶. Na kraju, potrebno je spomenuti da se danas sve više govori i o pravima tzv. „**četvrte generacije**“, koja podrazumijevaju **pravo na dobru i efikasnu vladavinu**. Pojedini autori smatraju da je pitanje dobre vladavine posebno urediti na međunarodnom nivou kako bi se suprotstavilo problemima koje izaziva globalizacija.

* * * * *

CILJEVI

Učenicima će:

- upoznati životnu sredinu u kojoj žive;
- istražiti ekološke probleme u svojoj zajednici;
- shvatiti važnost razvoja ekološke svijesti, afirmirajući omladinski rad u oblasti zaštite životne sredine;
- aktivno učestvovati na pripremi i primjeni zakonodavnih akata na lokalnom nivou, koji se tiču zaštite životne sredine;
- upoznati neke od međunarodnih dokumenata i povelja koje se bave zaštitom životne sredine.

²³ (Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH – osnovne odredbe, član 3. str. 1.)

²⁴ LGBTIQ je kratica koju su prihvatile većine aktivističkih grupa i skraćenica je od sljedećih riječi: lezbijke, gay, biseksualne, transrodne, interseksualne i queer osobe

²⁵ v. Vasić, Vladana, Tulić, Sadžida „Ne toleriši netoleranciju, Upoznaj svoja prava i koristi ih!“ Vodič za LGBT osobe, Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra, <http://lgbt-prava.ba/wp-content/uploads/2013/02/Ne-tolerisi-netoleranciju-Vodic-za-LGBT-osobe.pdf>

²⁶ <http://mup.ks.gov.ba/node/6919>

VRIJEME TRAJANJA: 135 minuta (*tri časa*)

MATERIJALI: Povelja iz Rija o čovjekovoj okolini i razvoju; Ustav BiH; Ustav Republike Hrvatske član 3. papiri, veliki papir, markeri.

OPIS AKTIVNOSTI:

Aktivnost 1.

- ✓ Učenicima postaviti pitanje: Treba li nam ekologija?
Ili
- ✓ Zaustavlja Vas novinar lokalne televizije i pita:
 - Da li ste čuli za izlivanje mazuta u rijeku Bosnu?
 - Zaustavit ćete se i odgovoriti.
 - Nećete se zaustaviti i nećete odgovoriti.

Učenici ukratko trebaju odgovoriti na pitanja nastavnika.

- ✓ **Nakon toga napisati na tabli ili na velikom papiru:**
Mogući su sljedeći smjerovi razvoja zaštite životne sredine:
 - *daljnje ugrožavanje prirode i katastrofa planete;*
 - *zaustavljanje agresije nad prirodom i održavanje postojećeg stanja;*
 - *smanjenje agresije nad prirodom uz istovremeno povećanje njene izdržljivosti.*

Učenici trebaju razmisliti o ponuđenim smjerovima razvoja koji se odnose na ugrožavanje prirodne sredine.

- ✓ **Učenicima postaviti pitanje:**
- ✓ Da li samo treći smjer osigurava budućnost života?

Od učenika **tražiti mišljenja i otvoriti kratku diskusiju.**

Aktivnost 2.

- ✓ Podijeliti učenike u grupe sa parnim brojem članova. Aktivnost koja slijedi će se realizirati u parovima unutar svake grupe.
 - Kako odlažete smeće u svojoj ulici?
 - Kako odlaže smeće vaš komšija, i da li baca smeće kroz prozor?
 - Da li ste vidjeli nekog ko je izbacio smeće na zelenoj površini, ili na mjestu koje nije obilježeno? Kako ćete reagirati?
 - Zna li kuda ide smeće iz vašeg grada?

- Da li se uopće negdje odlaže?
- Koji propisi reguliraju obaveze građana kada je u pitanju zaštita životne sredine?
- Da li su ti propisi na lokalnom ili nekom drugom nivou?
- Da li i kako Ustav BiH regulira zaštitu životne sredine i pravo čovjeka na zdravu okolinu?

Sugestije za rad

Ovu aktivnost raditi u paru. Koristiti trenutak razmjene ideja/odgovora između učenika u paru, kao kreativnu aktivnost. **Odrediti vrijeme za razgovor** (ne mora biti isto za sva pitanja). Šansa za interakciju i poređenje ideja omogućava kompleksnije razmišljanje; ona, također, dopušta učenicima da otkriju da su njihove ideje vrijedne razmjene. Omogućiti parovima da razmijene svoja mišljenja i odgovore unutar grupe, kako bi grupa mogla napisati ili ilustrovati primjere iz svog okruženja koji se odnose na ova pitanja.

Aktivnost 3.

Vježba kritičkog razmišljanja

- Od učenika koji su ostali u istim grupama tražiti da pročitaju tekst „**Ekološka politika**” (Prilog 1. u radnom materijalu).
- Nakon čitanja insistirati da prodiskutuju između sebe o materijalu koji su pročitali, te da podijele mišljenje sa ostalim učenicima u razredu.
- Tražiti mišljenje grupa o politici EU o pitanju zaštite životne sredine!
- Insistirati na njihovom opredjeljenju za neki od predloženih principa, u skladu sa njihovim efektima?
- Koje su prednosti, a koji nedostaci svakog pojedinačnog principa?
- Možemo li zaštitu sredine svesti samo na lokalni nivo?
- Koje su prednosti, a koji nedostaci takve politike?

PROVJERA RAZUMIJEVANJA

- ✓ U okviru ove aktivnosti nastavnik može provjeriti u kojoj mjeri su učenici razumjeli materiju postavljajući im pitanja:
 - Da li Zakon o lokalnoj upravi i samoupravi RS-a i FBiH sadrži neke od ovih elemenata-principa? Navedi koje!
 - Kako i na koji način biste utjecali na razvoj ekološke svijesti i afirmirali konkretne akcije u vašoj lokalnoj zajednici?
 - Koji ciljevi u pogledu zaštite životne okoline se uređuju Zakonom o zaštiti životne sredine RS-a FBiH i Brčko Distrikta? Navedi pojedine članove!
 - Kako i na koji način biste utjecali na izmjene „Zakona o zaštiti životne sredine RS-a FBiH, Brčko Distrikta “ i njegovoj efikasnijoj primjeni u praksi?

DODATNE AKTIVNOSTI

- ✓ Pročitaj u okviru radnih materijala neke članove iz Povelje iz Rija o čovjekovoj okolini i razvoju (1992.) i uporedi ih sa ostalim zakonima koji se odnose na dati problem!
- ✓ Uporedi Ustav BiH sa Ustavima zemalja u regionu, npr. Hrvatske (Ustav Republike Hrvatske, član 3.)!

Napomena za nastavnike:

Učenike upoznati i sa nekim od mnogobrojnih ugovora i povelja koji se odnose na prava u okviru zaštite životne sredine, te tražiti od njih da procijene u kojoj mjeri zakoni na lokalnom, entitetskom i državnom nivou BiH sadrže ove elemente.

1. Evropska povelja o okolini i zdravlju, 1989.
2. Deklaracija UN-a o okolini i razvoju, 1992.
3. Povelja o planeti Zemlji, 2000.

PRILOG: Radni materijali

Prilog 1

EKOLOŠKA POLITIKA

(Vodič kroz EU politike „Presjek stanja politike i propisa EU u oblasti životne sredine“)

„Ekološka politika je jedna od bitnijih i dalekosežnijih politika, a bazirana je na principu predostrožnosti i preventivnim akcijama. Od početka postojanja EU, ukupno je usvojeno 6 ekoloških akcionih planova i preko 700 akata ekološkog zakonodavstva.

Ekološka politika ne smije biti prepuštena tržištu, a priprema zakonodavnih akata treba biti nastavljena, s tim da veću pažnju treba posvetiti posebnim uvjetima u općinama i regijama različitih zemalja. Uz to potrebno je osigurati uvjete za razne načine postizanja zajedničkih ciljeva koji bi podsticali sveukupan razvoj općina, putem industrijske politike, politike upotrebe zemljišta kao i politike programa održivog razvoja.“

Ciljeve koje treba provoditi su:

1. NEPOSREDNOST - OSIGURAVANJE DONOŠENJA ODLUKA NA LOKALNOM NIVOU

-Otpadom treba upravljati u blizini mjesta nastajanja, najviše zbog toga što prevoz otpada može imati štetan utjecaj na okolinu.

2. PREDOSTROŽNOST, ODGOVORNOST I MORALNO NAČELO - *Ako akcija može uzrokovati ozbiljnu štetu, rizik i odgovornost imaju (osobe, grupe, institucije) oni koji preduzimaju akciju.*

3. PRINCIP „SJEDI I ČEKAJ“ - *Ovaj princip dopušta preduzimanje aktivnosti u ranoj fazi.*

Ovdje se ne radi samo o sanaciji štete nakon što ona nastane, već i o prevenciji nastanka štete. Ovo je više kratkoročan princip.

4. PRINCIP SAMODOVOLJNOSTI - *uspostavljen direktivom EU o otpadu.*

Ovaj princip zahtijeva da se većina otpada treba tretirati ili odlagati unutar regije u kojoj se i stvara.

Prilog 2

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE

U članu 3. hrvatskog Ustava, propisano je da su sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mir, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoline, vladavina prava i demokratski višestranački sistem, najviše vrijednosti ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za razumijevanje Ustava.

POVELJA IZ RIJA

Princip 1. Ljudi se nalaze u središtu nastojanja da se ostvari trajan razvoj. Oni imaju pravo na zdrav i produktivan život u skladu sa prirodom.

Princip 2. U skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog prava, države imaju suvereno pravo da koriste vlastite resurse u okviru vlastite ekološke i razvojne politike, te su odgovorne da se pobrinu da djelatnosti u području za koje su one nadležne ili koje su pod njihovom kontrolom ne nanesu štetu drugim državama ili područjima izvan njihovog suverenog prava.

Princip 3. Pravo na razvoj mora biti ostvareno tako, da to na pravedan način bude primjereno razvojnim i ekološkim potrebama današnjih i budućih generacija.

Princip 4. Trajan razvoj zahtijeva da zaštita čovjekove okoline bude dio razvojnog procesa, te da ne smije biti posmatrana odvojeno od njega.

Princip 5. Otklanjanje siromaštva kao neophodna pretpostavka za trajan razvoj je zadatak od osnovnog značaja koji zahtijeva saradnju svih država i svih naroda, da bi se smanjila nejednakost životnog standarda i da bi se bolje udovoljilo potrebama većine ljudi.

Princip 6. Primat imaju, prije svega, posebna situacija i posebne potrebe zemalja u razvoju, prije svega onih najnerazvijenijih zemalja i zemalja čija je okolina najranjivija. Međunarodne mjere u oblasti čovjekove okoline i razvoja, također, trebaju biti orijentirane i prema interesima svih zemalja.

Princip 7. Države saraduju u duhu saradnje širom svijeta, kako bi sačuvali zdravlje ljudi i netaknutost ekološkog sistema Zemlje, . U vezi sa različitim doprinosima pogoršanju globalne ekološke situacije, države snose zajedničku, ali različitu odgovornost. Razvijene države priznaju svoju odgovornost koju snose u nastojanju za trajnim razvojem širom svijeta, a koja se odnosi na pritisak koji njihova društva vrše globalno na čovjekovu okolinu, kao i u pogledu tehnologije i finansijskih sredstava koje ovim državama stoje na raspolaganju.

Princip 8. Da bi se postigao trajan razvoj i bolji kvalitet života za sve ljude, države bi trebalo da reduciraju i odstrane proizvodne i potrošačke strukture koje nisu trajne, te da podstiču odgovarajuću demografsku politiku.

Princip 9. Države treba da saraduju, da bi osnažili izgradnju kapaciteta za trajan razvoj koji već postoje u zemlji, tako što će poboljšati naučno razumijevanje putem razmjene naučnih i tehnoloških znanja i što će unapređivati razvoj, prilagođavanje, širenje i prenošenje tehnologija uključujući i one nove i inovativne.

Princip 10. Ekološkim pitanjima najbolje se baviti uz učešće svih pogođenih građana na pojedinim nivoima. Na nacionalnom nivou svaki pojedinac ima primjeren pristup informacijama o čovjekovoj okolini koje se nalaze u posjedu javne uprave, uključujući i informacije o opasnim materijama i opasnim djelatnostima u njihovim općinama, kao i mogućnost da učestvuje u procesima odlučivanja. Države olakšavaju i unapređuju stvaranje javne svijesti i učešće javnosti, tako što informacije stavljaju na raspolaganje u širokom obimu. Osigurava se djelotvoran pristup pravnim i upravnim procedurama uključujući i pomoć i pravnu pomoć.

Princip 11. Države donose djelotvorne zakone o čovjekovoj okolini. Norme o čovjekovoj okolini, ciljevi kao i prioriteti upravljanja treba da odražavaju kontekst razvojne i ekološke politike na koji se odnose. Norme koje se primjenjuju u nekim zemljama mogu biti neprimjerene drugim zemljama, posebno zemljama u razvoju, i mogu prouzrokovati neopravdane ekonomske i socijalne troškove.

2.5. LJUDSKA PRAVA I MEHANIZMI NJIHOVE ZAŠTITE

U ovoj radionici učenici će biti u prilici da istražuju koja su ljudska prava i osnovne slobode zagantirani Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, na koga se ta prava odnose, te ko ih garantira. Upoznat će se sa ulogom Evropskog suda za ljudska prava, kao jednim od mehanizama zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i sa ulogom Konvencija i Ustava BiH u tom kontekstu.

Teorijska osnova**Što trebamo znati o ljudskim pravima i osnovnim slobodama**

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (eng. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) je instrument Vijeća Evrope, potpisana je u Rimu, 4. novembra 1950, a stupila je na snagu 3. septembra 1953. godine.

Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (u daljem tekstu Konvencija) je najvažniji evropski međunarodni dokument iz ove oblasti. Njen značaj potječe, ponajviše, od sistema implementacije njenih odredbi. **Odredbe Konvencije nalažu državama da osiguraju ljudska prava** svim licima koja se nalaze u njihovoj nadležnosti (tj. pod njihovom jurisdikcijom), a pravi korisnici te obaveze su pojedinci. Ova obaveza je u Konvenciji formulirana članom 1, koji propisuje da Visoke strane ugovornice garantiraju svim licima pod svojom jurisdikcijom prava i slobode utvrđene u Dijelu I Konvencije. U proteklih šezdeset godina, Konvencija se razvijala i tumačenjem koje su njenom tekstu davali Evropska komisija za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava, te radom Vijeća Evrope. Vijeće Evrope je tokom vremena usvojilo i dodatne Protokole, kojima su se dodavale nove odredbe Konvenciji. Također, Vijeće Evrope usvaja razne rezolucije i preporuke, kojima se razvijaju i državama članicama preporučuju standardi ponašanja, te nameću sankcije državama koje ne poštuju odredbe Konvencije.

Sama Konvencija se sastoji iz preambule, osnovnog teksta i 14 protokola. U Preambuli je, između ostalog, navedeno da je osnov Konvencije Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija, donijela 10. decembra 1948. godine. Prvi dio Konvencije (članovi od 2 do 18) sadrži osnovna prava i slobode, drugi dio (članovi od 19 do 51), uređuje funkcioniranje Evropskog suda za ljudska prava, a treći (članovi od 51 do 59) regulira proceduralna pitanja i nadležnost u vezi sa potpisivanjem, ratificiranjem, tumačenjem, predmetnom, teritorijalnom i vremenskom primjenom odredbi Konvencije.

Osnovna prava i slobode po Konvenciji

1. Pravo na život (čl. 2)
2. Zabrana mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (čl. 3)
3. Zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 4)
4. Pravo na slobodu i sigurnost (čl. 5)
5. Pravo na pravično suđenje (čl. 6)
6. Kažnjavanje samo na osnovu zakona (čl. 7)
7. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8)
8. Sloboda misli, savjesti i vjeroispovjesti (čl. 9)
9. Sloboda izražavanja (čl. 10)
10. Sloboda okupljanja i udruživanja (čl. 11)
11. Pravo na sklapanje braka (čl. 12)
12. Pravo na djelotvorni pravni lijek (čl. 13)
13. Zabrana diskriminacije (čl. 14)

Protokoli su pravne odredbe kojima se vrše izmjene i dopune osnovnog teksta Konvencije. Po stupanju na pravnu snagu, postaju pravno obavezujući dijelovi Konvencije, a donose ih i ratificiraju potpisnice Konvencije i članice Savjeta Evrope. Najvažniji među njima su Protokol 1, koji konstituiira pravo na mirno uživanje imovine, pravo na obrazovanje i pravo na slobodne izbore, Protokol 13 kojim se ukida smrtna kazna u zemljama Vijeća Evrope i Protokol 14 koji se odnosi a unaprijeđenje efikasnosti sudske procedure.

Evropski sud za ljudska prava

Konvencija određuje sadržaj prava i sloboda i za slučaj kršenja istih, obezbeđuje međunarodnu zaštitu. Ona uvodi do sada najpotpuniji sistem zaštite ljudskih prava, preko procedure pred Evropskim sudom za ljudska prava. Evropski sud za ljudska prava od 1959. do 1998. godine je djelovao kao jedna od tri institucije Vijeća Evrope (Evropska komisija za ljudska prava, Odbor ministara Vijeća Evrope i Evropski sud za ljudska prava) za provođenje obaveza Konvencije u državama potpisnicama. Od novembra 1998. godine (usvajanja Protokola 11) Sud za ljudska prava je stalna institucija u okviru Vijeća Evrope, a u njegovoj nadležnosti su sve aktivnosti vezane za određeni spor, od zaprimanja predstavke do donošenja odluke, koja je obavezujuća za dotičnu državu. Osnovno je da se pojedinac može obratiti sudu, čime je mogućnost obraćanja međunarodnim tijelima proširena i na pojedince kao aktivno legitimirane učesnike u međunarodnom pravnom postupku. Sud za

ljudska prava djeluje nakon iscrpljenih pravnih sredstava u državama članicama Vijeća Evrope. Svaka osoba koja smatra da su joj narušena njena ljudska prava može se obratiti sudu, naravno nakon što iscrpi sve pravne lijekove u svojoj državi. Organizacija i ovlašćenja ovog suda propisani su Konvencijom, a postupak pred tim Sudom uređen je Poslovníkom koji je stupio na snagu 1. novembra 1998. godine

Primjena normi Konvencije o ljudskim pravima i slobodama umnogome zavisi od tumačenja standarda sadržanih u njima, tj. pojmova koje tekst ne definira, nego im podrazumijeva značenje. Stoga je tumačenje teksta Konvencije, koje vrši Sud za ljudska prava, dinamično i prati društveni razvoj u zemljama Vijeća Evrope, jer se tekst tumači na osnovu uvjeta koji u određenom momentu postoje u konkretnom društvu.

Primjena Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda u BiH

Prema članu II stav 2. Ustava BiH, Evropska konvencija o ljudskim pravima se direktno primjenjuje u Bosni i Hercegovini. Prema tome, Konvencija je bila direktno implementirana u domaći pravni sistem godinama prije nego što je BiH postala članica Vijeća Evrope (24. aprila 2002. godine). Ustav BiH određuje da će primjena Konvencije imati prioritet nad svim ostalim zakonima i ovako prihvaćene međunarodne standarde moraju u potpunosti poštovati država Bosna i Hercegovina, Federacija BiH, Republika Srpska i Distrikt BrčkoBiH.

Konvencija, kao opći akt, se može pravilno primjeniti samo uz poznavanje odluka Evropskog suda, pa se dakle tekst Konvencije ne može čitati izvan sudske prakse tog suda.

Primjena Konvencije stoga funkcionira na osnovu sistema precedentnog prava (case law) i presude Evropskog suda za ljudska prava objašnjavaju i tumače tekst Konvencije. One predstavljaju obavezujuće precedente, a po pravnom statusu predstavljaju obavezne pravne norme. Upravo zato, jednom kad se Konvencija ratificira, domaće vlasti svih država potpisnica (uključujući i one čiji se pravni sistem temelji na kontinentalnom pravu, kao što je BiH) moraju presude Suda za ljudska prava tretirati kao obavezujuće pravo. Osnovna odgovornost za zaštitu prava određenih Konvencijom ipak leži na državama potpisnicama, a ne na organima Vijeća Evrope. Stepenn slobodne procjene u primjeni prava dat pojedinoj državi funkcionira uporedo sa evropskim nadzorom. Slobodna procjena primjene prava različito se primjenjuje i stepenn diskrecije koji se državama daje varira u skladu sa kontekstom. Tako država ima široka diskreciona prava u vanrednim okolnostima (kako ih propisuje član 15 Konvencije), dok takvog diskrecionog prava skoro da i nema u nekim pitanjima (npr. sloboda izražavanja ili pitanje smrtno kazne)²⁷.

* * * * *

²⁷ McBride, Jeremy, Vodič za primjenu člana 5 Evropske konvencije o ljudskim pravima, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2005

CILJ radionice je proširivanje znanja i razumijevanja o ljudskim pravima i slobodama, posebno o mehanizmima njihove zaštite.

Učenici će biti u mogućnosti da:

- identifikuju i uporede ljudska prava i slobode prema Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i prava i slobode koji su garantirani Ustavom BiH,
- objasne ulogu Evropskog suda za ljudska prava,
- obrazlože mehanizam zaštite ljudskih prava predviđen Ustavom BiH,
- objasne primjenu Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda u BiH

TRAJANJE: 90 minuta (*dva časa*)

MATERIJALI: Ustav BiH i ustavi entiteta (Republike Srpske i Federacije BiH); Statut Brčko distrikta BiH; Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda; novine

OPIS AKTIVNOSTI

Koristiti datu teorijsku osnovu kako bi učenici stekli osnovna saznanja potrebna za ovu radionicu.

Aktivnost 1.

Podijeliti učenike u grupe i dati im zadatak da po izradi:

- liste osnovnih prava i sloboda prema Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i
- liste osnovnih prava i sloboda prema Ustavu BiH
- uporede ove liste i donesu zaključak.

Omogućiti vrijeme za iznošenje zaključaka grupa i podsticati diskusiju o ovom pitanju, kako bi se donio zaključak na nivou razreda.

Aktivnost 2.

Po istom principu kao i u prethodnoj aktivnosti grupe istražuju:

- nadležnosti i ulogu Evropskog suda za ljudska prava i
- načine na koje Ustav BiH (entiteta ili Statut Brčko distrikta BiH) štiti ljudska prava

Napomena: Zavisno od broja učenika svaka grupa može da istražuje jedan od Ustava odnosno Statut.

Naglasak u ovoj aktivnosti je, također, na upoređivanju zaključaka i rezultata ova dva istraživanja.

Tokom diskusije i iznošenja mišljenja grupa moguće je voditi zabilješke.

Aktivnost 3.

Grupama učenika dati primjerke (što više različitih primjeraka) dnevne i periodične štampe kako bi istraživali primjere kršenja ljudskih prava u BiH.

- Rezultat rada u ovoj aktivnosti treba da bude lista ljudskih prava koja se „najčešće“ krše u BiH (ili pak u nekoj lokalnoj zajednici), prema pisanim medijima, kao izvoru informacija

Na osnovu grupnih listi sačiniti jedinstvenu listu.

Aktivnost 4.

U završnom dijelu ove radionice imaćemo, kao rezultate rada u prethodnim aktivnostima, listu osnovnih prava i sloboda koje garantira Konvencija o ljudskim pravima i slobodama, kao i onih prava i sloboda koje garantira Ustav BiH, ali i listu prava koja se krše u Bosni i Hercegovini ili jednom dijelu BiH, u nekoj lokalnoj zajednici, a prema navodima iz pisanih medija.

Svaka grupa učenika treba da se fokusira na jedno od prava koje se krši, a za čije kršenje su pronašli primjer u novinama.

Učenici će pripremiti igrokaz u kojem će odglumiti proceduru potrebnu da se to pravo zaštiti, na način da dođe do tužbe koju podnosi pojedinac nakon što je iscrpio sve mogućnosti u Bosni i Hercegovini.

2.6. PROVJERA RAZUMIJEVANJA SADRŽAJA MODULA 2

Radni materijal 1 - Prilog za učenike

1. Grupa - Tema: OBRAZOVANJE

1. Kojim zakonom/zakonima je regulirana ova oblast?
2. Što u praksi znači taj zakon/zakoni, što nam omogućava/ju?
3. Navesti primjere:
 - a. ostvarivanja
 - b. kršenja prava reguliranih tim zakonom?
4. Kako reagirati/kome se obratiti u slučaju nepoštivanja tih prava?
5. Koja znanja, vještine i osobine nam mogu pomoći ukoliko postoje poteškoće u ostvarivanju tih prava?

Koristiti ustav BiH.

2. Grupa - Tema: POLITIČKO UČEŠĆE I DJELOVANJE

1. Kojim zakonom/zakonima je regulirana ova oblast?
2. Što u praksi znači taj zakon/zakoni, što nam omogućava/ju?
3. Navesti primjere:
 - a. ostvarivanja
 - b. kršenja prava reguliranih tim zakonom?
4. Kako reagirati / kome se obratiti u slučaju nepoštivanja tih prava?
5. Koja znanja, vještine i osobine nam mogu pomoći ukoliko postoje poteškoće u ostvarivanju tih prava?

Koristiti ustav BiH.

3. Grupa - Tema: RAD

1. Kojim zakonom/zakonima je regulirana ova oblast?
2. Što u praksi znači taj zakon/zakoni, šta nam omogućava/ju?
3. Navesti primjere:
 - a. ostvarivanja,
 - b. kršenja prava reguliranih tim zakonom!
4. Kako reagirati/kome se obratiti u slučaju nepoštivanja tih prava?
5. Koja znanja, vještine i osobine nam mogu pomoći ukoliko postoje poteškoće u ostvarivanju tih prava?

Radni materijal 2 - Prilog za nastavnike

Napomena:

Radni materijal za učenike se može koristiti nakon svake radionice u okviru Modula 2, u svrhu provjere razumijevanja i postignuća u učenju.

Tema: OBRAZOVANJE

1. KOJIM ZAKONOM/ZAKONIMA je regulirana ova oblast?

Zakon o osnovama sistema obrazovanja, Zakon o osnovnoj školi, Zakon o srednjoj školi, Zakon o univerzitetu (i niz podzakonskih akata - pravilnika, npr. o vrsti stručne sprema nastavnika, o realizaciji izleta, ekskurzija i škole u prirodi, pedagoškim standardima ...).

2. ŠTA U PRAKSI ZNAČI TAJ ZAKON/ZAKONI, ŠTA NAM OMOGUĆAVA/JU?

Određuje uvjete za privremeni upis učenika, upis u srednju školu, ubrzano napredovanje učenika, promjenu škole, nostrifikaciju diploma, osnivanje đlačkog parlamenta, udruživanje studenata, vanredno školovanje, izbor direktora, definira težinu disciplinskih prekršaja i vaspitno-disciplinske mjere, kako se organiziraju ekskurzije i koliko dugo mogu trajati

3. NAVESTI PRIMJERE - A. OSTVARIVANJA - B. KRŠENJA PRAVA reguliranih tim zakonom?

A - Učenik koji je u inostranstvu završio prvi razred gimnazije nostrificirao je diplomu i upisao redovno drugi razred.

B - Isključen učenik zbog velikog broja izostanaka - nije ispoštovana procedura predviđena zakonom - učenik nije postupno kažnjavao.

4. KAKO REAGIRATI/KOME SE OBRATITI U SLUČAJU NEPOŠTIVANJA TIH PRAVA?

Uložiti žalbu školskom odboru, Ministarstvu prosvjete, ukazati na propuste u proceduri, obratiti se medijima...

5. KOJA ZNANJA, VJEŠTINE I OSOBINE MOGU POMOĆI UKOLIKO POSTOJE POTEŠKOĆE U OSTVARIVANJU TIH PRAVA?

Poznavanje zakona i različitih pravilnika koji detaljno razrađuju određene oblasti, npr. Pravilnik o vrsti stručne sprema nastavnika, Pravilnik o ocjenjivanju, Pravilnik o ekskurzijama ... vještine pregovaranja, pravovremeno informiranje, informiranje drugih značajnih osoba, odgovornost, upornost...

Tema: RAD

1. KOJIM ZAKONOM/ZAKONIMA JE REGULIRANA OVA OBLAST?

Zakon o radu i niz pojedinačnih zakona koji reguliraju pojedine oblasti rada, npr. Zakon o prekovremenom radu u zdravstvenim ustanovama, Zakon o radu u državnim tijelima.

2. ŠTA U PRAKSI ZNAČI TAJ ZAKON/ZAKONI, ŠTA NAM OMOGUĆAVA/JU?

Definira prava i obaveze radnika i poslodavca, kriterije pod kojima se može dobiti otkaz, otpremnina, naknada štete, definira povredu radne discipline i posljedice...

3. NAVESTI PRIMJER - A. OSTVARIVANJA - B. KRŠENJA PRAVA reguliranih tim zakonom?

A. otpuštanje radnika uz otpremninu za svaku godinu radnog staža.

B. otpuštanje trudnice bez naknade i obrazloženja; neprijavljen radnik; radnik bez prava na godišnji odmor; ...

4. KAKO REAGIRATI/KOME SE OBRATITI U SLUČAJU NEPOŠTOVANJA TIH PRAVA?

Obratiti se sindikatu, medijima, Zavodu za zapošljavanje, podnijeti žalbu sudu, organizirati štrajk ...

5. KOJA ZNANJA, VJEŠTINE I OSOBINE MOGU POMOĆI UKOLIKO POSTOJE POTEŠKOĆE U OSTVARIVANJU TIH PRAVA?

Poznavanje zakona i različitih pravilnika koji detaljno razrađuju određene oblasti, npr. kolektivni ugovor, sindikalna prava, dobra informiranost, odgovornost, inicijativa, organizacijske sposobnosti.

MODUL 3 – Vlast u Bosni i Hercegovini

3.1. Grane vlasti (3 časa)

3.2. Nivoi vlasti (2 časa)

3.3. Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i entiteta (1 čas)

3.4. Odnos pojedinca i vlasti - **Ustavno reguliranje prava i sloboda** (3 časa)

3.5. Uporedi i zaključci (2 časa)

3.1. GRANE VLASTI

Istraživanja koja ćemo poduzimati u okviru ove radionice omogućit će nam da saznamo kako funkcionira država Bosna i Hercegovina i kako funkcioniraju entiteti. Saznat ćemo ko ima ovlasti da donosi zakone, jedan ili dva doma, posebno izabrana tijela ili pak i građani. Saznat ćemo ko piše nacrt zakona, a ko podnosi prijedlog zakona na usvajanje. Građani, parlament ili vlada!? Kako se usvaja prijedlog zakona, i kako nacrt postaje zakon? Ko odlučuje i prati jesu li zakoni u skladu sa ustavom i ljudskim pravima? Istraživat ćemo i saznati kome se građani mogu obratiti za rješavanje pitanja koja su za njih važna. Ko rješava pitanja na lokalnom, entitetskom i državnom nivou i kako je izvršena podjela vlasti!?

U okviru aktivnosti koje slijede pokušat ćemo pronaći odgovore.

Teorijski okvir

(Teorijski okvir koji slijedi može se koristiti za sve radionice u okviru ovog modula.)

Karakteristike države BiH

Po obliku vladavine, Bosna i Hercegovina je polupredsjednička republika (šef države je neposredno biran, on je kolegijalni organ čija je teritorijalna nadležnost na cijeloj teritoriji BiH). Bosna i Hercegovina je jedna vrsta složene države. Sastoji se od entiteta: Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine koja ima 10 kantona, te Distrikta Brčko koji ne pripada nijednom entitetu i nalazi se pod nadležnošću BiH. Bosna i Hercegovina je visoko decentralizirana država. Federacija BiH, kao entitet, također je decentralizirana (podijeljena je na kantone), za razliku od Republike Srpske koja je centralizirano strukturirana.

Politički sistem

Bosna i Hercegovina je demokratska država koja ima potrebne elemente formalne demokratije, odnosno:

- podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku,
- propisano načelo vladavine ustavnosti i zakonitosti,
- postojanje pluralizma političkih stranaka,
- opće, neposredne i tajne izbore,
- predviđenu političku i pravnu odgovornost nosilaca političke vlasti,
- slobodne medije,
- nezavisno sudstvo.

Demokratski ustav treba obezbijediti pravedno funkcioniranje države, a građanima osigurati poštovanje osnovnih ljudskih prava. To ne znači da različitih stavova i nesuglasica u državi neće biti. Ustav ne zabranjuje rasprave i različita stajališta, ali definira pravila koja važe za sve učesnike, a odnose se na rješavanje problema u zemlji i artikuliranje sopstvenih mišljenja. Međutim, ustav građanima dozvoljava da se ne slažu o svakodnevnim pitanjima, kao i o zakonima koje donosi vlast, što građanima daje mogućnost da učestvuju i utječu na pojedine grane vlasti i institucije u procesu donošenja odluka.

Da li je Ustav BiH ostvario taj cilj? U skladu sa uobičajenim sistemom drugih zemalja ustav je morao ispuniti sljedeće zahtjeve:

- vlast se mora kontrolirati da bi se izbjegla zloupotreba moći;
- vlast data državnim organima se mora podijeliti i rasporediti na nekoliko tijela koji se međusobno kontroliraju;
- vlast moraju kontrolirati ljudi u čije ime se ona koristi; građani moraju imati mogućnost da učestvuju u donošenju odluka i da izraze svoje interese, bez bojazni od moći države, ali i mogućnost da brane svoja prava ukoliko su ugrožena.

Političke institucije

Parlamentarna skupština BiH (PS BiH) - Shodno članu IV Ustava BiH, najviši zakonodavni organ Bosne i Hercegovine je PS BiH. Ona se sastoji od Predstavničkog (zastupničkog) doma i Doma naroda. Sve zakonodavne odluke donose se usvajanjem u oba doma PS BiH. Parlamentarna skupština BiH donosi zakone, odobrava budžet i odlučuje o izvorima i iznosu prihoda za finansiranje institucija BiH i međunarodnih obaveza BiH, potvrđuje imenovanje predsjedavajućeg i članova Vijeća ministara, daje saglasnost za ratificiranje međunarodnih ugovora i odlučuje o drugim pitanjima neophodnim za provođenje svojih ovlaštenja.

Domovi PS BiH vrše zakonodavnu, informativnu i kontrolnu aktivnost i reguliraju unutrašnju organizaciju i način svog rada. Domovi imaju posebne komisije, ali postoje i zajedničke komisije oba doma koje se bave različitim spektrom pitanja. PS BiH ima svoje delegacije u različitim međunarodnim organizacijama i asocijacijama, kao i druga parlamentarna tijela. Svaki dom ima predsjednika i dva zamjenika (predstavnik konstitutivnih naroda). Sve zakonodavne odluke donose se usvajanjem u oba doma PS BiH.

Predstavnički (zastupnički) dom je sastavljen od 42 člana, od kojih su dvije trećine izabrane s teritorije Federacije, a jedna trećina s teritorije Republike Srpske. Zastupnici se biraju direktno na općim izborima. Da bi se određeni zakon usvojio u Predstavničkom domu potrebno je najmanje 2/3 glasova, te najmanje jedna polovina iz Federacije i Republike Srpske. Ovaj princip tzv. entitetskog glasanja omogućava da samo 23% poslanika zaustavi usvajanje određenog zakona.

Dom naroda se sastoji od 15 delegata, od kojih su dvije trećine iz Federacije (pet Hrvata i pet Bošnjaka) a jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba). Određeni zakon usvojen u Predstavničkom domu može se poništiti ukoliko se utvrdi da ugrožava vitalni nacionalni interes nekog konstitutivnog naroda.

Ustavi entiteta predviđaju postojanje zakonodavnih tijela na nivou entiteta, Narodne skupštine RS-a i Parlamenta Federacije BiH. Ustav Federacije BiH predviđa i postojanje zakonodavnih tijela u 10 kantona. Statut Brčko Distrikta također predviđa Skupštinu kao zakonodavno tijelo.

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je kolektivni šef države (što je izuzetak kada su u pitanju države koje imaju predsjednički sistem vlasti). Predsjedništvo se sastoji od tri člana, iz svakog konstitutivnog naroda po jedan, koji se izmjenjuju na mjestu predsjedavajućeg Predsjedništva svakih osam mjeseci. Njih direktno biraju građani u svakom od entiteta: Federacija bira predstavnika Bošnjaka i predstavnika Hrvata, a Republika Srpska bira predstavnika Srba. Član predsjedništva s najviše glasova obično postaje prvi predsjedavajući. Mandat jednog saziva Predsjedništva BiH traje četiri godine.

Predsjedništvo je ovlašteno za:

- vođenje vanjske politike države,
- imenovanje ambasadora i drugih međunarodnih predstavnika,
- predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim organizacijama i institucijama,
- vođenje pregovora za zaključenje međunarodnih ugovora i njihovo ratificiranje,
- izvršavanje odluka Parlamentarne skupštine,
- podnošenje izvještaja o rashodima Predsjedništva i predlaganje godišnjeg proračuna Parlamentarnoj skupštini,
- za koordinaciju rada tijela vlasti na državnom nivou.

Predsjedništvo je, također, ovlašteno i za komandovanje Oružanim snagama Bosne i Hercegovine, budući da svaki član Predsjedništva, po službenoj dužnosti, vrši funkciju civilnog komandanta oružanih snaga. Predsjedništvo ima pravo pomilovati pojedine osuđenike za krivična djela, a na prijedlog Ministarstva pravde BiH.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je najviši izvršni organ vlasti u Bosni i Hercegovini, te zapravo predstavlja državnu vladu. Sastoji se od 10 članova: devet ministara i jednog predsjedavajućeg. U skladu sa članom V. 4. Ustava BiH, predsjedavajući i ministri Vijeća ministara odgovorni su za provođenje politike i odluka u oblastima iz nadležnosti institucija BiH, saradnje između entiteta i dodatnih nadležnosti. Predsjedavajućeg imenuje Predsjedništvo BiH, a ostale članove Vijeća ministara imenuje sam predsjedavajući. Parlamentarna skupština naknadno potvrđuje i odobrava sastav Vijeća ministara. Po Ustavu, s područja Federacije BiH ne može se imenovati više od dvije trećine svih ministara. Vijeće ministara predlaže zakone Parlamentarnoj skupštini, te provodi njene odluke.

Ustavnost i zakonitost

Ustavnost

Pojam ustavnosti, u širem smislu, podrazumijeva da u jednoj državi postoje osnovna društvena pravna pravila utvrđena ustavom kao najvišim pravnim aktom te države, koja osigurava da se državna vlast organizira i vrši objektivno. Tako se osigurava da niko ne može imati više vlasti nego je to utvrđeno ustavom. Ustavnost podrazumijeva i postojanje ustava kao najvišeg pravnog akta, sa kojim svi ostali pravni akti moraju biti u saglasnosti. Ustavnost u širem smislu, također, predstavlja i ostvarivanje osnovnih funkcija ustava u pojedinom društvu. U užem smislu, ustavnost znači saglasnost svih pojedinačnih pravnih propisa, tj. zakona, uredbi, odluka i drugih općih pravnih akata nižih od ustava, sa ustavom.

Zakonitost, u širem smislu, podrazumijeva postupanje svih institucija i državnih organa na osnovu i u okviru zakona, i naziva se još i principom legaliteta. U užem smislu, zakonitost podrazumijeva da svi pravni akti niži od zakona (razne uredbе, odluke, pravilnici, naredbe, rješenja i drugi) moraju biti u skladu sa zakonom.

Osnovni principi ustavnosti i zakonitosti su:

1. saglasnost zakona i drugih pravnih akata sa ustavom,
2. veća pravna snaga zakona u odnosu na pravne akte niže od njega,
3. zabrana retroaktivnog djelovanja zakona,
4. pravo svakog građanina na jednaku zaštitu svojih prava pred sudovima i drugim državnim organima,
5. pravo svakog građanina na naknadu štete ukoliko mu je nezakonitim radom nanese službeno lice ili državni organ.

Ustavnost i zakonitost u BiH

Pravni sistem Bosne i Hercegovine uređen je na principima vladavine ustavnosti i zakonitosti. *Ustavnost* u BiH zapravo predstavlja obavezu po kojoj entitetski ustavi ne smiju biti u suprotnosti sa Ustavom BiH, kao i da kantonalni ustavi ne smiju biti u suprotnosti sa Ustavom BiH i Federacije BiH. Norme Ustava BiH važe na cijeloj teritoriji BiH, norme entitetskih ustava na teritorijama entiteta, norme kantonalnih ustava na teritorijama kantona. Također, državni i entitetski zakoni i podzakonski akti, ne smiju biti u suprotnosti sa Ustavom BiH.

Princip zakonitosti obavezuje izvršnu i upravnu vlast da djeluje isključivo na osnovu zakona i drugih nižih propisa. Dakle, upravne vlasti su vezane zakonima koji moraju imati određeni kvalitet. Zakoni moraju biti pristupačni, razumljivi i predvidljivi. Takve zakone i propise, u skladu sa formalnim principom zakonitosti, mogu donositi samo nadležni organi (državni, entitetski, kantonalni i općinski) po propisanoj proceduri i u odgovarajućoj formi. Materijalna zakonitost obavezuje da sve niže, zakonske i podzakonske norme (državne, entitetske, kantonalne i općinske) moraju sadržinski biti usklađene sa ustavnim normama i regulirati materiju na isti način kako je regulirana u ustavu.

Pravosudni sistem Bosne i Hercegovine

Kompleksna struktura i veliki broj pravosudnih institucija neke su od karakteristika pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini. U BiH postoje četiri međusobno odvojena pravosudna sistema – na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta.

Na nivou BiH, **djeluje Ustavni sud BiH**, čije je osnivanje, sastav, nadležnost i način izbora definirano Ustavom BiH i Pravilima Ustavnog suda BiH. Nadležnosti Ustavnog suda su propisane Ustavom BiH i ne mogu se mijenjati zakonom. Ustavni Sud, između ostalog, **odlučuje o ustavnosti akata** sa Ustavom BiH, uključujući ustavnost odredbi ustava entiteta. Također, Ustavni sud **ima apelacionu nadležnost** - odlučuje o pitanjima koja su sadržana u Ustavu BiH kada ona postanu predmetom spora zbog bilo koje konačne presude nekog suda. Na ovaj način se **pojedinaac može obratiti za zaštitu svojih prava garantiranih Ustavom** ako smatra da su povrijeđena konačnom odlukom nekog suda. Iako Ustav BiH predviđa da se može pobijati konačna, odnosno pravosnažna presuda nekog suda, Ustavni sud je stao na stanovište da pojedinac može tražiti zaštitu **kada smatra da postupak pred nekim sudom traje nerazumno dugo**, pa ne može doći do presude u razumnom roku kako to nalaže Evropska konvencija o ljudskim pravima. Ustavni sud **također može donijeti odluku o privremenoj mjeri u konkretnom predmetu**. U skladu sa Ustavom BiH, **odluke Ustavnog suda BiH su konačne i obavezujuće**. Svako ko ima pravni interes može tražiti da se izvrši odluka Ustavnog suda BiH. Krivični zakon BiH propisuje da neprovođenje izvršne odluke Ustavnog suda predstavlja krivično djelo. Ustavni sud, također, odlučuje o svim pitanjima koja proisteknu iz ovog Ustava u sporovima između entiteta ili BiH i entiteta, kao i između institucija BiH, te odlučuju o pitanjima koja mu podnese bilo koji sud u BiH.

Na nivou BiH uspostavljen je **Sud Bosne i Hercegovine** kao jedini redovni sud na nivou države. Sud BiH je osnovan s ciljem efikasnog ostvarivanja nadležnosti države Bosne i Hercegovine i **poštovanja ljudskih prava i vladavine zakona u Bosni i Hercegovini**. Osnovan je Zakonom o Sudu Bosne i Hercegovine. Iako Ustav BiH ne sadrži odredbe o Sudu BiH, postojanje ustavnog osnova je utvrdio Ustavni sud BiH u svojim odlukama, kojima je, između ostalog, naglasio da je uspostavljanje Suda važan element u osiguranju djelovanja institucija BiH u

saglasnosti sa vladavinom prava, te da je BiH, funkcionirajući kao demokratska država, ovlaštena da u oblastima u kojima je nadležna uspostavi dodatne institucije. Organizacija i nadležnost Suda BiH uređene su zakonom. U skladu sa zakonom, Sud BiH ima krivičnu, upravnu i apelacionu nadležnost.

Na nivou BiH uspostavljeno je i **Tužilaštvo BiH** na osnovu Zakona o Tužilaštvu Bosne i Hercegovine kao samostalan organ nadležan prvenstveno za provođenje istraga, za krivična djela za koja je nadležan Sud BiH te za gonjenje počinitelja pred Sudom Bosne i Hercegovine, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku BiH i drugim relevantnim zakonima.

Sudska vlast u Federaciji BiH podijeljena je između Federacije, kantona i općina. U skladu sa navedenim, prema Ustavnoj odredbi, sudsku funkciju u Federaciji vrše sudovi Federacije, organizirani na tri nivoa - Ustavni sud i **Vrhovni sud; kantonalni sudovi i općinski sudovi**. Organizacija, nadležnost, finansiranje, pravosudna uprava i druga pitanja od značaja za organizaciju i funkcioniranje općinskih sudova, kantonalnih sudova i Vrhovnog suda Federacije BiH, uređeni su **Zakonom o sudovima u Federaciji BiH**. Općinski sudovi u Federaciji BiH imaju nadležnost za područje jedne ili više općina u jednom kantonu. Kantonalni sudovi ostvaruju prvostepenu i drugostepenu nadležnost za područje jednog kantona, a Vrhovni sud Federacije je najviši žalbeni sud u Federaciji, i nadležan je za područje cijele Federacije BiH.

Ustav Republike Srpske sadrži opće odredbe prema kojima se zakonom utvrđuje osnivanje, nadležnost organizacija i postupak pred sudovima. Izričito se propisuje samo postojanje Vrhovnog suda, kao najvišeg suda u Republici, koji „obezbjeduje jedinstvenu primjenu zakona”²⁸. Posebnom Glavom IX. definirani su nadležnost, sastav i druga pitanja u vezi sa radom Ustavnog suda RS-a. **Zakonom o sudovima Republike Srpske** uređuje se organizacija, nadležnost i funkcioniranje osnovnih sudova, okružnih sudova i Vrhovnog suda Republike Srpske. Tako se osnovni sudovi osnivaju za područje jedne ili više općina, okružni sudovi za područje dva ili više osnovnih sudova, dok je Vrhovni sud najviši žalbeni sud u Republici Srpskoj. Također, osnovan je i jedan Viši privredni sud kao sud drugog stepena za privredne sudove iz Republike Srpske.

Vrhovni sud Federacije, odnosno Vrhovni sud Republike Srpske nadležni su da odlučuju o redovnim pravnim lijekovima protiv odluka kantonalnih/okružnih sudova, da odlučuju o vanrednim pravnim lijekovima protiv pravomoćnih sudskih odluka, da odlučuju o pravnim lijekovima protiv odluka svojih vijeća, da rješavaju sukobe nadležnosti, da odlučuju o prenošenju mjesne nadležnosti i obavljaju druge poslove utvrđene zakonom-

Ustav FBiH i Ustav RS sadrže odredbe kojima se potvrđuje nezavisnost i samostalnost sudova, posebno u odnosu na izvršnu i zakonodavnu vlast.

Članom 8. Statuta **Brčko Distrikta** „pravosuđe i pravne usluge“ su stavljene u isključivu nadležnost Distrikta. Članom 66. propisano je: „Sudstvo Distrikta je nezavisno i nepristrasno, a čine ga Osnovni sud i Apelacioni Sud.“, te „Osnivanje, organiziranje i nadležnost sudova Distrikta utvrđuju se zakonom.“. **Zakonom o sudovima Brčko Distrikta BiH** uređuju sveopće nadležnosti, organiziranje sudova, unutrašnje organiziranje, nadležnost, izuzeće sudija i službenika, javnost rada, finansiranje sudova i druga pitanja od značaja za funkcioniranje sudova Brčko Distrikta BiH. Sudovi u BD BiH su **Osnovni sud i Apelacioni sud** a koji su osnovani za područje Distrikta u skladu sa Statutom.

Na nivou BiH zakonom je uspostavljeno **Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH**, na osnovu prenosa nadležnosti entiteta na BiH. VSTV ima nadležnost za sve sudove i tužilaštava. VSTV imenuje i razrješava sudije i tužioce na svim nivoima. VSTV ne imenuje samo sudije ustavnih sudova, iako ima nadležnost da provede postupak izbora kandidata za sudije ustavnih sudova entiteta. Također, VSTV ima nadležnost da inicira zakone iz oblasti pravosuđa, ta da vrši nadzor u oblasti stručnog usavršavanja sudija i tužilaca. U Bosni i Hercegovini je trenutno u toku strukturalni dijalog o reformi pravosuđa, u okviru kojeg se radi na pitanju reforme i unapređenja pravosudnog sistema u BiH²⁹

²⁸ Устав Републике Српске, члан 123-

²⁹ U junu 2012. godine Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (VENECIJANSKA KOMISIJA) usvojila je dokument: „Mišljenje o pravnoj sigurnosti i nezavisnosti pravosuđa u Bosni i Hercegovini”. U ovom Mišljenju je, između ostalog, konstatovano da „Opće stanje pravosuđa u BiH daje razloge za zabrinutost i u pogledu pravne sigurnosti i u pogledu nezavisnosti pravosuđa. „Postojanje nekoliko pravnih poredaka i rascjepkanost pravosuđa otežava da BiH ispunji zahtjeve za dosljednost, preciznost, stabilnost i konačnost svog zakonodavstva i sudske prakse, kao i da zadovolji različite aspekte institucionalne i individualne nezavisnosti pravosuđa.”. http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/integracije/Misljenje%20VK%20-%20BJ.pdf

Ustavno sudstvo

Pod pojmom „ustavno sudstvo“ podrazumijeva se sudska vlast koja treba štiti provođenje ustava neke države. Ovo djelovanje se, uglavnom, odnosi na ustavom regulirane relacije između raznih državnih organa, administrativnih jedinica i raznih nivoa vlasti međusobno kao i odnosa države i građanina kao pojedinca.

Ustavni sudovi

U Evropi se već oko stotinu godina razvijaju ustavni sudovi kao institucije za kontrolu ustavnosti i zakonitosti. U većini država ti sudovi ocjenjuju da li je neki zakon ili neki drugi propis u skladu sa ustavom te države. Ustavni sudovi imaju veoma veliku ulogu u ostvarivanju principa pravne države u modernim demokratskim društvima. U različitim državama postoje razni sistemi biranja sudija ustavnog suda. Može ih birati najviše zakonodavno tijelo, predsjednik države ili neko drugo tijelo državne vlasti. Ustavni sudovi, osim što najčešće odlučuju o ustavnosti zakona i drugih propisa, imaju i druge funkcije, kao što su odlučivanje o sukobu nadležnosti između različitih grana državne vlasti, odlučivanja o zaštiti ustavnih prava pojedinaca i drugo.

U BiH postoje tri ustavna suda: Ustavni sud BiH, Ustavni sud Federacije BiH i Ustavni sud Republike Srpske.

Ustavni sud BiH - Institucija Ustavnog suda BiH zasnovana je na članu VI. Ustava BiH, kojim se uređuju nadležnosti, organiziranje i procedure, te konačnost i obaveznost odluka Ustavnog suda. Ovaj sud je predviđen kao čuvar Ustava i garant za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ustanovljenih Ustavom i međunarodnim dokumentima nabrojanim u Aneksu 1. uz Ustav. Prema Ustavu BiH, Ustavni sud djeluje kao nezavisno tijelo, a također Pravila Ustavnog suda BiH donosi sam Ustavni sud, većinom glasova svih sudija. Zato uz Ustav BiH, ta Pravila predstavljaju osnovni akt organiziranja i funkcioniranja Ustavnog suda³⁰.

Ustavni sud BiH ima nadležnost propisanu Ustavom BiH, koja se ne može mijenjati posebnim zakonom. Ustavni Sud između ostaloga:

- odlučuje o tome da li su zakoni entiteta ili države u skladu sa Ustavom BiH uključujući ustavnost odredbi ustava entiteta;
- odlučuje o svim sporovima koji proisteknu iz Ustava između entiteta ili između BiH i jednog ili oba entiteta ili između institucija BiH;
- odlučuje o pitanjima koja su sadržana u Ustavu BiH kada ona postanu predmetom spora zbog bilo koje konačne presude nekog suda (Ovo je takozvana apelaciona nadležnost Ustavnog suda, kojom se omogućava da se pojedinac može obratiti za zaštitu svojih prava garantiranih Ustavom ako smatra da su povrijeđena konačnom odlukom nekog drugog suda. Apelacija Ustavnom sudu se može podnijeti kad se iscrpe svi pravni lijekovi pred domaćim sudovima. Iako Ustav BiH predviđa da se može pobijati konačna, odnosno pravosnažna presuda nekog suda, Ustavni sud je zauzeo stanovište da pojedinac može tražiti zaštitu kada smatra da postupak pred nekim sudom traje nerazumno dugo pa ne može doći do presude u razumnom roku. Valja napomenuti da najveći broj predmeta Ustavnog suda BiH upravo potječe iz ove vrste nadležnosti, te da je sud prosto pretrpan apelacijama nezadovoljnih građana.);

³⁰ Ustavni sud BiH čini devet sudija, od kojih šest biraju parlamenti entiteta (Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH bira četvero, a Narodna skupština Republike Srpske dvoje), a troje bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava. Izabrane sudije imaju pravo vršiti svoju dužnost do starosne dobi od 70 godina, ukoliko prije ne podnesu ostavku ili ne budu s razlogom smijenjeni konsenzusom ostalih sudija.

- odlučuje o pitanjima zaštite vitalnog nacionalnog interesa konstitutivnih naroda;
- odlučuje i o tzv. ustavnim pitanjima koja mu predoči bilo koji sud u BiH, a koja se pojave u toku postupka pred tim sudom, a koja se tiču toga je li neki zakon u skladu sa Ustavom, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima ili zakonima BiH.

U skladu sa Ustavom BiH, odluke Ustavnog suda BiH su konačne i obavezujuće. Svako ko ima pravni interes može tražiti da se izvrši odluka US BiH. Krivični zakon BiH propisuje da neprovođenje izvršne odluke Ustavnog suda predstavlja krivično djelo.

Ustavni sud FBiH svoje nadležnosti vrši na osnovu Ustava FBiH, Zakona o postupku pred Ustavnim sudom FBiH i Poslovnika Ustavnog suda FBiH.³¹ Nadležnosti Ustavnog suda FBiH su sljedeće:

- rješavanje sporova između kantona, između kantona i federalne vlasti, između grada i njegovog kantona ili federalne vlasti, između općine i grada, između općina i njihovih kantona ili federalne vlasti, i između institucija federalne vlasti ili unutar pojedinih institucija federalne vlasti;
- utvrđivanje da li je prijedlog zakona koji je usvojio jedan od domova, ili zakon koji su usvojila oba doma, u skladu sa Ustavom FBiH;
- utvrđivanje da li su ustav kantona i amandman na ustav, predloženi zakon ili zakon koga je usvojilo to zakonodavno tijelo, u skladu sa Ustavom FBiH;
- utvrđivanje da li je predloženi ili usvojeni propis koji donosi organ federalne, kantonalne, gradske ili općinske vlasti u skladu sa Ustavom FBiH;
- štiti pravo na lokalnu samoupravu;
- odlučuje o pitanjima koja proističu iz zakona kojima se uređuje imunitet;
- odlučuje i o pitanjima koja mu predoči Vrhovni sud ili neki kantonalni sud a koja se pojave u toku postupka pred tim sudom (ustavno pitanje); radi se o situaciji kada Vrhovni sud, ili kantonalni sud, u toku postupka koji se vodi pred sudom, smatraju da odgovarajući zakon nije u skladu sa ovim ustavom - tada će obustaviti postupak i predočiti predmet Ustavnom sudu na odlučivanje.

Ustavni sud Republike Srpske svoje nadležnosti vrši na osnovu Ustava RS-a, Zakona o Ustavnom sudu RS-a i Poslovnika o radu Ustavnog suda RS-a.³² Funkcije Ustavnog suda Republike Srpske su utvrđene članom 115. Ustava RS-a.

³¹ Sastoji se od devet sudija, od kojih su najmanje po dva iz reda sva tri konstitutivna naroda i jedan iz reda ostalih. Sudije Ustavnog suda FBiH predlaže predsjednik Federacije uz saglasnost potpredsjednika, a za imenovanje je potrebna potvrda većine delegata Doma naroda FBiH koji su prisutni i glasaju. Sudije Ustavnog suda su na službi do dobi od 70 godina, osim ako ne podnesu ostavku ili ne budu s razlogom smijenjeni konsenzusom ostalih sudija tog suda.

³² Ustavni sud RS-a ima devet sudija, uključujući i predsjednika Suda, koji se biraju u skladu sa Ustavom i zakonom. Sudije bira Narodna skupština Republike Srpske i Vijeće naroda.

Ustavni sud RS-a:

- odlučuje o saglasnosti zakona i drugih propisa i općih akata sa Ustavom;
- odlučuje o saglasnosti propisa i općih akata sa zakonom;
- rješava sukob nadležnosti između organa zakonodavne, izvršne i sudske vlasti;
- rješava sukob nadležnosti između organa Republike, grada i općine;
- odlučuje o saglasnosti programa, statuta i drugih općih akata političkih organizacija sa Ustavom i zakonom;
- odlučuje o saglasnosti zakona, drugih propisa i općih akata Narodne skupštine sa odredbama Ustava o zaštiti vitalnih interesa konstitutivnih naroda;
- odlučuje o pitanjima imuniteta, koja proističu iz zakona kojima se uređuje imunitet u Republici Srpskoj.

Odluke Ustavnog suda su općeobavezne i izvršne na teritoriji Republike Srpske. Izvršenje odluka Ustavnog suda osigurava Vlada Republike Srpske

Ustavni sud RS, također, ima i općenadzorne, usmjeravajuće i preventivne nadležnosti. Naime taj sud prati pojave od interesa za ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti, obavještava najviše ustavne organe Republike o stanju i problemima u toj oblasti i daje im mišljenja i prijedloge za donošenje zakona i preduzimanje drugih mjera radi obezbjeđenja ustavnosti i zakonitosti i zaštite sloboda i prava građana.

* * * * *

CILJEVI

Učenici će:

- biti sposobni objasniti značaj podjele vlasti na svim nivoima,
- moći pretpostaviti posljedice nepostojanja podjele vlasti na tri grane na svim nivoima,
- moći definirati nadležnosti svake pojedine grane vlasti,
- moći uočiti primjere i objasniti potrebu za balansom i kontrolom između grana vlasti,
- argumentirati stav o potrebi da građani znaju nadležnosti pojedinih grana vlasti.

TRAJANJE - 135 minuta (3 časa)

MATERIJALI - Teorijska osnova lekcije; Ustav BiH, entiteta i Statut Brčko Distrikta; **Radni materijal 1**; **Radni materijal 2** - Radni listovi; **Radni materijal 3** - Shematski prikaz vlasti u BiH, entitetima i Brčko Distriktu; tabla

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1. U cilju fokusiranja na temu, radionicu početi pitanjem:

- **Šta je potrebno za odigravanje jedne košarkaške utakmice?**

Bilježiti odgovore učenika na vidljivom mjestu.

Očekivani odgovori: igrači, treneri, sudije, publika, medicinska podrška, maseri, fizioterapeuti i sl. Ukoliko se niko ne sjeti, potrebno je podsjetiti učenike na košarkaške institucije FIBA, ABC liga, jer oni donose pravila igre.

Potrebno je napraviti razliku između onih elemenata koji **nisu neophodni, bez kojih se utakmica može odigrati**, i onih koji **su neophodni** za odigravanje utakmice.

(Npr. utakmicu je moguće odigrati bez publike i pojedinih igrača u rezervi, pomoćnog trenera, ali ne i bez minimuma igrača, sudija, minimalnih uvjeta za igru, zapisničara, delegata, ispravnog semafora, sata...itd.)

Neophodni uvjeti za odvijanje košarkaške utakmice se komentiraju s učenicima, argumentiraju se i obrazlaže se njihova neophodnost. Diskusiju usmjeravati u pravcu razumijevanja da svaki od navedenih uvjeta ima svoju ulogu i značaj. Postojanje pravila i različite uloge pojedinih "neophodnih uvjeta", neminovni su da bi se odigrala jedna košarkaška utakmica.

- Nastavnik ukazuje na sličnost i razliku između neophodnih uvjeta za odvijanje košarkaške utakmice i organiziranja vlasti.

Moguće je navesti i druge primjere koji ukazuju na podjelu uloga i odgovornosti, te postojanje pravila, i podsticati učenike da ih i oni navedu. (Npr. pravila u saobraćaju, pravila u školi i sl.)

Napraviti paralelu između pojedinih primjera podjele uloga i odgovornosti s jedne strane i podjele vlasti u državi sa druge strane.

Aktivnost 2. Podijeliti učenike u tri grupe i tražiti od njih da pogledaju shematski prikaz vlasti u BiH. Nastavnik inicira razgovor o nadležnostima pojedinih grana vlasti i pita učenike kako ih oni vide. Učenicima dati i teorijski okvir za ovu lekciju³³. Diskusiju upotpuniti odgovorima i pojašnjenjima pojedinih grana vlasti i njihovih nadležnosti. (teorijski okvir i Radni materijal 2 - Radni listovi) Posebnu pažnju posvetiti mehanizmima međusobne kontrole pojedinih grana vlasti.

Grupe učenika se „specijaliziraju” za jednu od tri grane vlasti i dobiju zadatak da definiraju obaveze odgovarajuće grane vlasti, kako bi mogli da u narednoj aktivnosti, igrokazu, improviziraju balansiranje moći.

Završiti ovu aktivnost uz donošenje zaključka:

- Koje su osnovne odgovornosti svake grane vlasti?
- Šta znači balansiranje vlasti i zašto je balans u vlasti važan?
- Koji se problemi mogu javiti ako ne postoji provjera i balansiranje unutar vlasti?
- Primjeri (najmanje tri primjera) iz Ustava BiH koji govore o balansu između tri grane vlasti.

Umjesto radnih listova mogu se prikazati i sheme strukture vlasti.

³³ S obzirom na to da je teorijski okvir za ovu lekciju značajan i za ostale lekcije u ovom modulu i obimniji je nego inače, moguće je na prethodnom času dati učenicima teorijski okvir i instrukciju da ga pročitaju do narednog časa, jer će im date informacije trebati za adekvatno učestvovanje u aktivnostima. U ovom slučaju će im trebati manje vremena za čitanje i razumijevanje teorijskog okvira.

Aktivnost 3.

Učenike podijeliti u četiri- grupe i svakoj grupi dati određenu karticu (Prilog: Radni materijal 1) uz instrukciju da pročitaju tekst koji su dobili. Potom ih upoznaje sa sadržajem aktivnosti koja slijedi.

Npr. „Parlament/Skupština je donijela Zakon o zapošljavanju. Međutim, vlada ga nije uspjela sprovesti. Razmislite o problemu predloženom u materijalu koji ste dobili, a onda ćemo improvizirati sjednicu koja se održava godinu dana nakon usvajanja zakona.”

U sredini učionice okupiti dvije grupe koje predstavljaju članove parlamenta i vlade. Oni će održati sjednicu koja je javna i na kojoj trebaju razmijeniti argumente o zakonu o zapošljavanju. parlament traži od vlade da objasni zašto nije donijela podzakonska akta, a predsjednik vlade tvrdi da je zakon neustavan. Predstavnici ustavnog suda i građani (preostale dvije grupe) prate diskusiju.

Nakon što su obje grupe izložile svoje argumente, nastavnik će prekinuti sjednicu i reći da je sada red na Ustavni sud koji treba donijeti odluku, jer predsjednik vlade tvrdi da je zakon neustavan. Dok sud zasjeda, građani imaju mogućnost reći nešto o ovom problemu. U nastavku aktivnosti riječ dobija ustavni sud koji saopćava svoju odluku.

U završnom dijelu nastavnik naglašava da je ovo samo jedan primjer u okviru kojeg se sve tri grane vlasti izjašnjavaju oko jednog problema, a o istom pitanju oglasila se i javnost. Osvrnut će se na to kako ljudi sa različitih pozicija različito razmišljaju i različito se izjašnjavaju o istom pitanju.

Zbog toga je i važno da različite grane vlasti samostalno odlučuju u okviru svoje nadležnosti, te da se međusobno kontroliraju.

Provjera razumijevanja i mogućnost primjene naučenog

- Da li bi država mogla funkcionirati bez podjele vlasti?
- Šta je svrha podjele vlasti?
- Kako procjenjujete stepen realizacije nadležnosti grana vlasti u BiH?

Grupe učenika mogu osmisliti pitanja na ovu temu koja će služiti za organiziranje kviza.

Dodatna aktivnosti za provjeru razumijevanja

Svakom učeniku dati papir koji ste prethodno podijelili na tri dijela, a na svakom dijelu papira ste napisali

ZAKONODAVNA VLAST **Z**

SUDSKA VLAST **S**

IZVRŠNA VLAST **I**

Nastavnik projektuje ili čita tvrdnje i pitanja, a učenici odgovaraju kojoj grani vlasti pripadaju određene nadležnosti uz pomoć presavijenog papira, okreću ga na adekvatnu stranu.

Alternativa je da uz oznaku određene grane vlasti upisuju broj pitanja koje je usmjereno na nadležnosti date grane vlasti.

1. Ko donosi zakone? _____
2. Ko određuje budžet pravosudnih institucija? _____
3. Ko donosi odluke koje su konačne i obavezujuće? _____
4. Ko provodi odluke koje donosi parlamentarna skupština.? _____
5. Ko ratificira međunarodne sporazume? _____

PRILOG: Radni materijali

VI STE POSLANICI

Izglasali ste zakon o zapošljavanju koji sadrži sljedeće članove:

Član 51

Svi kandidati moraju položiti stručni ispit prilikom prijema na posao.

Član 52

Oni koji nisu položili stručni ispit obavezni su pohađati kurseve i nastavu, te položiti ispit u roku od godinu dana od dana donošenja ovog zakona.

Član 53.

Nakon isticanja roka predviđenog članom 52 neće moći konkurisati i biti zaposlen niko ko nema položen specijalistički ispit, jer je to minimum uvjeta i kvalifikacija za zasnivanje radnog odnosa.

Godinu dana kasnije odvija se sjednica skupštine/parlamenta, kojoj prisustvuju i članovi Vlade.

Vlada nije donijela akte, a stručnost kandidata je postala problem. Vi tražite ostavku resornih ministara (ministra za rad i ministra prosvjete), a najradikalniji među vama i ostavku vlade.

Vaš zadatak je da se spremite za sjednicu.

Šta reći ministru i članovima vlade o njihovom radu?

Zašto smatrate da trebaju podnijeti ostavku?

Vaš osnovni argument je da vlada mora sprovesti zakone pa i ovaj.

Pošto vlada neće ćutati, spremite se na odgovore.

VI STE VLADA

Upoznati ste sa zakonom o zapošljavanju koji je usvojio parlament/skupština, koji između ostalog predviđa:

Član 51

Svi kandidati moraju položiti stručni ispit prilikom prijema na posao.

Član 52

Oni koji nisu položili stručni ispit obavezni su pohađati kurseve i nastavu, te položiti ispit od godine dana od dana donošenja ovog zakona.

Član 53.

Nakon isticanja roka predviđenog članom 52 neće moći konkurisati i biti zaposlen niko ko nema položen specijalistički ispit, jer je to minimum uvjeta i kvalifikacija za zasnivanje radnog odnosa.

Vi kao vlada, pogotovo vaša ministarstva preduzeli ste sve da ljudi iz države polože specijalistički ispit u datom vremenskom roku. Napravili ste program i organizirali ste nastavu. Ispostavilo se da je to veliki problem jer kandidati neće da uče niti da idu na obuku, pošto nemaju vremena za učenje.

Vi znate da ćete biti kritikovani na zakazanoj sjednici, jer niste uspjeli realizirati program, odnosno implementirati doneseni Zakon.

Pripremite odbranu govoreći da ste uradili sve što je bilo u vašoj moći i u okviru nadležnosti. U toku realizacije aktivnosti naišli ste na mnoge prepreke i niste krivi što je ogroman broj kandidata odbijen. Smatrate da Zakon krši osnovna ljudska prava, pravo na rad, i tražiti ocjenu ustavnosti Zakona, a potom tražite izmjenu Zakona o radnim odnosima član 52. gdje bi se rok za stručno usavršavanje kandidata produžio za još godinu dana.

VI STE GRAĐANI

Pratite na medijima šta se dešava, a posebno šta radi vlast. Upoznati ste sa zakonom o zapošljavanju koji je usvojio parlament/skupština, koji između ostalog predviđa:

Član 51

Svi kandidati moraju položiti stručni ispit prilikom prijema na posao.

Član 52

Oni koji nisu položili stručni ispit obavezni su pohađati kurseve i nastavu, te položiti ispit u roku od godine od dana donošenja ovog zakona.

Član 53.

Nakon isticanja roka predviđenog članom 52. neće moći konkurisati i biti zaposlen niko ko nema položen specijalistički ispit, jer je to minimum uvjeta i kvalifikacija za zasnivanje radnog odnosa.

Upoznati ste sa odlukom vlade o minimum zahtjeva koji morate ostvariti, a to je stručnost.

Mnogi od vas se ne mogu zaposliti jer nemaju stručnost u obavljanju posla. Godinu dana kasnije održava se sjednica skupštine i vlade i vi ćete gledati prenos te sjednice.

Dok budete pratili sjednicu, analizirajte problem iz svog ugla i budite spremni iznijeti svoj stav o ovom pitanju.

VI STE USTAVNI SUD

Upoznati ste sa zakonom o zapošljavanju koji je usvojio parlament/skupština, koji između ostalog predviđa:

Član 51

Svi kandidati moraju položiti stručni ispit prilikom prijema na posao.

Član 52

Oni koji nisu položili stručni ispit obavezni su pohađati kurseve i nastavu, te položiti ispit u roku od godine od dana donošenja ovog zakona.

Član 53.

Nakon isticanja roka predviđenog članom 52. neće moći konkurisati i biti zaposlen niko ko nema položen specijalistički ispit, jer je to minimum uvjeta za zasnivanje bilo kakvog posla.

Upoznati ste sa činjenicom da vlada nije uspjela realizirati program obuke kandidata za posao.

Dobili ste inicijativu za ocjenu ustavnosti zakona u kojoj se tvrdi da je zakon o zapošljavanju neustavan, da krši ljudska prava, uskraćuje pravo na rad, pravo na rad uvjetuje stručnošću, krši ustavno načelo jednakosti građana.

Vi zasjedate i držite se svoje nadležnosti. Ne obazirete se na opaske članova vlade i parlamenta, niti arbitirate između njih, već procjenjujete da li je zakon ustavan ili nije. Imajte u vidu da svoje nadležnosti ne smijete prekoračiti.

Radni list 1

Nadležnosti vlasti BiH

NADLEŽNOSTI ZAKONODAVNE, IZVRŠNE
I SUDSKE VLASTI

Radni list – Prilog 1.1.

Nadležnosti zakonodavne vlasti (Parlamentarna skupština BiH,
Predstavnički dom BiH, Dom naroda BiH) su:

- donošenje zakona potrebnih za provođenje odluka Predsjedništva ili za provođenje njenih funkcija prema Ustavu;
- odlučivanje o izvorima i iznosu sredstava za rad institucija Bosne i Hercegovine i za međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine;
- odobravanje budžeta za institucije Bosne i Hercegovine;
- odlučivanje o saglasnosti za ratificiranje ugovora;
- druga pitanja potrebna za provođenje njenih funkcija ili ona koja su joj dodijeljena zajedničkim sporazumom entiteta.

Radni list - Prilog 1.2.

Nadležnosti izvršne vlasti su :

Predsjedništvo BiH

- voditi vanjsku politiku,
 - imenovati ambasadore i druge međunarodne predstavnike,
 - zastupati BiH u međunarodnim organizacijama i institucijama,
 - voditi pregovore o sklapanju međunarodnih ugovora BiH,
 - izvršavati odluke Parlamentarne skupštine,
 - podnositi izvještaj o rashodima Predsjedništva i predlagati godišnji proračun Parlamentarnoj skupštini,
 - koordinirati rad tijela vlasti na državnom nivou.
- Vijeće ministara je odgovorno za provođenje politike i odluka u oblastima:**
- iz nadležnosti institucija BiH,
 - saradnje između entiteta,
 - dodatnih nadležnosti.

Nadležnosti sudske vlasti (Visoko sudsko i tužilačko vijeće, Ustavni sud BiH,
Ustavni sud BiH³⁴)

Ustavni Sud BiH :

- Odlučuje o svim pitanjima koja proisteknu iz ovog Ustava u sporovima između entiteta, ili BiH i entiteta, te između institucija BiH,
- Ima apelacionu nadležnost iz pitanja iz Ustava koja se pojave na temelju presude bilo kojeg drugog suda iz BiH,
- Ima nadležnost za pitanja koja mu podnese bilo koji sud u BiH,
- Odlučuje o saglasnosti ustava entiteta, zakona i drugih propisa sa Ustavom (kontrola akta zakonodavne i izvršne vlasti),
- Tumači Ustav.

Sud BiH ima:

- krivičnu nadležnost,
- upravnu nadležnost,
- apelacionu nadležnost.

VSTV

- ima zadatak osigurati nezavisno, nepristrasno i profesionalno pravosuđe u BiH,
- imenuje i razrješava nosioce pravosudnih funkcija svih sudova i tužilaštava (osim sudija ustavnih sudova u odnosu na koje provodi postupak izbora kandidata),
- nadzire stručno usavršavanje i sl..
- **Na nivou BiH djeluju još i institucije Pravobraniteljstvo BiH i Ombudsmeni BiH**

³⁴ Ustavno sudstvo je posebna oblast sudstva, različita od redovnog sudstva. Ustav BiH sadrži izričite odredbe samo o Ustavnom sudu BiH.

Radni list 2

Institucije vlasti Republike Srpske i Federaciji Bosne i Hercegovine

INSTITUCIJE ZAKONODAVNE, IZVRŠNE I SUDSKE VLASTI

Struktura vlasti entiteta obuhvata sljedeće institucije:

- Zakonodavna vlast: u Federaciji BiH: Parlament Federacije BiH (Predstavnički dom i Dom naroda); u Republici Srpskoj: Narodna skupština RS i Vijeće naroda RS
- Izvršna vlast: u Federaciji BiH: Predsjednik i potpredsjednici Federacije BiH, Vlada Federacije BiH, ministarstva i drugi organi uprave; u Republici Srpskoj: Predsjednik i potpredsjednici RS-a, Vlada RS-a, ministarstva i drugi organi uprave
- Ustavni sud Federacije BiH; Ustavni sud RS-a
- Pravosudne institucije Federaciji BiH: Vrhovni sud Federacije BiH, Federalno tužilaštvo.; u Republici Srpskoj: Vrhovni sud RS-a, Tužilaštvo RS-a, Specijalno tužilaštvo, (**Napomena:** tužilaštva su u sistemu pravosuđa, ali nisu sudska vlast), a potrebno je još spomenuti i Federalno pravobranilaštvo, Pravobranilaštvo RS-a, i advokaturu.
- Druge institucije: različite agencije, javni servisi i druge nezavisne institucije (Ombudsmeni Federacije BiH); (Ombudsmeni RS-a).

Radni list 3

Mehanizam kontrole i ravnoteže vlasti

Podjelom nadležnosti se uspostavlja **ravnoteža** između tri grane vlasti. Svaka grana vlasti ima svoju, ustavom određenu nadležnost i ne smije preuzimati na sebe i miješati se u ovlaštenja drugih grana vlasti, ali ima obavezu i braniti svoja ovlaštenja od pokušaja da ih druge dvije grane vlasti preuzmu. To znači da svaka grana provjerava i vrši kontrolu drugih grana vlasti što osigurava njihovo međusobno ograničavanje.

Poseban vid kontrole vlasti kroz svoje nadležnosti predstavlja Ustavni sud, koji je ovlašten da kontrolira odluke svih drugih organa vlasti, u pogledu njihove saglasnosti sa Ustavom i zakonima i time ih drži u granicama njihovih nadležnosti. Ipak, iako sve grane vlasti imaju razdvojene nadležnosti i jedna drugoj su suprotstavljene, ove tri grane vlasti **zajedno** vrše funkciju vladanja.

Radni materijal 3

Shematski prikaz strukture vlasti: u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Distriktu Brčko.

<http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=9456&langTag=bs-BA>

http://ndcsarajevo.org/moj_ustav/mojustav.html

3.2. NIVOI VLASTI U BiH

Vlast je prisutna u svim sferama našeg života. Ona na različite načine, svakodnevno, bili mi svjesni ili ne, direktno ili indirektno utječe na naše živote. Kako bismo shvatili važnost i neminovnost utjecaja vlasti na našu egzistenciju, neophodno je da poznamo nadležnosti, odnosno sistem obaveza koje vlast ima na određenom području. Na taj način ćemo shvati kako funkcionira država BiH, na koje nivoe je podijeljena vlast i koje su nadležnosti pojedinog nivoa vlasti regulirane Ustavom, a bit ćemo u mogućnosti i procijeniti efikasnost pojedinih nivoa vlasti.

Teorijski okvir

Svaka država mora ispunjavati svoje različite funkcije i zadatke, koji su podijeljeni na određene materijalno-pravne oblasti. Te oblasti moraju biti regulirane zakonima, u obavljanju funkcija značajnu ulogu imaju izvršne vlasti, a sudovi rješavaju nastale sporove iz određene oblasti. Dakle, sve tri grane vlasti su uključene u obavljanje funkcija države. Određenu nadležnost vrše tačno određeni državni organi, i ta podjela nadležnosti s obzirom na oblast reguliranja zove se “funkcionalna” (ili “horizontalna”) podjela nadležnosti (npr. vanjska politika, finansije i sl.). Međutim, složene države, kao što je i Bosna i Hercegovina, moraju imati reguliranu i podjelu nadležnosti funkcija između različitih administrativnih i teritorijalnih nivoa vlasti. Ova vrsta podjele nadležnosti između organa različitih nivoa vlasti se u teoriji naziva “vertikalnom” podjelom.

Bosna i Hercegovina je država u kojoj su striktno podijeljene nadležnosti između države i entiteta, i ta podjela obuhvata kako “horizontalnu”, tako i “vertikalnu” nadležnost. U drugim složenim državama, kao što su federacije koje su sastavljene od više federalnih jedinica, osnovno pitanje podjele nadležnosti je to na čijoj strani je “izvorna” nadležnost, da li na nivou federalnih jedinica, ili na saveznom nivou. Što se tiče BiH, (koja nije definirana kao federacija, ali je sastavljena od entiteta kao posebnih jedinica, kao i Distrikta Brčko) Ustavom BiH je izričito data pretpostavka nadležnosti entitetima, tako da su oni nadležni za sve funkcije i ovlaštenja koja nisu izričito Ustavom povjerena institucijama države BiH.

Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine

U određivanju nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i entiteta centralnu odredbu predstavlja član III. Ustava BiH. Stav 1. ovog člana nabroja osnovne materijalno-pravne oblasti koja su u nadležnosti države. U skladu s tim, entiteti su nadležni samo onda ako određena oblast, na osnovu člana III./1. Ustava BiH, ili na osnovu neke druge odredbe Ustava BiH, ne pripada državi.

Sljedeća pitanja su u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine:

- a) Vanjska politika,
- b) Vanjskotrgovinska politika,
- c) Carinska politika,
- d) Monetarna politika,
- e) Finansiranje institucija i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine,
- f) Politika i reguliranje pitanja imigracije, izbjeglica i azila,
- g) Provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnihopravnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom,
- h) Uspostavljanje i funkcioniranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava,
- i) Reguliranje međuentitetskog transporta,
- j) Kontrola vazdušnog saobraćaja.

Treba napomenuti da nabrojane nadležnosti države ne reguliraju u svim slučajevima automatsku, isključivu nadležnost Bosne i Hercegovine, kao što to može pokazati slučaj sa posebnim, paralelnim odnosima sa susjednim državama, što teoretski spada u domen “vanjske politike”, a članom III./2. Ustava je ta nadležnost, ipak, data u ruke entitetima. Prema tome, kada je u pitanju podjela nadležnosti između države i entiteta, osim osnovnih pravila postoje i neki izuzeci.

Nadležnost entiteta

Član III./2. Ustava BiH na sljedeći način propisuje nadležnosti entiteta:

- a) Entiteti imaju pravo uspostavljati posebne, paralelne odnose sa susjednim državama, u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine.
- b) Svaki entitet će pružiti svu potrebnu pomoć vladi Bosne i Hercegovine kako bi joj se omogućilo da ispoštuje međunarodne obaveze....
- c) Entiteti će ispuniti sve uvjete za pravnu sigurnost i zaštitu lica pod svojom jurisdikcijom, održavanjem civilnih ustanova za primjenu pravnih propisa, koje će funkcionirati u skladu sa međunarodno priznatim standardima uz poštivanje međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, iz člana II. ovog Ustava, i poduzimanjem ostalih odgovarajućih mjera.
- d) Svaki entitet može, također, sklapati sporazume sa državama i međunarodnim organizacijama uz saglasnost Parlamentarne skupštine BiH....

Brčko Distrikt

Osim dva entiteta postoji i **Brčko Distrikt**, koji ima autonomnu upravu i šalje predstavnike u organe države Bosne i Hercegovine. Nadležnosti uprave Brčko Distrikta su sve nadležnosti koje pripadaju lokalnoj i entitetskoj vlasti, osim prava da sklapa specijalne odnose sa drugim zemljama.

Nadležnosti lokalnog nivoa vlasti

Lokalni nivo može predstavljati nivo gradske uprave ili nivo općinske uprave kako u Federaciji tako i u Republici Srpskoj. Nadležnosti lokalnog nivoa vlasti regulirane su ustavima entiteta, kantona/županija, zakonom o lokalnoj samoupravi i statutima općina. U rijetkim slučajevima gdje postoji gradski nivo, nadležnosti koje su ovdje date za općinski nivo se dijele. Tamo gdje nema gradske vlasti, najznačajnije nadležnosti općine su:

1. program razvoja, urbanističko planiranje, budžet i završni proračun;
2. javne usluge;
3. osiguranje i reguliranje zemlje za izgradnju i poslovnih prostora;
4. kultura, obrazovanje, zdravstvena zaštita, informacije i turizam;
5. zakoni, regule i opći akti za lokalni nivo;
6. općinska policija i drugi kontrolni organi;
7. organiziranje općinskih usluga;
8. druge stvari na lokalnom nivou.

Izmjene nadležnosti

Prema Ustavu BiH, navedena nadležnost entiteta i države nije nepromjenjiva kategorija. Naime prema članu III./5. Ustava, Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnost u onim stvarima u kojima se o tome postigne saglasnost entiteta; stvarima koje su predviđene u Aneksima 5 - 8 Općeg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine u skladu sa podjelom nadležnosti među institucijama Bosne i Hercegovine.

Na osnovu navedene odredbe Ustava BiH, entiteti su, dosada, postigli tri sporazuma o prenosu nadležnosti na državu i to su:

Sporazum u oblasti indirektnog oporezivanja:

Entiteti su se 2003. godine složili da nadležnost u oblasti indirektnog oporezivanja povjere državnom nivou, nakon čega je, krajem te godine na nivou BiH usvojen Zakon o sistemu indirektnog oporezivanja. Tim zakonom je formirana Uprava za indirektno oporezivanje, kao nezavisna institucija na državnom nivou.

Osnivanje jedinstvenog Visokog sudskog i tužilačkog vijeća na nivou BiH

Bosna i Hercegovina je 2004. godine formirala jedinstveno Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH. VSTV je uspostavljeno kao nezavisno i samostalno tijelo, osnovano Zakonom na državnom nivou, nakon prenosa ovlaštenja sa entiteta u skladu sa njihovim ustavnim ovlaštenjima. Odgovornosti VSTV-a, kao državne institucije, odnose se na sve nivoe državne vlasti, uključujući i Brčko Distrikt BiH, i sve sudove i tužilaštva, uz određena ograničenja kada je riječ o ustavnim sudovima.

Osnivanje vojske na državnom nivou

Entiteti su također sklopili sporazum o osnivanju Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Ovaj sporazum je prethodio donošenju Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine iz 2005. godine. Njime su oružane snage definirane kao profesionalna, jedna vojna sila koju organizira i kontrolira Bosna i Hercegovina.

Posebno valja naglasiti da prema Ustavu BiH, postoji samo mogućnost prenosa nadležnosti entiteta na državu, dok obrnuti prenos nadležnosti (sa države na entitet) nije predviđen Ustavnim odredbama.

CILJ

Učenici će biti osposobljeni:

- identificirati različite nivoe vlasti;
- navesti odgovornosti pojedinih nivoa vlasti;
- utvrditi da li postoji zaštita i poštovanje ljudskih prava na svim nivoima vlasti;
- uočiti da je vlast prisutna u svim sferama života;
- identificirati koji nivoi vlasti su regulirani Ustavom i kako Ustav BiH regulira nadležnosti;
- moći procijeniti efikasnost pojedinih nivoa vlasti;
- zauzeti i argumentirati stav o prenosu nadležnosti.

TRAJANJE – 90 minuta (2 časa)

TRAJANJE – 90 minuta (2 časa)

MATERIJALI: Radni listovi, Ustav BiH, ustavi entiteta i Statut Brčko Distrikta; Shematski prikazi nivoa vlasti; novine

OPIS AKTIVNOSTI

Aktivnost 1. - Fokus

Od učenika tražiti da razmisle o tome što radi vlast i organizirati razgovor uz pomoć nekih od predloženih pitanja.

- Ko je zadužen za odvoz smeća iz našeg grada?
- Ko nam daje dozvolu za izgradnju našeg poslovnog objekta?
- Ko je organizirao koncert u našem gradu?
- Ko se brine da li ćemo doći na vrijeme na posao?
- Ko određuje koliku ćemo platu dobiti za svoj rad?
- Da li postoje neke stvari koje radimo a koje nisu direktno povezane sa funkcioniranjem vlasti?

“Malo je stvari koje radimo, a koje nisu u vezi sa funkcioniranjem vlasti. Kako bi odgovorila na naše potrebe i potrebe društva te da bi služila svojoj svrsi, vlast treba biti organizirana tako da bude efikasna.”

Aktivnost 2.

Podijeliti učenike u četiri grupe i svakoj grupi dati shematski prikaz koji se odnosi na nadležnost jednog od nivoa vlasti: države, entiteta, kantona/županija, lokalnog nivoa vlasti.

U okviru svojih grupa učenici trebaju razmijeniti mišljenje i postati stručnjaci za datu temu.

Svaka grupa treba prezentirati materijal i iznijeti svoje mišljenje, te odgovoriti na pitanja:

- Šta je nadležnost i kako se ona definira?
- Identificirajte konkretne odgovornosti državne, entitetske, kantonalne i lokalne vlasti u svojoj sredini?

Aktivnost 3.

Učenicima prikazati sheme nivoa vlasti:

- ✓ Državnog nivoa
- ✓ Entitetskog nivoa
- ✓ Kantonalnog/županijskoga nivoa
- ✓ Lokalnog nivoa

> Koji nivo vlasti ima nadležnost u datoj situaciji?

- Suverenitet i teritorijalni integritet.....?
- Paralelne veze sa drugim državama.....?
- Odvoz smeća i snijega.....?
- Organiziranje koncerta u našem gradu.....?

- Istaknuti situacije u kojima je teško odrediti čija je nadležnost!

Vježba kritičkog razmišljanja

Učenicima prezentirati tekst:

“Prema Ustavu BiH, nadležnost entiteta i države nije nepromjenjiva kategorija. Naime, prema članu III./5. Ustava, Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnost u onim stvarima u kojima se o tome postigne saglasnost entiteta”.

Tražiti mišljenje učenika o navodima iz teksta.

- Da li se nadležnost može prenijeti?
- Pod kakvim uvjetima?
- Da li ta promjena zahtijeva pristanak entiteta, i pod kakvim uvjetima?

(Preporučiti učenicima da objašnjenje nađu u Ustavu BiH - član III./5.)

Aktivnost 4.

Učenike podijeliti u tri grupe i dati im Radne listove koji se tiču promjene nadležnosti, a odnose se na: Sporazum u oblasti indirektnog oporezivanja; Osnivanje jedinstvenog Visokog sudskog i tužilačkog vijeća na nivou BiH; Osnivanje vojske na državnom nivou.

Tražiti mišljenje učenika o ovim primjerima promjene nadležnosti i organizirati diskusiju uz pomoć sljedećih pitanja:

1. Da li su sporazumi u okviru entiteta doneseni u skladu sa članom III./5. Ustava BiH?
2. Prema Ustavu BiH postoji mogućnost prenosa nadležnosti entiteta na državu. Šta je sa prenosom nadležnosti sa države na entitet?

Provjera razumijevanja

Učenicima postaviti pitanja:

1. Koji nivoi vlasti postoje u BiH? Navedite po tri odgovornosti za svaki nivo vlasti! (Koristi Ustav BiH.)
2. Koristeći novine, pronađite primjere koji pokazuju aktivnosti lokalne, entitetske i državne vlasti!
3. Da li se uz saglasnost entiteta mogu prenijeti nadležnosti sa entiteta na državu a uz saglasnost države na entitete? Objasnite, i navedite primjere!

PRILOG: Radni materijali

RADNI LISTOVI

Radni list 1

Sporazum u oblasti indirektnog oporezivanja

Entiteti su se 2003. godine složili da nadležnost u oblasti indirektnog oporezivanja povjere državnom nivou, nakon čega je, krajem te godine na nivou BiH usvojen Zakon o sistemu indirektnog oporezivanja. Tim zakonom je formirana Uprava za indirektno oporezivanje, kao nezavisna institucija na državnom nivou.

Radni list 2

Osnivanje jedinstvenog Visokog sudskog i tužilačkog vijeća na nivou BiH

Bosna i Hercegovina je 2004. godine formirala jedinstveno Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH. VSTV je uspostavljeno kao nezavisno i samostalno tijelo, osnovano Zakonom na državnom nivou, nakon prenosa ovlaštenja sa entiteta u skladu sa njihovim ustavnim ovlaštenjima. Odgovornosti VSTV-a, kao državne institucije, odnose se na sve nivoe državne vlasti, uključujući i Brčko Distrikt BiH, i sve sudove i tužilaštva, uz određena ograničenja kada je riječ o ustavnim sudovima.

Radni list 3

Osnivanje vojske na državnom nivou

Entiteti su, također, sklopili sporazum o osnivanju Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Ovaj sporazum je prethodio donošenju Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine iz 2005. godine. Njime su oružane snage definirane kao profesionalna, jedna vojna sila koju organizira i kontrolira Bosna i Hercegovina.

SHEMATSKI PRIKAZI NIVOVA VLASTI

<http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=9456&langTag=bs-BA>

http://ndcsarajevo.org/moj_ustav/mojustav.html

3.3. NADLEŽNOSTI INSTITUCIJA BOSNE I HERCEGOVINE

I ENTITETA

Ustav nudi pravila po kojima se organizira i uređuje vlast u nekoj državi, pravila po kojima vlast funkcionira. Određuje nadležnosti i odgovornosti vlasti. S obzirom na uređenje BiH, potrebno je istražiti nadležnost državnih i entitetskih vlasti i zaključiti o tome kako je podijeljena vlast u BiH i u entitetima: Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

Za potrebe ove radionice, koja se može realizirati kao zasebna radionica, a može se kombinirati i sa aktivnostima prethodne radionice, učenici će istraživati i analizirati Ustav BiH i ustave entiteta.

CILJ radionice je proširivanje i produbljivanje znanja i razumijevanja organiziranja vlasti u BiH. Učenici će biti sposobni :

- objasniti pojam „nadležnost“ i u tom kontekstu „nadležnost institucija“,
- razlikovati nadležnosti države i državnih institucija, i nadležnosti entitetskih vlasti,
- objasniti „izmjenu nadležnosti“ i razloge za nju , kao i navesti primjere izmjene nadležnosti,
- zastupati i braniti/argumentirati svoj stav.

MATERIJALI: Ustav Bosne i Hercegovine i ustavi entiteta (Ustav Republike Srpske i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine); Tekst: *Nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i entiteta*; Shema vlasti u BiH; **Radni list 1** – Podjela i odgovornosti državnih i entitetskih vlasti; **Radni list 2** – Čiji je to posao?

TRAJANJE: 45 minuta (*jedan čas*)

OPIS AKTIVNOSTI

Na prethodnom času učenicima dati zadatak da pogledaju shematski prikaz vlasti u BiH, jer će im ta saznanja trebati za radionicu „Nadležnosti institucija BiH i entiteta“.

Uvod

U uvodnom dijelu radionice s učenicima definirati pojam „nadležnost“ i u skladu s tim doći do odgovora šta je „nadležnost institucija“.

Moguće je učenike podijeliti u grupe, i dati im zadatak da u dvije minute definiraju pojam „nadležnost“, odnosno da se usaglase oko toga šta ovaj pojam za njih znači.

Alternativa je da učenici pojedinačno, svako za sebe, na stikeru ili komadu papira, napišu značenje ovog pojma, a da nakon toga iznose svoja viđenja. Svakom učeniku dati priliku da kaže svoje mišljenje, uz mogućnost da kažu da se njihovo viđenje poklapa s onim što su rekle njihove kolege prije njih. Treba podsticati učenike da iznesu što preciznija i detaljnija obrazloženja ovog pojma.

Kada usaglasimo s učenicima stav o značenju pojma „nadležnost“, pokrećemo diskusiju o tome šta u tom kontekstu predstavlja „nadležnost institucija“. Potrebno je podsticati diskusiju potpitanjima tipa: - *Da li nadležnost mora biti nečim određena/propisana?* - *Da li mora biti precizno definirana?* - *Da li propisivanje nadležnosti određenih institucija podrazumijeva samo preciziranje odgovornosti i obaveza, ili pak i preciziranje/propisivanje i onoga što nije obaveza institucije, što nije njena odgovornost? Možda nekih ograničenja? Zašto bi to bili dobro ili loše?* i drugim sličnim pitanjima.

Potom upoznati učenike s ciljem radionice i materijalom koji ćemo koristiti, i uputiti ih na analizu tri ustava.

Aktivnost 1: Dati učenicima zadatak da uz pomoć Ustava, materijala i prethodno stečenih saznanja popune Radni list – *Podjela i odgovornosti državnih i entitetskih vlasti*.

Radni list 1 – Podjela i odgovornosti državnih i entitetskih vlasti

Odgovornosti države	Odgovornosti entiteta

Omogućiti razmjenu rezultata rada.

Aktivnost 2: Učenici (pojedinačno ili u paru) popunjavaju **Radni list 2** – Čiji je to posao?

Čiji je to posao?

(D - države ili E - entiteta)

_____ Reguliranje međuentitetskog transporta.

_____ Carinska politika.

_____ Uspostavljanje paralelnih odnose sa susjednim državama.

_____ Vanjska politika.

_____ Sprovođenje ljudskih prava i sloboda.

_____ Monetarna politika.

_____ Odlučivanje o sporovima koji se javljaju između entiteta, BiH, ili institucija.

_____ Provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom.

Aktivnost 3: Kao završnu aktivnost u ovoj radionici organizirati diskusiju (debatu) o činjenici da je prema Ustavu BiH moguć jedino prenos nadležnosti entiteta na državu, dok obrnut prenos (sa države na entitete) nije predviđen Ustavnim odredbama.

Jedna grupa učenika može osmisliti argumente koji idu u korist ove tvrdnje, dok druga grupa može osmisliti argumente koji osporavaju ovu situaciju.

RADNI LIST

Radni list 1 – Podjela i odgovornosti državnih i entitetskih vlasti

Odgovornosti države	Odgovornosti entiteta

Radni list 2 – Čiji je to posao?

(D - države ili E - entiteta)

- Reguliranje međuentitetskog transporta.
- Carinska politika.
- Uspostavljanje paralelnih odnose sa susjednim državama.
- Vanjska politika.
- Sprovođenje ljudskih prava i sloboda.
- Monetarna politika.
- Odlučivanje o sporovima koji se javljaju između entiteta, BiH, ili institucija.
- Provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnihopravnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom.

3.4. ODNOS POJEDINCA I VLASTI - Ustavno reguliranje prava i sloboda

Vladavina prava, tj. pravni sistem koji garantira jednaka prava za sve pojedince, je jedan od osnovnih principa demokratije. U skladu s tim, okosnicu ustava kao najvišeg pravnog akta države, čini upravo pitanje garancije i zaštite ljudskih prava i sloboda. Zadatak ustava jeste regulirati pitanje garancije prava i sloboda na način koji, ne samo da promovira prava i slobode pojedinca, već obezbjeđuje i mehanizam za njihovo ostvarenje i zaštitu od kršenja.

U ovoj radionici učenici će se baviti pitanjem ustavnog reguliranja prava i sloboda. Susrest će se i sa pojmovima individualnih i kolektivnih prava i moći će donijeti zaključak o tome kako su ova pitanja regulirana u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Teorijska osnova

Ustavno reguliranje prava i sloboda

Uspostava sistema u kojem će vladavina prava biti okosnica društva prvenstveno podrazumijeva pravni sistem koji osigurava jednaka prava za sve pojedince. Zadatak takvog sistema primarno jeste obezbijediti zaštitu svih "prirodnih i urođenih prava i sloboda čovjeka" koja čine osnov ukupnog društvenog uređenja. Polazeći od shvatanja da je ustav, kao najviši pravni akt jedne države nastao kao izraz volje njenih građana, razumljivo je da i okosnicu ustava upravo čini pitanje garancije i zaštite ljudskih prava i sloboda kao jedno od najvažnijih pitanja za razvoj i pojedinca i zajednice. Zadatak ustava i ukupne ustavne materije jeste regulirati pitanje zajamčenih prava i sloboda na način koji ne samo da deklarativno promovira prava i slobode pojedinca već obezbjeđuje i mehanizam za njihovo ostvarenje i zaštitu od kršenja. U tom smislu predmet ustavnog reguliranja, kada su u pitanju ljudska prava i slobode, jeste prvenstveno reguliranje odnosa pojedinca i države i sistema kojim se ograničava vlast države u odnosu na prava i slobode pojedinca. Moderna ustavnopravna i politička teorija smatra da je za određivanje karaktera jednog sistema najvažnije kakav položaj u tom sistemu ima čovjek, odnosno kako je reguliran odnos čovjeka i vlasti. U tom smislu jedan od ciljeva ustavne materije jeste štititi individualna ljudska prava, tj. prava svakog pojedinca u odnosu na državu, ali i određena kolektivna prava, odnosno garantirati ostvarenje priznatih prava pojedinim grupama. U svakom slučaju, pojam ljudskih prava se temelji na ideji individualnih prava koja pripadaju pojedinu bez obzira da li on

pripada nekoj posebnoj grupi. Ta prava obuhvataju pravo na život, slobodu, pravo na pretpostavljenu nevinost u krivičnom postupku, pravo na pravično i nepristrasno suđenje u svim pravnim postupcima i pred svim organima vlasti, pravo na privatnost, pravo na imovinu i sl. **Ustav Bosne i Hercegovine obezbjeđuje uvjete za ostvarenje individualnih prava, između ostalog, uspostavljajući direktnu primjenu i prioritet Evropske konvencije o osnovnim pravima i slobodama (ECHR), uključujući i njene protokole nad drugim zakonima.**

Kolektivna prava su ona prava koja se priznaju nekoj grupi i ova prava se izvode iz tradicionalnih individualnih prava. Naime, upravo radi poštivanja liberalnih vrijednosti koje se ogledaju u načelima jednakosti, pravednosti i slobode za sve, uvedena su posebna kolektivna prava koja mogu koristiti grupe, odnosno prava koja na kraju služe pojedincima kao članovima grupe. U ovom smislu, kao kolektivna prava mogu se smatrati prava koja se tiču zaštite grupa koje se smatraju posebno osjetljivim, kao što su socijalno osjetljive grupe (npr. djeca). Grupe za koje se najčešće vežu kolektivna prava su one grupe koje predstavljaju manjinu u društvenoj zajednici (rasne, nacionalne, vjerske, jezičke manjine). Ovako shvaćena kolektivna prava predstavljaju dopunu garancija za ostvarenje individualnih ljudskih prava, a kada su u pitanju posebna prava manjinskih grupa predstavljaju i potvrdu priznanja različitosti. Upravo je različitost rezultat ostvarenja individualnih prava – svaki pojedinac u istinskom demokratskom društvu ima pravo sam odlučivati o svom identitetu i eventualnoj pripadnosti određenoj grupi. Većina autora navodi pravo naroda na samoodređenje kao primjer kolektivnog prava, zatim prava manjina, te ekonomska, socijalna i kulturna prava. Karakteristično je da ova prava nisu zaštićena ECHR-om, ali jesu drugim međunarodnim dokumentima (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i dr.). U Aneksu I. Ustava navode se međunarodni dokumenti koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, a koji se odnose na ova kolektivna prava. U tom kontekstu je bitno spomenuti da Ustav BiH u članu II. 4. propisuje i obavezu "nediskriminacije". Također, Ustav BiH u članu II. 5. izričito uspostavlja posebna prava izbjeglica i raseljenih lica kao posebno zaštićene kategorije stanovništva. Smatra se da su kolektivna prava i prava koja se vežu za specifičnosti neke grupe, a koja ne moraju predstavljati manjinsku grupu u društvu, kao što je npr. većinska etnička grupa, odnosno narod kojem se priznaju posebna prava. Tako su Ustavom Bosne i Hercegovine priznata prava kolektivitetu – konstitutivnim narodima³⁵ koja se ostvaruju u uzajamnom odnosu naroda.

Vladavina prava i pravna država

Pojmovi "vladavina prava" i "pravna država" suštinski izražavaju istu političko-filozofsku ideju o tome da moć države, kao najvažnija u određenom društvu, mora biti ograničena. Oba ova pojma obuhvataju ograničenje državne arbitrarosti putem pravnog poretka i njegove zakonite primjene.

Kod pitanja da li postoje sadržajne razlike između značenja pojmova "vladavina prava" i "pravna država", treba istaći da bez prava u nekom obliku nema društvenog života. Stoga, sintagma "vladavina prava" može biti pogrešno interpretirana, budući da se pod tim terminom može obuhvatiti i stanje u državama koje formalno imaju razvijen pravni sistem, ali koji je, međutim, nedemokratski, zasnovan na nepoštivanju ljudskih prava, ili na rasnoj, polnoj ili vjerskoj segregaciji. Kao primjer možemo navesti nacističku Njemačku ili Sovjetski Savez u doba vladavine Staljina, dakle države koje su imale razvijene pravne sisteme ali, koji su nažalost bili potpuno u službi zločinačke ideologije. Stoga bi pojam "vladavina prava" valjalo shvatati u suštinskom, materijalnom smislu, a ne bukvalno i formalistički. Također bilo bi bilo svrsishodnije koristiti termin "pravna država" koji u teoriji nije identičan terminu "vladavina prava", ali izražava iste vrijednosti i principe kojima teži pravni poredak svake savremene države.

³⁵ Ustavni sud BiH je ustanovio da „ustavni princip kolektivne jednakosti konstitutivnih naroda,....., zabranjuje bilo kakve privilegije za jedan ili dva od tih naroda...“, Ustavni sud BiH, U 5/98, Djelomična odluka III, tačka 57.

Pravna država

Osnovni princip "pravne države" bi značio da sva pravna pravila koja su donesena i koja su na snazi, imaju podjednako dejstvo na sve građane. Idealna "pravna država" u stvarnosti ne postoji, jer se radi samo o idealnoj državi čije sve principe nijedna država u historiji nije u potpunosti ispunila u praktičnom životu.

Shvatanje "pravne države" u kontinentalnom evropskom pravu obuhvata formalne i materijalne aspekte³⁶:

- formalno, pravna država se odnosi na oblike državnog djelovanja u kojoj vlada podjela vlasti i za koju važi princip da ljudska prava i slobode mogu biti ograničeni jedino zakonom;
- materijalne (tj. sadržajne) komponente pravne države čine materijalni principi, prije svega, princip obaveze da se poštuju ljudska prava i slobode te država u kojoj se ova prava poštuju predstavlja suprotnost policijskoj državi.

Elementi pravne države:

- postoje ograničenja državne vlasti— obično se vrši ustavom, kao najvišim pravnim aktom;
- vlast je podijeljena na zakonodavnu, izvršnu i sudsku;
- zakoni moraju biti određeni, javni i pravedni, te ne smiju imati retroaktivno dejstvo;
- moraju postojati procesne garancije kojima se štiti lična sloboda i sprečava samovoljno hapšenje i zatvaranje;
- mora postojati odgovarajući sudski ili upravni postupak koji omogućava rešenje konkretnog spora;
- sudstvo mora biti nezavisno i nepristrasno.

Bosna i Hercegovina kao pravna država

Bosna i Hercegovina, prema članu I./2. Ustava BiH, jeste pravna država. Ta odredba određuje BiH, kao demokratsku državu "koja funkcioniše po slovu zakona". Mada iz formulacije ove odredbe proizilazi da se njome uvodi princip "vladavine prava", (pošto Ustav u svom originalnom engleskom tekstu, upotrebljava anglosaksonski pojam "rule of law") ipak bi pravilnije tumačenje bilo da se taj princip naziva "pravnom državom". Bosna i Hercegovina, naravno, još uvijek nije "pravna država" u pravom smislu te riječi, budući da njen pravni poredak i praksa državnih organa u pogledu zaštite osnovnih principa vladavine prava sadrži ozbiljne nedostatke, ali su vidljivi pozitivni pomaci u tom pravcu.

Pravna sigurnost

Pravna država, kao što je BiH, mora svojim građanima garantirati pravnu sigurnost. Naime, država treba počivati na općem principu da se njena sveukupna djelatnost može predvidjeti. Pravna sigurnost postoji kada su pred zakonima i pravom svi jednaki, i ona može postojati samo tamo gdje svaki građanin može znati šta državne vlasti mogu i smije učiniti, te znati šta je propisano, dopušteno ili zabranjeno. Pravna sigurnost znači i to da se svaki građanin može pouzdati u značenje i predvidivost važećih pravnih propisa, kao i u prava i obaveze koje proizilaze iz tih propisa. Element pravne sigurnosti je i princip da niko ne može biti osuđen bez zakonske osnove. Može se ponekad desiti u društvu da je pravna sigurnost pojedinca u sukobu sa javnim interesima, ali pojedinac ne bi smio biti nesrazmjerno oštećen time što će mu njegova jednom stečena prava biti oduzeta

³⁶ . <http://www.ustavnareforma.ba/files/articles/20100101/284/bs.clan%201.2010.pdf>

naknadnim izmjenama i dopunama zakona na neprimjeren način. Također se i od pravosuđa i sudske prakse traži da imaju određenu konstantnost, tj. da se odluke suda ne donose arbitrarno. Zbog toga, sudovi moraju ujednačavati sudsku praksu i pri tome, također, koristiti sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava. Prema tome, i građaninu mora biti omogućeno da od sudova i upravnih organa očekuje identična rješenja za identične sporove.

Međunarodni dokumenti i zaštita ljudskih prava

Zaštita ljudskih prava je postala jedan od najznačajnijih ciljeva međunarodne zajednice nakon završetka Drugog svjetskog rata. Pitanje ljudskih prava postaje regulirano brojnim međunarodnim poveljama, deklaracijama, rezolucijama, konvencijama i ugovorima, čiji principi su pretočeni u nacionalne ustave i zakone.

Iako je brojnim aktivnostima na međunarodnom planu pitanje ljudskih prava dobilo univerzalnu dimenziju, konkretna realizacija prava se ipak obezbjeđuje mehanizmima unutar pojedinih država. Stoga, kada se govori o obezbjeđenju ljudskih prava, proklamovanih brojnim međunarodnim dokumentima, neophodno je sagledati i mogućnosti njihovog međunarodnog nadzora i zaštite. Naime, bez obzira što države svojim prihvatanjem i potpisivanjem međunarodnih dokumenata, prihvataju njihove principe i obavezuju se na stvaranje uvjeta za njihovo provođenje, u praksi se, ipak, među državama razlikuje nivo obezbjeđenja i zaštite ljudskih prava. Prvo treba naglasiti da države same odlučuju kojim međunarodnim dokumentima će pristupiti i pritom, stavljanjem rezervi, mogu isključiti pojedine odredbe od primjene, čime se ograničava dejstvo dokumenta u odnosu na državu koja je stavila rezervu. Dalje, kako je konkretna realizacija preuzetih obaveza, u vezi sa ostvarenjem priznatih prava, ipak u unutrašnjem domenu države, od velikog značaja je uspostavljanje efikasne kontrole i *mehanizma zaštite prava na međunarodnom nivou*.

*"Slabosti međunarodne zaštite ljudskih prava proizilaze iz činjenice da su ljudska prava i temeljne slobode direktno vezane za odnos jedinke i države pod čijom jurisdikcijom se nalazi, ..., u svakom slučaju država je ta koja je odgovorna za stanje ljudskih prava. Pošto su subjekti međunarodnog prava države, svako izlaženje pojedinca na međunarodni nivo zaštite ljudskih prava, nailazi na ograničenja koja podrazumijeva suverenitet i pravni subjektivitet države"*³⁷

Danas su poštivanje i zaštita ljudskih prava regulirani međunarodnim dokumentima na globalnom i regionalnom nivou.

Na **globalnom nivou** najveći doprinos razvoju zaštite ljudskih prava dale su Ujedinjene nacije, usvajanjem brojnih dokumenata u formi deklaracija, konvencija, ugovora i preporuka, koji su razradili principe sadržane u **Povelji Ujedinjenih nacija**, usvojenoj 25. juna 1945. godine. Povelja je predstavljala osnovni akt kojim se utvrđuju načela, ciljevi i zadaci UN-a. Povelja ne govori o ljudskim pravima pojedinačno, već ih sadržava u općim formulacijama postavljajući kao osnovne ciljeve očuvanje mira, unapređenje prava čovjeka, i ekonomski i socijalni napredak. Nakon usvajanja **Opće deklaracije o ljudskim pravima, 1948. godine**, koja predstavlja prvi univerzalni dokument koji se posebno bavi individualnim ljudskim pravima, pristupilo se usvajanju dokumenata koji bi imali obavezujući karakter za države potpisnice. U tom pravcu su 16. decembra 1966. godine u Generalnoj skupštini UN-a usvojeni **Međunarodni paktovi (ugovori) o ljudskim**

³⁷ Jasna Bakšić-Muftić, Sistem ljudskih prava, MAGISTRAT, Sarajevo, 2002, str. 269

pravima koji su stupili su na snagu 1976. Godine, nakon što ih je ratificiralo 35 država. Ovi paktovi predstavljaju razradu (konkretizaciju) načela sadržanih u formalno neobavezujućoj Općoj deklaraciji o ljudskim pravima. Oni imaju karakter međunarodnog ugovora i obvezujućeg su karaktera za države koje su ih ratificirale. To su **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** sa dva fakultativna protokola i **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima obuhvata oblast građanskih i političkih prava čovjeka. Država, potpisnica Pakta, garantira ova prava svim osobama bez ikakve diskriminacije i obavezuju se da će stvoriti uvjete za realizaciju priznatih prava, što uključuje i pravo na pravni lijek u slučaju kršenja priznatih prava. Također, Pakt predviđa mogućnost da pojedina priznata prava ograniči država ugovornica, ali u svakom slučaju to ograničenje smije biti samo u svrhu ostvarenja općeg interesa i samo u postupku propisanim zakonom. Značaj ovog Pakta jeste u tome što je uz njega 1966. god. prihvaćen i Fakultativni protokol, kojim se uspostavlja tijelo, Komitet za ljudska prava, koji omogućava individualno obraćanje ovom Komitetu u slučaju kršenja prava ustanovljenih Paktom. Drugi fakultativni protokol uz ovaj Pakt je usvojen 1989. godine i cilj mu je ukidanje smrtne kazne.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predstavlja međunarodni ugovor u kome su detaljno navedena individualna i kolektivna ekonomska, socijalna i kulturna prava “svih muškaraca i žena”. Pakt, također, predviđa mjere za njihovo ostvarenje. Naime, za razliku od Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, za koje su države potpisnice preuzele obavezu bezuvjetnog provođenja, ovaj Pakt ostavlja mogućnost postupne realizacije prava, odnosno preuzima obavezu realizacije do najviše granice svojih raspoloživih sredstava, jer je za ostvarenje prava predviđenih ovim Paktom, potrebno osigurati potrebna finansijska i tehnička sredstva. U svakom slučaju izvršenje prava se garantira bez ikakve vrste diskriminacije (rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovina, rod ili neki drugi status). Ovaj Pakt ne predviđa posebno tijelo kao mehanizam za individualno obraćanje u slučaju kršenja prava.

Imajući u vidu općeprihvaćeni cilj – obezbijediti stvarno uživanje prava iz ovih ugovora, Ujedinjene nacije, putem svojih stalnih tijela (komiteta), ali i specijaliziranih agencija, vrše stalno praćenje stanja priznatih prava u državama članicama. U tu svrhu se prikupljaju informacije o stanju priznatih prava, kako putem izvještaja samih država, tako i od nevladinih organizacija koje se bave pitanjem ljudskih prava na terenu. Informacije se mogu dobiti i od osoba čija su prava prekršena. U većini slučajeva su upravo informacije koje su dale žrtve ili nevladine organizacije, relevantnije od izvještaja samih država. Države uglavnom nastoje prikazati da nema kršenja prava na teritoriju pod njihovom jurisdikcijom, čime dolazi do iskrivljivanja stvarne slika o stanju ljudskih prava. Iako UN ima na raspolaganju određene sankcije koje mogu uvesti prema državama za koje se ustanovi da krše priznata prava, može se zaključiti da mehanizam zaštite nije pravne, već je više političke prirode i svodi se na politički pritisak koji se preporukama nadležnih tijela UN-a vrši na države.

Kako bi se reafirmirala posvećenost međunarodne zajednice promociji i zaštiti ljudskih prava, 1993. godine u Beču je održana Svjetska konferencija o ljudskim pravima, pod parolom “Sva ljudska prava za sve”. Usvojena je Bečka deklaracija kojom je 171 država potvrdila univerzalnu prirodu ljudskih prava, posebno ističući ženska prava kao integralni dio ljudskih prava. Na Konferenciji je donesena i odluka o uspostavljenju visokog komesara UN-a za ljudska prava.

Neki od važnijih dokumenata koje je UN usvojio su još:

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida,
- Deklaracija o pravima djeteta,
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije,
- Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena,
- Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih i ponižavajućih postupaka ili kazni,
- Konvencija o pravima djeteta,
- Standardna minimalna pravila UN-a za maloljetničko pravosuđe - Pekinška pravila,
- Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije - Rijadske smjernice,
- Pravila UN-a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode,
- UNESCO konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju,
- Konvencije Međunarodne organizacije rada (ILO).

Od regionalnih dokumenata značajni su **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**, koju su usvojile članice Vijeća Evrope 1950. god. u Rimu; **Američka konvencija o ljudskim pravima**, usvojena je na Konferenciji organizacije američkih država u San Hozeu 1969. god., **Afrička povelja o pravima čovjeka i naroda**, usvojena na skupštini zemalja Organizacije afričkog jedinstva u Najrobiju 1981. god. i **Arapska povelja o ljudskim pravima**, koju su 1994. godine usvojile članice Arapske lige.

U okviru Vijeća Evrope, stvoren je prilično efikasan mehanizam nadzora i zaštite ljudskih prava, naročito u smislu individualnog obraćanja u slučaju kršenja prava. Katalog prava i sloboda zaštićenih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda dopunjen je kasnije usvojenim Protokolima uz Konvenciju. Također, brojne druge konvencije Vijeća Evrope reguliraju pitanje ljudskih prava, a neke od značajnijih su: **Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka; Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina; Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima; Izmijenjena Evropska socijalna povelja; Evropska konvencija o vršenju dječijih prava**, itd.

Osim Konvencija Vijeća Evrope, važan dokument na polju zaštite ljudskih prava je **Helsinški Završni dokument**, usvojen na Samitu Konferencije o evropskoj sigurnosti i saradnji održanom u Helsinkiju 1975. godine. Značaj ovog dokumenta je u tome što je u doba hladnog rata bio jedini akt koji je nastojao povezati mir i sigurnost sa poštovanjem ljudskih prava. Ova Konferencija je kasnije, 1994. god., prerasla u Organizaciju o evropskoj sigurnosti i saradnji (OSCE). Neki značajni dokumenti koje je OSCE (KES) još usvojio su: **Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje i objašnjenje; Preporuke iz Lunda o djelotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu sa objašnjenjima; Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika i objašnjenje, te Pariška povelja za novu Evropu** iz 1990. god., – značajna po tome što su njome ustanovljena tijela za praćenje regionalne saradnje na polju zaštite prava.

Na kraju, važno je spomenuti i dokument pod nazivom **Povelja Evropske unije o osnovnim pravima**, objavljena 7. decembra 2000. godine, ali tek stupanjem na snagu Lisabonskog sporazuma 2009. god., dobija puni pravni efekat. Ova povelja reaffirmira građanska i politička prava Evropske konvencije o zaštiti prava čovjeka i osnovnih sloboda i promovira princip ekstezivnog načina zaštite zajamčenih prava, unutar država članica EU. Također, Povelja propisuje da će se zakoni EU donositi u duhu Povelje, te da će sudovi EU (Evropski sud pravde) primjenjivati i tumačiti propise u duhu prava zaštićenih poveljom

* * * * *

CILJ radionice je da učenici zaključe o načinu na koji se vladavina prava, kao jednog od osnovnih principa demokratije, očituje u Ustavu Bosne i Hercegovine. Učenici će moći:

- objasniti odnos individualnih i kolektivnih prava,
- navesti međunarodne dokumente koji reguliraju prava i slobode,
- definirati pitanja u svrhu provjere razumijevanja ove teme.

TRAJANJE- 135 minuta (3časa)

MATERIJALI: Ustav BiH, **Radni list:** Kartice za grupe, za definiranje pitanja

Radni list: Kartice za grupe, za definiranje pitanja

Individualna i kolektivna prava u Ustavu BiH:	- Međunarodni dokumenti za zaštitu prava i sloboda koji se primjenjuju u BiH:
1.	1.
2.	2.
3.	3.

OPIS AKTIVNOSTI

Nakon upoznavanja učenika sa ciljem, sadržajem i tokom radionice, omogućiti im upoznavanje s datom teorijskom osnovom.

Aktivnost 1.

Podijeliti učenike u manje grupe (od tri do četiri učenika) i dati im zadatak da pripreme kartice sa pitanjima za ostale grupe. Kartice treba da sadrže dva do tri pitanja za svaku grupu učenika na teme:

- **Individualna i kolektivna prava u Ustavu Bosne i Hercegovine;**
- **Međunarodni dokumenti za zaštitu prava i sloboda koji se primjenjuju u BiH.**

Npr. ukoliko ste podijelili učenike na četiri grupe, svaka grupa će osmišljavati pitanja na obje zadane teme za preostale tri grupe učenika. Pitanja za grupe se ne mogu ponavljati, ne mogu biti ista. Na kraju bi svaka grupa učenika trebala imati po tri kartice sa pitanjima na zadane teme.

Pitanja koja učenici definiraju bit će osnova za diskusiju na narednom času.

Učenicima sugerirati da je važno definirati što više različitih pitanja na zadanu temu, i to ne pitanja koja zahtijevaju samo poznavanje činjenica, nego i pitanja koja će omogućiti iznošenje ličnog stava i viđenja ove materije, pitanja koja će omogućiti uočavanje kontradiktornosti u rješenjima, dobrih strana ustavnih rješenja, kao i pitanja koja će omogućiti osmišljavanje rješenja koja mogu doprinijeti unapređenju reguliranja i zaštite prava i sloboda u BiH.

U završnom dijelu časa grupe će međusobno podijeliti kartice sa pitanjima koja su definirali. Provjeriti da li sve grupe imaju isti broj kartica.

Na kraju časa napraviti zasebne panoe za zadate teme (Individualna i kolektivna prava u Ustavu Bosne i Hercegovine; Međunarodni dokumenti za zaštitu prava i sloboda koji se primjenjuju u BiH) sa popisom pitanja koja su grupe definirale. Komentirati listu pitanja s učenicima i omogućiti im da traže pojašnjenja pojedinih pitanja (nastavnik sam može tražiti pojašnjenje nekog od pitanja, kako bi podstakao učenike na isto), napraviti eventualna grupisanja pitanja kako bi lakše organizirali diskusiju na narednom času.

Aktivnost 2.

Naredni čas početi podsjećanjem na listu pitanja na zadane teme. Zatim dati vrijeme učenicima da, na osnovu saznanja iz istraživanja koja su proveli u periodu između dva časa, date teorijske osnove i teksta Ustava BiH, usaglase sa odgovorima na pitanja koja su dobili. Za usaglašavanje odgovora u grupama dati 30 minuta.

Važno je da nastavnik prati rad grupa i način na koji grupe usaglašavaju stavove o pojedinim pitanjima. Sugerirati učenicima da se, po potrebi vrata na tekst teorijske osnove, da koriste Ustav, te da slobodno iznose svoje mišljenje o pojedinim pitanjima. Pojedini članovi grupe mogu imati i izdvojeno mišljenje, ne moraju se obavezno složiti sa stavom ostalih članova. U tom slučaju grupa će, u dijelu koji predviđa diskusiju o pojedinim pitanjima, upoznati ostale učenike s tom situacijom i iznijeti oba stava.

Aktivnost 3.

Po završetku definiranja odgovora na pitanja sa kartica, organizirati prezentiranje odgovora i diskusiju. Posebno je važno omogućiti diskusiju o dobijenim odgovorima, jer će se jedino tako doći do određenih zaključaka koji odražavaju stavove učenika o pitanju ustavnog reguliranja prava i sloboda u BiH.

Moguće je zaključke³⁸ (u crticama) navesti ispod liste pitanja.

Zainteresiranim učenicima ponuditi teme na koje bi napisali esej i na nekom od narednih časova obezbijediti vrijeme za čitanje zanimljivih eseja pred cijelom grupom. Tema za esej:

- Odnos individualnih i kolektivnih prava u Ustavu Bosne i Hercegovine,
- Odnos pojedinca i vlasti - ustavno reguliranje prava i sloboda.

3. 5. UPOREDI I ZAKLJUČI

U ovoj radionici učenici će istraživati i analizirati Ustav Bosne i Hercegovine, kao i ustave entiteta Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine kako bi došli do saznanja kakva rješenja ovi ustavi predviđaju za pojedina pitanja. Ovi ustavi imaju mnogo toga zajedničkog, ali postoje i određene razlike.

Na osnovu saznanja do kojih dođu moći će zaključiti o sličnostima i razlikama između tri grane vlasti u Bosni i Hercegovini, te o institucijama i njihovim odgovornostima.

³⁸ Zaključak ne mora biti samo stav oko kojeg su se učenici usaglasili, naprotiv, zaključak može biti i to da su učenici iznosili dijametralno različite stavove o pojedinim pitanjima i za njih navodili argumente.

CILJ radionice je da učenici saznaju više o ustavnim rješenjima pojedinih pitanja, posebno pitanja strukture i organizacije vlasti u BiH, pitanjima strukture i odgovornosti institucija izvršne, zakonodavne i sudske vlasti u BiH i njenim entitetima. Učenici će moći:

- objasniti strukturu i ovlaštenja tri grane vlasti,
- identificirati institucije vlasti,
- identificirati sličnosti i razlike u ustavnim rješenjima,
- definirati pitanja za svoje vršnjake koja se odnose na sličnosti i razlike u ustavnim rješenjima.

TRAJANJE- 90 minuta (*dva časa*)

MATERIJALI: Ustav Bosne i Hercegovine i ustavi entiteta Ustav Republike Srpske i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine; **Radni list 1** – Okvir za sličnosti u preambulama Ustava; **Radni list 2** – Struktura, sastav i odgovornosti zakonodavnih organa/tijela; **Radni list 3** – Izvršna vlast, *institucije izvršne vlasti i njihove odgovornosti*; **Radni list 4** – Institucije pravosuđa i njihove odgovornosti; **Radni list 5** – Pitanje vitalnog interesa, **Radni list 6** – Lokalna samouprava

OPIS AKTIVNOSTI

U uvodnom dijelu upoznati učenike s ciljem lekcije i reći im da će istraživanjem ustavnih rješenja pojedinih pitanja (u Ustavu Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine), njihovom analizom i upoređivanjem moći zaključiti o sličnostima i razlikama koje ovi ustavi nude za pojedina pitanja.

Aktivnost 1: Kao prvu aktivnost ponuditi učenicima da uporede preambule ova tri ustava i da zaključe o njihovim sličnostima. **Radni list 1** je okvir u kojem će učenici izdvojiti sličnosti u preambulama. Ovu aktivnost raditi u grupama ili parovima (zavisno o broju učenika).

Omogućiti svakoj grupi da saopći rezultate rada.

Radni list 1 – Okvir za sličnosti u preambulama ustava

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

Aktivnost 2: U ovoj aktivnosti učenici će istraživati strukturu i sastav zakonodavnih organa/tijela u BiH i njenim entitetima, kao i njihove odgovornosti/ovlaštenja. U tu svrhu koristiti *Radni list 2* kao okvir za upisivanje sastava, strukture i ovlaštenja zakonodavnih tijela u BiH i entitetima.

Ovu aktivnost rade sve grupe ili parovi učenika, nakon čega polovina grupa dobije zadatak da uoči razlike u strukturi i sastavu zakonodavnih tijela, a druga polovina učeničkih grupa da uoči sličnosti među njima.

Grupe koje su zaključivale o sličnostima u strukturi, sastavu i odgovornostima zakonodavnih tijela u BiH i u entitetima, kao i grupe koje su zaključivale o razlikama među njima, međusobno podijele zaključke do kojih su došli.

Nakon toga omogućiti razmjenu zaključaka i diskusiju među svim grupama.

Radni list 2– Struktura, sastav i odgovornosti zakonodavnih organa/tijela

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske
<u>Sličnosti</u>		<u>Razlike</u>

Po istom principu treba organizirati istraživanje pitanja izvršne i sudske vlasti u BiH i entitetima.

Radni list 3 – Izvršna vlast, *institucije izvršne vlasti i njihove odgovornosti*

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske
<u>Sličnosti</u>		<u>Razlike</u>

Radni list 4 koristiti kao okvir za istraživanje sličnosti i razlika u institucijama pravosuđa u BiH i entitetima.

Radni list 4 – Institucije pravosuđa i njihove odgovornosti

Sličnosti	Razlike

Napomena: S obzirom na to da se aktivnost 1 i aktivnost 2, u cijelosti, neće moći realizirati na jednom času, istraživanje Ustava potrebno za pitanja iz Radnog lista 3 i Radnog lista 4, učenici mogu izvršiti kod kuće, u periodu između dva časa. Dobit će zadatke za istraživanje, uz napomenu da će rezultate istraživanja koristiti na narednom času. Pretpostavka je i da su učenici dosada stekli određena znanja, te se u ovim aktivnostima treba fokusirati na sličnosti i razlike u Ustavnim rješenjima.

Na narednom času treba završiti aktivnosti i organizirati razgovor na osnovu rezultata iz radnih listova.

Aktivnost 3: Ova aktivnost je usmjerena na istraživanje sličnosti i razlika još nekih ustavnih rješenja, kao npr. pitanja vitalnog interesa i pitanja lokalne samouprave. Grupe učenika mogu dobiti zadatak da istražuju Ustavna rješenja ovih pitanja, dok će se ostali učenici baviti markiranjem još nekih sličnosti u Ustavu BiH i entiteta, odnosno pronalaženjem razlika u Ustavnim rješenjima pojedinih pitanja.

Radni list 5 – Pitanje vitalnog interesa

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

Radni list 6 – Lokalna samouprava

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

U svrhu zaključivanja, kao završnu aktivnost ponuditi učenicima mogućnost da:

- definišu pitanja kojima bi provjerili ostvarenost postavljenih ciljeva;
- definišu pitanje za istraživanje u vezi sa sličnostima i razlikama (u Ustavnim rješenjima), o kojem bi zainteresirani mogli napisati esej.

Radni list 1 – Okvir za sličnosti u preambulama ustava		
Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

Radni list 2 – Struktura, sastav i odgovornosti zakonodavnih organa/tijela		
Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske
<u>Sličnosti</u>		<u>Razlike</u>

Radni list 3 – Izvršna vlast, institucije izvršne vlasti i njihove odgovornosti		
Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske
<u>Sličnosti</u>		<u>Razlike</u>

Radni list 4 - Institucije pravosuđa u BiH i entitetima i njihove odgovornosti	
<u>Sličnosti</u>	<u>Razlike</u>

Radni list 5 – Pitanje vitalnog interesa

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

Radni list 6 – Lokalna samouprava

Ustav Bosne i Hercegovine	Ustav Federacije BiH	Ustav Republike Srpske

Zanimljivi tekstovi

- 4.1. Analiza slučaja – primjer prakse Ustavnog suda BiH
- 4.2. Ustavna reforma - Island
- 4.3. Primjeri sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava

4.1. ANALIZA SLUČAJA – primjer prakse Ustavnog suda BiH

Cilj analize slučaja je da se učenici upoznaju sa apelacionom nadležnošću Ustavnog suda i primjerom pozitivne sudske prakse. Učenici će moći objasniti karakteristike Ustavnog suda i uvjete koji trebaju biti ispunjeni da bi Ustavni sud ostvario svoju apelacionu nadležnost.

Primjer dobre prakse - Primjer apelacije Ustavnom sudu protiv odluke Vrhovnog suda

Uvod

- Utvrđuje se povreda člana II./4. Ustava BiH
- Nalaže se prekršiocu da odmah izvrši ovu odluku i to u skladu sa presudom
- ✓ Ovo je primjer u kojem je Ustavni sud ukinuo odluku nižestepenog suda (Vrhovnog suda).

Pregled i analiza

1. Apelantkinja osporava presudu Vrhovnog suda, navodeći da je zasnovala radni odnos na neodređeno radno vrijeme i raspoređena na trajno upražnjeno radno mjesto. Direktor škole, iako je po Zakonu bio obavezan, nije joj izdao Rješenje o zasnivanju radnog odnosa na neodređeno radno vrijeme, pravdajući to ratnim stanjem.

2. Apelantkinja tvrdi da joj je direktor dao nezakonit otkaz, a na njeno radno mjesto bez konkursa primio drugu osobu, koja nije imala uvjete propisane konkursom. Apelantkinja navodi da je direktor primio drugu osobu zbog stranačke pripadnosti, kao i iz materijalnih pobuda. Također, navodi da se direktor diskriminatorski odnosio prema zaposlenim i učenicima u školi koji su bili druge nacionalnosti. Apelantkinja tvrdi da je primljena u radni odnos na neodređeno radno vrijeme.

3. Apelantkinja smatra da je Vrhovni sud subjektivno postupao i da je njegova odluka ispolitizirani akt koji joj je oduzeo pravo da dalje radi i to u vrlo nepovoljnoj starosnoj dobi, oduzeo joj je pravo na naknadu neisplaćene plaće i onemogućio ostvarenje svih drugih prava iz radnog odnosa. Apelantkinja smatra i da je Vrhovni sud svojom odlukom povrijedio njena lična i građanska prava, tj. prava na rad zaštićena Ustavom BiH. Navodi da nije pripadala nijednoj političkoj stranci, smatrajući da razlike koje se zasnivaju na rasnoj, vjerskoj, nacionalnoj i političkoj osnovi ne mogu biti razlog za donošenje odluke.

Izveštaj o stanju

Shodno članu VI./3. Ustav BiH „Ustavni sud ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu, kad ona postanu predmetom spora zbog presude bilo kojeg suda u BiH“ .

U skladu sa članom II. stav 3. Poslovnika Ustavnog suda „Sud može razmatrati apelaciju samo ako su protiv presude koja se njom osporava iscrpljeni svi pravni lijekovi mogući po zakonima entiteta, i ako se podnese u roku od 60 dana od dana kada je podnosilac apelacije primio odluku o posljednjem pravnom lijeku koji je koristio“.

U konkretnom slučaju apelantkinja je iskoristila sve efikasne pravne lijekove. Posljednja odluka je presuda Vrhovnog suda. Slijedi da je apelacija dopustiva.

Problem slučaja

U okviru apelacione nadležnosti iz člana VI./3. Ustavni sud je nadležan da ocjenjuje da li je presudom bilo kojeg suda došlo do povrede prava zaštićenih Ustavom BiH, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i Međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. Ustava BiH.

1. Ustav BiH

Zabrana diskriminacije član II./4.

Slijedi da se apelantkinjine žalbe odnose, u suštini, na diskriminaciju uživanja njenog prava na rad i primanje u javnu službu pod općim jednakim uvjetima, kao i njeno pravo na jednakost pred Zakonom, u pogledu njenog prava na rad.

2. Član 6. stav 1. Međunarodnog pakta o ekonomskim i socijalnim kulturnim pravima

3. Član 7. Međunarodnog pakta o ekonomskim i socijalnim kulturnim pravima

4. Član 25. Međunarodnog pakta o ekonomskim i socijalnim kulturnim pravima

Pored ovoga Ustavni sud ističe relevantnim za apelaciju **član 14. Evropske konvencije uživanje prava i sloboda.**

Zaključak:

S obzirom na izneseno, Ustavni sud je zaključio da je apelantkinja pretrpila diskriminaciju na uživanje prava na prijem u javnu službu, pod općim i jednakim uvjetima, a samim time i diskriminaciju u kontekstu uživanja individualnih prava na rad. Na taj način, Ustavni sud zaključuje da su povrijeđena apelantkinjina prava utvrđena odredbama:

Člana II./4. Ustava BiH

Člana 6. stav 1.

Člana 7. Međunarodnog pakta o ekonomskim i socijalnim kulturnim pravima, i

Člana 25. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Na osnovu člana VI./4. Ustava BiH odluke Ustavnog suda su konačne i obavezujuće

Napomena nastavnicima:

Učenike upoznati sa Analizom slučaja i tražiti od njih da komentiraju ovaj primjer, uvjete koji su morali biti ispunjeni da bi se ostvarila apelacija i dokumente koje je koristio Ustavni sud u donošenju odluke.

4.2. USTAVNA REFORMA - Island

KAKO JE ISLAND PRONAŠAO PUT IZ KRIZE?

Island prije tri godine.....

Island je prije tri godine krenuo prema ponoru i bio pred potpunim bankrotom. Novac koji su imali nestao je na računima fondova, banke su se urušile u istom danu, a onda su Islandčani još trebali dodatno saviti kičmu i nadoknaditi štetu Britancima i Nizozemcima, čija je privreda također bila pogođena time što su se vikinški "genijalni" momci iz bankarskog sektora malo zaigrali. Odbili su plaćati dugove koje nisu napravili, i to 3,8 milijardi eura, koliko su tražili od njih (svaki Islandčanin trebao je dati dodatnih 20.000 eura da bi se Englezi i Nizozemci namirili), smijenili su Vladu koja je pogodovala finansijskim akrobacijama, ljudi su organizirali pobunu, bunili se, dok se nije udovoljilo zahtjevima (smjena Vlade, smjena guvernera centralne banke i vijeća koje upravlja bankama) i onda su krenuli s poslom. Kruna je devalvirala, pa je zemlja postala zanimljivija ulagačima. Turizam je procvjetao, a iz mora su opet izronili islandski spasitelji – ribari.

I sad.....

Tri godine poslije Island nije na "putu da pronade put", nego ga je pronašao. Posudio je dvije milijarde dolara od MMF-a, i u tri godine uspio vratiti ekonomiju na noge. Privatizirane banke koje su napravile dugove vraćene su u državno vlasništvo. Suprotno receptu; "privatiziraj, privatiziraj!", postupili su po receptu "nacionaliziraj". To je bilo ključno. Koncept slobodnog, neoliberalnog tržišta baš je na Islandu propao i pokazao koliko je surov. Intervencionizam, ekonomski socijalizam, što god da je, Islandu je donio izlazak iz krize. U kombinaciji s jakim izvozom, naročito u sektoru ribarstva, potpomognuti turizmom i proizvodnjom aluminijske, spašavali su banke, a ujedno i vlastitu glavu i vlastitu ekonomiju. Država se pokazala kao bolji gospodar od privatnika.

Ipak, ništa od ovog ne bi bilo moguće bez modela građanske uključenosti u ustavne reforme

• *Kratke crtice o Islandu*

➤ Nakon ekonomske krize, Island je stvorio participatorski proces izrade ustavnog nacrt, gdje su arbitražno izabrani paneli građana generalizirali teme i ideje. Mala i gusto koncentrirana populacija koristila je javne skupove i društvene medije da daju doprinos ustavnom nacrtu, razmijene informacije, te pruže podršku tokom procesa izrade. Ovaj pristup je omogućio visok stepen transparentnosti i pristupačnost reformi ustava.

➤ Kako se ne bi ponovila nepravda, mijenjaju Ustav tako da u reformama učestvuju obični građani, Oni ne smiju pripadati nijednoj stranci, ali ih mora preporučiti 30 drugih građana. Na Islandu vrijede porodične tradicije i principi. Kada je najteže, ljudi se drže zajedno!

➤ Ribarstvo je Islandanima ključna privredna grana i jedan od glavnih razloga zašto ne žele u Uniju. Uništiti bi ih kvote, Englezi bi im ponovno pred nosom lovili ribu, a Island je zbog ribe i ribarstva u prošlosti vodio i bitke.

➤ Prirodu izaziva i umjetnik Haraldur Jonsson, i to tako što svaki dan pliva u okeanu. Za njega je umjetnost lijek kao i svi oblici kreativnog izražavanja..

➤ Ljudi su neposredni, srdačni, svi vas pozivaju u kuću. Nema protokola ili pompe. Ovdje nema nijedne dizajnerske kuće visoke mode. Na Islandu niko ne nosi Chanel. Ljudi ostavljaju kuće i automobile otvorenima. Krađe se rijetko događaju, gotovo nikad.

➤ Na Islandu nema polne diskriminacije. Na razgovoru za posao ženu niko ne pita namjerava li imati djecu i koliko. I muškarci i žene idu na porodiljsko bolovanje. Majke šest mjeseci minimalno, očevi tri mjeseca, a mogu i produžiti na još tri

➤ – Katrin Ingjaldsdottir – koja na rukama nosi dvomjesečnog sina – bavi se turizmom. Iznajmljuje stanove turistima u Reykjaviku. Počela je sa tom djelatnošću u vrijeme krize, 2008., i njima je kriza pomogla jer je devalvirana vrijednost krune Island učinila jeftinijim za strance.

➤ Islandsko zajedništvo testirano je na najgrublji način. No, ljudi su se dodatno zbližili, a okrenuli su se i muzici. Jedan od najomiljenijih islandskih bendova, Dikta, punio je klubove najviše u vrijeme krize. No, muzičke zvijezde na Islandu mogu sasvim mirno živjeti.

➤ Da bi Island mogao doživjeti revoluciju, kao prirodni lider pokreta za pravednije društvo nametnuo se Hordur Torfason, glumac i muzičar koji je 1975. kao 30-godišnjak prvi objavio da je gay. Otjeran je s Islanda. Nije baš bačen u okean, ali je doživljavao toliko prijetnji da je morao otići. Živio je u Danskoj i razmišljao o samoubistvu. No, nije htio tako lako odustati pa se vratio. Danas je islandska ikona. Prije dvije sedmice, na gay paradi u Reykjaviku okupilo se 100 hiljada posjetilaca. I premijerka je gay, ali o privatnom životu nikad ne govori. Zna se samo da je u vezi s bivšom novinarkom i književnicom.

➤ U toku reforme Islandskog ustava u parlament je ušla Birgitta Jonsdottir, realistična anarhistica. Islandski parlament je, baš kao i sve na Islandu, bez zaštite policije. Ona misli da nisu u pravu oni koji govore da bi Ustav trebao biti uklesan u kamenu. jer bi ga svaka generacija trebala nadograđivati. Nekada je živjela ispod linije siromaštva (ali, islandske linije siromaštva) i znala uzimati hranu u radničkoj kuhinji – a njen sin se i dalje najradije oblači u Crvenom krstu – a sada je, sasvim obična žena, koja ima mogućnost zalagati se za ljude. Nema posebne privilegije, osim parking mjesta blizu parlamenta.

➤ Islandski zastupnici nemaju ni sekretaricu ni osoblje, niti službene automobile. Voze se u ekonomskoj klasi i imaju plaću u rangu univerzitetskog profesora. Kada im postave pitanje ulaska u EU oni ističu da još nije vrijeme za pristupanje, jer mnogo toga kod kuće treba riješiti prije nego se počne razmišljati o priključivanju, ističu svi u glas. a!.

• USTAVNI PROCES PROMJENE-REFORME USTAVA

“ISLANDSKI MODEL”

✓ *Dakle, nakon finansijskog sloma Islanda, započet je konstruktivan proces predlaganja ustavnih reformi pokrenut od strane samih građana. U tom ustavnom procesu, tačnije – stvaranju novog islandskog Ustava, mogao je učestvovati bilo ko ostavljajući sugestije putem društvenih mreža.*

- U ustavnom procesu, tačnije – stvaranju novog islandskog Ustava, mogao je učestvovati svako ostavljajući sugestije putem društvenih mreža poput Facebook-a i Twitter-a. (Facebook stranica na kojoj su predlagane promjene od strane islandskih državljana, može se pronaći na sljedećem linku: [Stjórnlagaráð](#). Stranica je još uvijek aktivna, a danas na njoj facebook korisnici iz zemalja cijelog svijeta ostavljaju poruke podrške hrabrim Islandanima i njihovom poduhvatu u kojem su se oduprli cjelokupnom bankarskom sistemu.).

- Nakon brojnih konsultacija, sastavljen je prijedlog islandskog Ustava. Referendum je sazvan u novembru 2008., a iako je odziv bio manji od 50%, onih koji su podržali novi Ustav Islanda bilo je **66,3%**.
- Referendum je prihvaćen, a današnji rezultati govore sami za sebe. Prošle godine, tačnije 2012., zabilježili su nacionalni **rast od 3,1%**, a ove godine očekuju **rast od 2,7%**. Poređenja radi, procjene rasta za zemlje EU 2012. godine, bile su oko 0,2%.
- Prošlogodišnja **nezaposlenost bila je 7%**, a **inflacija ispod 5%**.
- Island je 2009. i 2010. godine, dakle prije pokretanja islandskog modela i ustavnih reformi, bilježio ukupan pad privrednog rasta za 10%. Prema svim navedenim podacima, ova država se snažno oporavlja od privredne krize koja ju je zadesila.
- Način na koji je Island odgovorio krizi, doživio je cenzuru, kako u američkim, tako i u evropskim medijima. Možda upravo zato što je islandski primjer pokazao kako demokratija zaista i treba funkcionirati.
- Islandani su u raspravi, koja se vodila na društvenim mrežama, došli do šest pitanja koja su bila predmet referenduma, na kome su građani pozvani da potvrdno ili odrično odgovore na šest pitanja, kao što su pitanja o upotrebi prirodnih resursa zemlje ili o nacionalnoj crkvi.
- Ustav koji je na snazi na Islandu usvojen je 1944. godine, pošto je Island postao nezavisan od Danske.
- Grupa od 25 građana je od aprila do jula 2011. godine radila na projektu redigovanja ustava, poslje čega je novi tekst postavljen na internet.
- Građani su mogli reći šta misle, pa čak i obogatiti tekst, što je stotine njih i učinilo.
- *Projekt novog ustava je krajem jula 2011. dat parlamentu na glasanje, a prošlog maja islandski poslanici su odlučili o njemu organizirati referendum..*
- Ustavni neobavezujući referendum održan je 20. oktobra 2012. Glasači su pitani da li odobravaju šest prijedloga uključenih u novi nacrt ustava koje je sastavilo Ustavotvorno vijeće Islanda. Glasači su glasali potvrdno na svih šest pitanja.

Izbornom su tijelu na glasanje na referendumu ponuđena sljedeća pitanja:

1. Želite li da prijedlog Ustavotvornog vijeća predstavlja osnovu za nacrt novog Ustava?
2. Želite li da u novom Ustavu, prirodni resursi koji nisu u privatnom vlasništvu budu proglašene nacionalnim vlasništvom?
3. Da li biste željeli da u novom Ustavu vidite odredbe o uspostavljenj (nacionalnoj) crkvi na Islandu?
4. Da li biste željeli da u novom Ustavu vidite odredbe kojima se odobrava izbor određenih pojedinaca u Parlament više nego je to sada slučaj?
5. Da li biste željeli da u novom Ustavu vidite odredbe kojima se daje jednaka snaga glasovima datim u svim krajevima zemlje?
6. Da li biste željeli da u novom Ustavu vidite odredbu kojom se navodi da određeni udio glasačkog tijela ima mogućnost zatražiti da određena pitanja budu data na referendum?

O REFERENDUMU.....

- ✓ Glasača na biračkom popisu: 236.911. Važećih glasova: 114.570
- ✓ 12. novembra 2012., grupi pravnih eksperata dat je zadatak da izrade nacrt prijedloga ustava na osnovu prijedloga Ustavotvornog vijeća.
- ✓ 16. novembra 2012., većina u Komisiji za ustavna pitanja i nadzor podnijela je svoj prijedlog nacrt ustava Parlamentu.
- ✓ Prvo čitanje prijedloga počelo je 20. novembra 2012.
- ✓ Zatraženo je mišljenje Venecijanske komisije Vijeća Evrope. Komisiji je 12. decembra 2012. dostavljen prijevod prijedloga skupa sa izvodima iz obrazloženja.
- ✓ Drugo čitanje počelo je 30. januara 2013.
- ✓ Na web stranici Parlamenta možete pronaći kompilaciju dokumenata vezanih za ustavna pitanja.

PRIČA O USTAVNIM REFORMAMA NA ISLANDU JOŠ NIJE ZAVRŠENA. DOGAĐAJE MOŽETE PRATITI NA PREDLOŽENIM LINKOVIMA-ADRESAMA.

4.3. Primjeri sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava

- ✓ Primjeri iz sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava su navedeni s ciljem davanja primjera na koji način praksa tog suda predstavlja izvor prava.

Navedeni primjer pružit će višestruke mogućnosti pristupa i time predstavlja korisno sredstvo za razumijevanje kako za učenike tako i za nastavnike.

Član 9. *Evropske konvencije - sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti*

Član 9., stav 1.

Član 9. stav 1. propisuje:

1.Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti: ovo pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijest ili uvjerenje i slobodu da se sam ili zajedno sa drugima, javno ili privatno, manifestira svoja vjeroispovijest ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti.

Prvi dio prvog stava člana 9. generalno štiti slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti. Drugi dio istog stava preciznije štiti slobodu da se promijeni vjeroispovijest i uvjerenje. Drugi dio garantira i slobodu iskazivanja vjerispovijesti ili vjerovanja od kojih svaki pojam ima različit nivo, i daju se posebne informacije o različitim načinima manifestiranja“ vjeroispovijesti“ u smislu „, obreda“(...

1. Značaj i sadržaj slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti

Kako proizilazi iz člana 9. sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti jedan je od temelja „demokratskog društva“. U svojoj vjerskoj dimenziji to je jedan od vitalnih elemenata koji čine identitet vjernika i njihovog koncepta života, ali je bitan i za ateiste, agnostike, skeptike i nezainteresirane. Od toga zavisi pluralizam, neodvojivi dio demokratskog društva, koji se vijekovima brižljivo čuva.

Mada je vjerska sloboda prvenstveno stvar savjesti pojedinca, implicira između ostalog, pravo da se „manifestira vjeroispovjest“. Postojanje vjerskih ubjedenja direktno se povezuje sa izjavama potkrijepljenim riječju i djelom.

Prema članu 9. sloboda iskazivanja vjeroispovijesti moguća je ne samo u zajednici sa drugima, u javnosti i krugu onih koji dijele ista vjerovanja, već se može vršiti i „nasamo i privatno“.

Primjeri prakse suda

U predmetu Arrowsmith protiv Ujedinjenog Kraljevstva podnosilac je krivično gonjen zbog distribucije pacifističkih pamfleta pripadnicima oružanih snaga, čiji je sadržaj bio u vezi sa aktivnostima Britanske vojske u Sjevernoj Irskoj. Komisija je predmet proglasila neprihvatljivim na osnovu toga što date aktivnosti nisu predstavljale manifestiranje uvjerenja u pravom smislu. Komisija je primijetila (...) da termin praksa kako ga koristi član 9. Stav 1. ne pokriva svaku aktivnost koja je motivirana ili pod uticajem vjeroispovijesti ili vjerovanja.

Tačno je da se javne izjave koje zagovaraju pacifizam i traže obavezivanje na nenasilno djelovanje mogu smatrati normalnim i priznatim izražavanjem pacifističkih ubijedenja. Međutim kada aktivnosti pojedinca ne izražavaju dato vjerovanje, ne mogu se smatrati zaštićenim članom 9. stav 1. čak i kad su njime motivirane ili pod takvim uticajem.

Predmetni letak počinje citatom izjava dva bivša vojnika od kojih jedan kaže: "Nisam ja protiv toga da ja budem vojnik". Bio bih spreman boriti se i braniti ovu zemlju od vanjskog napadača - bio bih spreman boriti se u ono u šta vjerujem. Ali ovo što se dešava u Irskoj je pogrešno."

Mada ovo jeste mišljenje pojedinca koje ne mora biti povezano sa organizacijom koja je priredila letak, ovaj citat ukazuje da autori to smatraju preporučivim. Stoga se ne može zaključiti da letak iznosi ideju da niko ne bi trebao, niukakvim okolnostima, čak ni ako odgovora na korištenje sile, braniti političke ili druge ciljeve upotrebom nasilja. Iz sadržaja letka proizilazi da su autori bili protiv britanske politike u Sjevernoj Irskoj.

Komisija je zaključila da nije bilo manifestiranja vjerovanja i da, shodno tome, član 9. nije prekršen. Mogao se uzeti u obzir samo član 10. u vezi sa slobodom izražavanja.

LITERATURA NA OSNOVU KOJE SU PRIREĐENI TEKSTOVI:

OSNOVNA LITERATURA

1. Ademović, Nedim, Marko Joseph, Marković Goran, *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo 2012,
2. Bakšić-Muftić, Jasna, *Sistem ljudskih prava*, Magistrat, Sarajevo 2002
3. Vukadin, Dragan, *Individualna i kolektivna ljudska prava*, „Magistrat“, Sarajevo, 2002
4. Smerdel, Branko i Sokol, Smiljko, *Ustavno pravo*, 4. izdanje, Zagreb, Pravni fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, 2006. i novija izdanja.
5. Trnka, Kasim, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću i Studentska štamparija Univerziteta Sarajevo, 2007

DODATNA LITERATURA

1. Ademović, Nedim, *Kratki istorijat Ustava BiH* dr. iur. 2010
2. Ajvaz, Slađan, *Ustavno pravo (autorizovana predavanja)* Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ u Travniku, Travnik, 2011
3. Alijević Maša, *Tekst preambule kao pomoćna metoda tumačenja*, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, 2011.
4. Bjeković, Siniša, *Razvoj, ekonomska i socijalna prava, životna sredina*, Centar za ljudska prava, Univerzitet Crne Gore u Podgorici, Crna Gora
5. Ministarstvo pravde BiH, *Priručnik za polaganje stručnog upravnog ispita*, 2006
6. Centar za ljudska prava proces ustavnih promjena u BiH, *Analiza izvještavanja u štampanim medijima, komparativna analiza teksta Ustava i prijedloga izmjena teksta, analiza međunarodnih standarda, analiza stavova pravnih profesionalaca u BiH* Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006
7. Bryant, Bill - Hinckley Institute of Politics: *Creating a Class Constitution - Focusing on the US Constitution, the lesson plan allows students to form their own constitution and bill of rights.*
8. Gilles Dutertre, *Izvodi iz sudske prakse Evropski sud za ljudska prava*, Publikacija Vijeća Evrope, Sarajevo, 2002
9. Vladimir, Đurić, *Ustavno pravo*, APEIRON, školska 2009/2010. g.
10. Saša, Gajin, *Ljudska prava (Pravno-sistemski okvir)*, Pravni fakultet Univerziteta Beogradu, 2011, 2012.g. <http://stopdiskriminaciji.org/wp-content/uploads/2012/11/Sasa-Gajin-Ljudska-prava-E-izdanje.pdf> (17.02.2013.g.)
11. Huseinspahić, Emina, *Pravno-historijski značaj montanjskog ustava i organizacija državne vlasti revolucionarne Francuske u njegovim odredbama*, stručni rad http://prf.unze.ba/v2/docs/anali/godina_4_broj_7/23%20Huseinspahic.pdf (17.02.2013)
12. Markovic, Goran, *Diskriminacija u ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine* <http://razglasaj.ba/goran-markovic-diskriminacija-u-ustavnom-uredenju-bosne-i-hercegovine-i-kako-je-otkloniti/> (22.02.2013)
13. McBride, Jeremy, *Vodič za primjenu člana 5 Evropske konvencije o ljudskim pravima*, Vijeće Evrope, Sarajevo, 2005
14. Mohorović, Gordana, *Međunarodni sistem ljudskih prava*, april 2006 http://www.ecmi.de/fileadmin/doc/Implementing_Human_Rights (25.02.2013)
15. Jurišić, Ksenija, *Globalizacija i ljudska prava*, Polit. misao, Vol XXXVI, (1999.), br. 1, str. 70—82
16. Barić Pundić, Vesna, *Načelo nediskriminacije – jedno od temeljnih načela zaštite ljudskih prava i sloboda*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 42, 2005., str. 27-42

17. Ramić, Edin, *Uticao francuske deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine na razvoj ustavnosti u svijetu*, *Uprava*, stručni časopis, Fakultet za javnu upravu u Sarajevu, <http://fju.edu.ba/> (27.02.2013)
18. Friedrich Ebert Stiftung, Policy Paper: *Socijalna marginalizacija u Bosni i Hercegovini* str. 4, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/06851.pdf>, (10.02.2013)
19. Steiner – Ademović, *Ustav Bosne i Hercegovine, Komentar*, Fondacija Konrad Adenauer e.V, Sarajevo 2010
20. Srđić, Mladen...(et al.), *Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini*,... Sarajevo: Internews u Bosni i Hercegovini, 2012
21. Ustavni sud Bosne i Hercegovine, *Pregled prakse Ustavnog suda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2009, http://www.ccbh.ba/public/down/PREGLED_prakse_US.pdf (15.02.2013)
22. Vodič za zaštitu od diskriminacije kroz zakon i institucije, Prava za sve, ICVA, mart 2011.g,

OSTALI IZVORI

Pojedini sadržaji i informacije su se koristili sa navedenih sajtova: (U okviru pripreme za radionicu, Građanska prava-” Kreiranje odjelenskog ustava”)

- **iCivics: Anatomy of the Constitution** - *Teaches the details of the constitutions, what it means and how it works in practice.*

- **iCivics: Comparative Constitutions** - *Compares Federal and State constitution*

- **iCivics: A Trip around the world** - *Compares and contrasts world constitutions and asks the students whether they would like to import different elements into the US constitution.*

- learningtogive.org: **Classroom Government and Constitution** - *A lesson plan that allows students to set up their own government, establish their own constitution and then hold a ‘town-hall’ meeting to decide upon classroom laws:* <http://learningtogive.org/lessons/unit66/lesson5.html>

Pojedini sadržaji i informacije su se koristili sa navedenih sajtova: (U okviru pripreme za aktivnost, Zanimljivi tekstovi, Ustavna reforma – Island)

-<http://www.kosning.is/thjodaratkvaedagreidslur2012/english/>

-<http://www.althingi.is/pdf/frumvarpsdrog12112012.pdf>

- <http://www.althingi.is/dba-bin/ferill.pl?ltg=141&mnr=415>

- http://www.althingi.is/vefur/um_stjornarskrarmal.html

Pojedini sadržaji i informacije su se koristili sa navedenih web stranica (tekstovi Modula 1, 2, 3):

http://www.coe.ba/pdf/Rec_on_participation_of_citizens_in_public_like.pdf, 15.03.2013. (Učešće građana u javnom životu na lokalnom nivou, publikacija)

<http://www.crnakutija.babe.hr/hr/kratka-povijest/>, 15.03.2-13.g. (Kratka povijest ljudskih prava)

<http://www.pravosudje.ba/vstv/>, 15.03.2013

<http://www.cpi.hr/download/links/hr/1962.pdf>, (*Kompas- Priručnik, Odgoj mladih za ljudska prava*), 15.05.2013

<http://www.ustavnareforma.ba/files/articles/>, 15.03.2013

USTAVI

Ustav Bosne i Hercegovine http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (12.03.2013)

Ustav Republike Srpske sa amandmanima <http://www.ustavnisud.org/Doc.aspx?subcat=40&cat=11&id=14&lang=hrv> (12.03.2013)

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine sa amandmanima <http://www.ustavnisudfbih.ba/hr/index.php> (12.03.2013)